T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı
İslâm Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans

MiRAN AŞİRETİ VE MUSTAFA PAŞA

Ahmet UÇMAZ
16916005

Danışman
Doç. Dr. Oktay BOZAN

Diyarbakır 2019

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı
İslâm Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans

MiRAN AŞİRETİ VE MUSTAFA PAŞA

Ahmet UÇMAZ
16916005

Danışman
Doç. Dr. Oktay BOZAN

Diyarbakır 2019

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Miran Aşireti Ve Mustafa Paşa" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

28/12/2018

Ahmet UÇMAZ

KABUL VE ONAY

Ahmet UÇMAZ tarafından hazırlanan "Miran Aşireti ve Mustafa Paşa" adındaki çalışma, 28/12/2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı**,** İslâm Tarihi Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Feridun BİLGİN (Başkan)

Doç. Dr. Hatip YILDIZ

Doç. Dr. Oktay BOZAN

ÖNSÖZ

Aşiretler Kürt tarihinin bilinen en eski zamanlarından itibaren bir örgütlenme yapısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden Kürtlerin; aile, sosyal, siyasal, hukukî, askerî vs alanlardaki tarihini ve yapılanmalarını anlamanın ve öğrenmenin tek yolu, Kürtlerin bu dinamiklerini oluşturan aşiret tarzı yaşam biçimini anlamaktan geçmektedir.

Günümüzde Doğu ve Güneydonadolu Bölgesi'nde aşiret yapılanmaları ve bu aşiretlerin bölge halkı üzerindeki etkileri azalmış olsa da hâlâ yer yer varlıklarını koruduklarını görmekteyiz. Özellikle Siverek, Mardin, Cizre, Hakkari, Van gibi yerlerde hâlâ birçok aşiretin bölge halkı üzerinde önemli etkiye sahip olduğu görülmekle beraber bugün bile birçok siyasî partinin aşiret reislerinin görüşlerine başvurduğu bilinmektedir. Bugün bu aşiretlerin gücünün nereden geldiğine bakacak olursak kesinlikle bölgenin birçok yönden dinamik yapısına bakmamız gerekmektedir. Mesela bölgenin dağlık engebeli bir yapıda olması devlet güçlerinin bölgenin bazı noktalarına ulaşımda güçlük çekmesine neden olmuştur. Bu durum da aşiretlerin çoğunlukla başına buyruk davranmasına neden olmuş ve böylelikle de bölgede önemli güç haline gelmişlerdir. Bunun yanında Osmanlı Devleti Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinde sahip olduğu topraklarda hâkimiyetini güçlendirebilmek için Hamidiye Alayları'nı kurarak aşiretlerle işbirliğine gitti. Bu işbirliği ise aşiretlere her zamankinden çok daha büyük bir güç sağlamış oldu. Osmanlı Devleti'nin uygulamış olduğu bu politika devletin yıkılmasından sonra bölgeye egemen olan Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerine de model olmuştur.

Bilim dünyasında aşiretlerin büyük önem arz etmesinden ötürü aşiret konusu yerli araştırmacıların yanı sıra yabancı araştırmacıların da dikkatinden kaçmamış ve birçok araştırmanın konusu olmuştur. Ayrıca yapmış olduğumuz araştırmalarda Miran Aşireti ve Mustafa Paşa hakkında kaynaklarda neredeyse isim

zikredilmesinden başka çok da bir bilgiye değinilmediği görüldü. Bu nedenle Miran Aşireti ve aşiretin Reisi Mustafa Paşa'nın bölge tarihi açısından öneminin ortaya konulması amacıyla başta Başbakanlık Osmanlı Arşivleri olmak üzere konu ile ilgili kitap ve makalelerden istifade edilerek bu çalışma yapılmıştır. Bu bağlamda hazırladığımız bu çalışmanın ilk olması büyük önem arz etmekle beraber bilim dünyasına önemli katkılar sunarak bu alandaki önemli bir eksikliğin giderileceğini düşünmekteyiz.

Bu çalışmamızda öncelikle ilk günden çalışmamızın bittiği ana kadar değerli vakitlerini ayırarak bize her türlü desteği veren danışmanım Doç. Dr. Oktay BOZAN'a, değerli yardımlarıyla birçok esere ulaşmamızı sağlayan Araştırma Görevlisi Abdusselam ERTEKİN'e teşekkürlerimi gönülden sunuyorum.

Ahmet Uçmaz
Diyarbakır-2018

ÖZET

Bu tez çalışmasında bölgede önemli bir güç olan aşiretleri tanımak ve aşiretlerin yapılanmalarını anlamak; Hamidiye Alayları'nın bölgede güvenlik ve devlet otoritesini sağlamak için kurulmasına rağmen, alayların zaman zaman kontrolden çıkarak aşiretler arası bir güç savaşına dönüşmesinde Mustafa Paşa şahsında Miran Aşireti'nin rolünü ortaya koymak; Miran Aşireti'ni tanıyarak tarihsel rolünü ve bölgeye etkilerini ortaya çıkarmak. Mustafa Paşa'yı tanımak ve bölgedeki rolü ve etkisini ortaya çıkarmak; Miran Aşireti ve Mustafa Paşa'nın Hamidiye Alayları içindeki rolünü ortaya çıkarmak; konuyla ilgili mevcut literatür boşluğunun doldurmak amaçlanmıştır.

Birinci bölümde aşiret, eşkıyalık ve Hamidiye Alayları hakkında bilgiler verilmiştir. Bu hususta Kürtlerdeki aşiret yapılanmasına ve aşiretlerin bölge üzerindeki etkilerine değinilmiştir. Bunun yanında eşkıyalık kavramı ve faaliyetlerine değinilerek aşiret ve eşkıya arasındaki bağlar tartışılmıştır. Son olarak da Hamidiye Alayları'nın kurulması, amaçları ve bölgedeki etkilerine değinilerek alayların aşiret ile eşkıya üzerindeki etkileri incelenmiştir. İkinci bölümde ise Miran Aşireti ile Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa işlenmiştir. Miran Aşireti'nin yapısı, etki alanı açıklanarak Mustafa Paşa şahsında nasıl bir bölgesel güç haline geldiği ele alınmıştır. Özellikle Mustafa Paşa'nın aşiret reisi olmasının yanında, aynı zamanda eşkıyalık faaliyetleri yürütmesine ve son olarak da kendisinin Hamidiye Alayları'na katılmasına değinilerek kendisinin faaliyetleri ve bunların yankıları ele alınmaktadır.

Çalışmamızda detaylı bir literatür taraması yapılıp Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nden Miran Aşireti ve aşiret reisi Mustafa Paşa ile ilgili birçok belgenin çözümlemesi yapılmıştır. İncelenen kaynaklar neticesinde Hamidiye Alayları'nın amaçlarına büyük ölçüde ulaşarak bölgenin Osmanlı Devleti'nin elinde kalmasını

sağladığı, Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa'nın devletin vermiş olduğu gücü kötüye kullanarak hâkimiyetini pekiştirdiği ortaya çıkmıştır.

Anahtar Sözcükler

Aşiret, Eşkıya, Hamidiye Alayları, Miran Aşireti, Mustafa Paşa

ABSTRACT

The purpose of this thesis is to demonstrate the historical status and effect of Miran Tribe to the region and to introduce Mustafa Pasha and his leadership in the region; also, to lay the role of Miran Tribe and Mustafa Pasha on Hamidiye Regiments and to fill the present history literature gap by explaning the tribes which have powerful effects in the region and which are revealing the role of the Miran Tribe under the leadership of Mustafa on Hamidiye Regiments. Even though these regiments were established to provide regional security and state authority, many times, they were getting out of the control and turning into tribal power struggles.

In the first part, information about banditry and Hamidiye Regiments is given. In this respect, the tribal structure among the Kurds and the effects of the tribes on the region are mentioned. Furthermore, by referring to the concept of banditry and its activities, the relations between the tribe and the banditry are discussed. In conclusion, the effects of the regiments on the tribes and the bandits are examined by focused on the establishment and the purposes of Hamidiye Regiments. In the second part, the Miran Tribe and its leader Mustafa Pasha are revealed. The structure of Miran tribe is handled by explaining its domain and how it could be a regional power. In addition to the fact that Mustafa Pasha was the leader of the tribe, he carried out banditry movements. After all, he got involved Hamidiye Regiments. His activities and their reflections after he got involved the Hamidiye Regiments are discussed.

In this study, a detailed literature review is conducted, and many documents related to the Miran tribe and Mustafa Pasha from the Prime Ministry Ottoman Archives are analyzed. As a result of investigated resources, it has been revealed that the Hamidiye Regiments had reached the goals of Ottoman Empire in great extent

and the leader of Miran Tribe Mustafa Pasha had strengthened his domination by abusing the power that had given to him by the state.

Keywords

Tribe, Banditry, Hamidiye Regiments, Miran Tribe, Mustafa Pasha

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ ..... **I**
ÖZET ..... **III**
ABSTRACT ..... **V**
İÇİNDEKİLER ..... **VII**
KISALTMALAR ..... **IX**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

AŞİRET, EŞKIYA VE HAMİDİYE ALAYLARI

1.1. AŞİRET VE AŞİRET YAPISI **3**
1.1.1. Aşiretin Tanımı 3
1.1.2. Aşiret Yapılanması 6
1.1.2.1. Hane (Malbat) 7
1.1.2.2. Sülale (Binemal) 8
1.1.2.3. Klan 9
1.1.2.5. Emirlik (Mirlik) 10
1.1.3. Aşiretlerde Liderlik 13
1.1.4. Aşiretlerde Cezalandırma Sistemi 14
1.1.5. Aşiret Reisine Tanınan Bazı İmtiyazlar 17
1.2. EŞKIYALIK **19**
1.2.1. Eşkıyalığın Tanımı 19
1.2.2. Sosyal Eşkıyalık 22
1.2.3. Eşkıyalığın Politik ve Ekonomik Yansımaları 24
1.2.4. Eşkıyalığa Coğrafî Konumun Etkileri 27
1.2.5. Aşiret Halk ve Eşkıya Üçgeni 27

1.2.6. Eşkıyalara Verilen Bazı Cezalar 28
1.2.7. Aşiret Savaşlarında Eşkıyalık 28
1.3. HAMİDİYE ALAYLARI 31
1.3.1. Hamidiye Alaylarının Amaçları 34
1.3.2. Hamidiye Alaylarının Kuruluşu ve Nizamnâmeleri 40
1.3.3. Hamidiye Alaylarına Katılan Aşiretler 47
1.3.4. Sultan II. Abdülhamid'den Sonra Hamidiye Alayları 50

İKİNCİ BÖLÜM

MİRAN AŞİRETİ VE AŞİRET REİSİ MUSTAFA PAŞA

2.1. MİRAN AŞİRETİ 52
2.1.1. Aşiretin Ekonomik Kazançları 54
2.1.2. Miran Aşireti'nin Güçlenmesi 58
2.2. MİRANLI MUSTAFA PAŞA 60
2.2.1. Aşiret Reisi Oluşu ve Hamidiye Alayları'ndan Önceki Faaliyetleri 61
2.2.2. Hamidiye Alayları'na Komutan Oluşu 63
2.2.3. Mustafa Paşa'nın Bulunduğu Hamidiye Alayları ve Görevlileri 66
2.2.4. Mustafa Paşa'nın Diğer Aşiretlerle İlişkileri 67
2.2.5. Mustafa Paşa'nın Müslüman Ahaliye Karşı Gerçekleştirdiği Gasp ve Saldırıları 73
2.2.6. Mustafa Paşa'nın Gayrımüslim Ahaliye Yönelik Saldırı ve Gaspları 77
2.2.7. Mustafa Paşa Hakkındaki Şikâyetler 80
2.2.8. Mustafa Paşa'nın Saldırılarına Karşı Devletin Aldığı Önlemler 83
2.2.9. Mustafa Paşa ve Said-i Nursî Arasında Geçen Olay 86
2.2.10. Ölümü 90
2.2.11. Mustafa Paşa'dan Sonra Miran Aşireti 93
SONUÇ 98
EKLER 100
KAYNAKÇA 112

KISALTMALAR

A.MKT.MHM	Sadaret Metubî Mühimme Kalemi
bkz:	Bakınız
C	Cilt
Çev	Çeviren
Ed	Editör
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BEO	Bab-ı Ali Evrak Odası
DH	Dahiliye Nezareti
DH.H	Dahiliye Nezareti Hukuk
DH. MKT	Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi
DH.TMIK	Dahiliye Nezareti Tesrî-i Muâmelât ve Islahat Komisyonu
DH.TMIK.M	Dahiliye Nezareti Tesrî-i Muâmelât ve Islahat Komisyonu Müteferrik
DH.ŞFR	Dahiliye Nezareti Şifre
FTG.f	Fotoğraflar
S	Sayı
ŞD	Şura-yı Devlet
Y.EE	Yıldız Esas Evrakı
Y.A.HUS	Yıldız Sadaret Hususî Maruzat Evrakı
Y.MTV	Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı
Y.PRK.A	Yıldız Perakende – Sadaret Maruzatı Evrakı
Y.PRK.ASK	Yıldız Perakende - Askerî Maruzat Evrakı
Y.PRK.AZJ	Yıldız Perakende – Arzuhal ve Jurnaller
Y.PRK.DH	Yıldız Perakende - Dahiliye Nezareti

GİRİŞ

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile Suriye, İran ve Irak gibi Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde gerek aşiretler olsun gerekse de çeşitli dinî grup ve cemaatler olsun Kürt tarihinin çok eski dönemlerinden bu yana Kürt toplumunu derinden etkilemişlerdir. Bu etki günümüze de çeşitli gelenek ve görenekler vasıtası ile taşınmıştır. Özellikle Türkiye'de Kürt toplumunu derinden etkileyen aşiret organizasyonları hakkında yapılan çalışmalar, büyük ölçüde Hamidiye Alayları'nın popülaritesinden kaynaklanmakta ve yerli, yabancı birçok araştırmacının ilgisini çekmektedir. Mesela aşiret organizasyonları konusunda Başbakanlık Devlet Arşivlerinde sayısız belgenin yanında birçok yerli ve yabancı araştırmacının kaleme aldığı eserler ve makaleler de bulunmaktadır.

Kürt aşiretleri organizasyonları bulundukları coğrafyanın yapısına göre yerleşik veya yarı göçebe şeklinde iki grup halindedirler. Yerleşik olan aşiretler daha çok tarım ve ticaretle uğraşırken, göçebe yaşayan aşiretler ise yerleşik aşiretlere göre sert mizaçlı olup daha çok hayvancılık ve ticaretle uğraşmaktadırlar. Aşiretlerin yaşam tarzına bağlı olarak genelde eşkıyalık faaliyeti yürüten aşiretler, göçebe aşiretlerin içinden çıkmaktadırlar. Bu açıdan Kürt aşiretlerinde eşkıyalık faaliyetleri çok yoğun görülen bir durumdur. Bu türden faaliyetler ya düşman aşiretler arasında yaşanıyordu ya da herhangi bir bölge, kaza veya köye yönelik oluyordu. Eşkıya faaliyetleri bölgede birçok insanın canına ve malına sebep olduğu gibi aynı zamanda aşiretler arası düşmanlığın da en önde gelen sebeplerinden biriydi.

Hamidiye Alayları'nın büyük oranda Kürt aşiretlerinden oluşması nedeniyle alayların yapısına da değinmek büyük önem arz etmektedir. Hamidiye Alayları, Ayestefanos ve Berlin Anlaşmaları (1878) süreçlerinden itibaren Ermenî projesinin Batılı devletler nezdinde yer bulmasıyla Ermenîlerin yoğun yaşadığı yerlerde başlayan saldırı olaylarına karşı Sultan Sultan II. Abdülhamid'in asayişi sağlamak ve

Rus işgâlini önlemek amacıyla 1890 yılı sonrasında doğudaki aşiret reislerini İstanbul'a çağırmasıyla kurulmuştur. Burada amaç aşiretlerin askerî gücünden yararlanarak bölgede devlet otoritesini yerleştirmek idi. Ancak zaman içerisinde aşiret reislerine verilen yetkiler kontrolden çıkmış ve devlet otoritesi yerine eşkıyalık tarzına bürünen aşiret otoriteleri baş göstermeye başlamıştır. Bu konuda özellikle bazı dikkat çeken isimlerin başında Miranlı Mustafa Paşa ile Millîli İbrahim Paşa gelmektedir. Bu çalışmada asıl konumuz Miran Aşireti ve aşiret reisi Mustafa Paşa olacaktır.

Miran Aşireti, birçok Kürt aşiretinin yaşadığı Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Kuzey Irak'ta geçmişten beri etkili bir aşiret olup özellikle Kuzey Irak'ta Barzanî ve Talabanî aşiretlerinden sonra siyasî nüfuzuyla üçüncü büyük aşirettir. Miranîler denilen bu aşiretin en ünlü reisi 48. Hamidiye Süvari Alayı komutanı olup 1902'de bir çatışmada öldürülen Mustafa Paşa'dır. Kısa sürede zorbalık ve eşkıyalık faaliyetleri gösteren Mustafa Paşa; zulüm, öldürme, hücum, gasp, darp, yakıp yıkma vs. birçok şekâvet olayına karışmıştır. Bilhassa aşiretinin yoğunluğu ve nüfuzunun etkisiyle Cizre ve civar bölgelerde eşkıyalığına dair birçok belge mevcuttur.[1]

Mustafa Paşa'nın işlediği suçlar neticesinde yargı karşısına çıkmadığını görmekteyiz. İncelemiş olduğumuz arşiv belgelerinin birçoğunda Mustafa Paşa'nın defalarca şikâyet edildiğini; ancak birçok kere hakkında soruşturma açılmasına rağmen yargılanmadığını anlaşılmaktadır. Bunun en önemli nedeni Hamidiye Alaylar'nın işleyiş ve denetiminden sorumlu olan IV. Ordu Komutanı Zeki Paşa'nın görevini kötüye kullanarak Mustafa Paşa'yı korumuş olmasıdır. Özellikle Mustafa Paşa ile onun zihniyetini doğuran ve güçlendiren, işlediği suçlardan dolayı onu yargılamayan birtakım yetkililer de bölgede yaşanan onca suçun sorumluları olmuşlardır.

[1] Muhittin Eliaçık, **''Cizre Alayları ve Eşkıyalık''**, Uluslararası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyum Bildirileri, Editör: M. Nesim Doru, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s.111; Muhittin Eliaçık, **''Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa'nın Bölgedeki Vukûatıyla İlgili Arşiv Belgeleri''**, Uluslararası Şırnak Sempozyumu, Editör: M. Nesim Doru, Şırnak Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2010, s.135-136.

BİRİNCİ BÖLÜM

AŞİRET, EŞKIYA VE HAMİDİYE ALAYLARI

1.1. AŞİRET VE AŞİRET YAPISI

1.1.1. Aşiretin Tanımı

Aşiret Kürtçede *''Eşîr''* veya *''Êl''*, Arapçada *''Al-Aşira''*, Türkçede ise *''Aşiret''* olarak kullanılan bir terimdir. Arapçada kabîle, teşkilât ve taksimatında ilk ve en küçük cemaat manâsındadır.[2] Arapçadan Türkçeye geçen aşiret kelimesi, mânâsını değiştirerek büyük aile mânâsına değil, göçebe veya yarı göçebe hayatı yaşayan oymak veya boy manâsında kullanılmıştır.[3] Kürtçede ise eşîr veya êl dediğimiz aşiret kavramı, gerçek ya da gerçek olduğu varsayılan ortak bir ataya dayanan ve akrabalık temelinde örgütlenmiş, genellikle toprak bütünlüğü de olan (dolayısıyla ekonomik) kendine özgü bir iç yapıya sahip sosyo-politik bir birimdir.[4] Şemseddin Sami, aşireti bir asıldan mensup olan, birlikte yaşayan ve birlikte konup göçen bedeviler veya halk olarak tanımlamaktadır.[5] Ziya Gökalp'e göre ise aşiret, birbiri içinde bulunan gruplar gibidir. Fakat bu gruplar bir yandan aileye, diğer yandan da siyasal bir kuruluşa benzedikleri için *''siyasal aile toplulukları''* adını alırlar. Bu gruplar genellikle hakiki ya da hayali bir akrabalığa dayanırlar. Aralarında *''kan davası dayanışması''* ve *''savaş dayanışması''* mevcuttur.[6] Bu tanımdan hareketle aşiret kan bağına dayalı olan toplulukların beraber hareket ederek bir dayanışma grubu oluşturduğu yapıdır. Bu yapı göçebe olduğu gibi yerleşik de

---

[2] Mükrimin Halil Yinanç, ''Aşîret'', **İA**, C: I, Ankara: MEB, 1997, s.709-710; Yusuf Halaçoğlu, ''Aşiret'', **TDVİA**, C: IV, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991, s.9.

[3] Yinanç, **Agm**, 710; Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara: Aydın Kitabevi, 2005, s.47.

[4] Martin van Bruinessen, **Ağa Şeyh Devlet**, Çev: Banu Yalkut, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015, s.82.

[5] Şemseddin Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2005, s.988; Azmi Aycan, **Osmanlıda Devlet Aşiret İlişkileri: Hemvend Örneği (1876-1918)**, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yakıncağ Tarihi Bilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017, s.2.

[6] Ziya Gökalp, **Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler**, İstanbul: Toker Yayınları, 2013, s.22-23.

olabildiği gibi[7] yapısı itibariyle bazı derebeylik özellikleri taşıyan geleneksel/ataerkil bir yapıyla akrabalık bağına dayalı bir tür sosyal organizasyondur.[8]

Soy ilişkisinden çok, ekonomik bir örgütlenme olarak aşiret, bir birliğin aşirete daha doğrusu liderlerine getireceği politik ve ekonomik kazanımlara bağlı olarak, her zaman daha büyük bir aşiret konfederasyonuna katılabilir ya da ondan ayrılabilir.[9] Hatta aşiret olgusu Kürtlerde o kadar güçlüdür ki, günümüzde bile yaşanan Kürt göçlerinin çoğu bölgede aşiretlerin bulunmasından değil, aşiretlerin çözülmesinden kaynaklanmaktadır.[10]

Aşiret, kendine has gelenekleri olan bir yapı, aynı zamanda küçük çaplı bir savunma örgütüdür.[11] Ulusal bir yapı değildir. Daha çok akrabalık bağı ile oluşmuş bir sülale[12] bir cemaat duygusu, bir hayat tarzıdır.[13] Çoğaldıkça parçalanan veya yeniden türeyen sosyal birliklerdir.[14] Çeşitli kan bağları ile birbirine bağlı, belli bir alan üzerinde kendilerine has bir yaşam tarzı ile genellikle hayvancılık yaparak yaşayan göçebe insan topluluğudur.[15] Yarı göçebe bir yaşam süren, ortak çıkar ve fayda sağlamak amacıyla bir araya gelen insan birlikteliğidir.[16] Herhangi bir saldırı

[7] Naci Tikici, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Aşiret-Devlet İlişkisi: Millîli Aşireti Örneği**, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakın Çağ Tarihi Bilimi Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010, s.1.

[8] Ahmet İlyas, **Türkiye'de Aşiret-Siyaset İlişkisi (1923-1973)**, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Atatürk İlke Ve İnkılâpları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, 2014, s.9.

[9] Mehrdad R. Izady, **Bir El Kitabı Kürtler**, Çev: Cemal Atila, İstanbul: Doz Yayınları, 2004, s.334.

[10] Taner Timur, ''Küreselleşme İnsan Hakları Ve Türk Demokrasisi'', **50 Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye'de Ve Dünyada İnsan Hakları**, Ed: İonna Kuçuradi, Bülent Peker, Ankara: Hacettepe Üniversitesi İnsan Hakları Ve Felsefesi Uygulama Ve Araştırma Merkezi, 1999, s.242.

[11] Mehmet Emin Üner, **Aşiret Eşkıya Ve Devlet**, İstanbul: Yalın Yayıncılık, 2009, s.15.

[12] Ahmet Kerim Gültekin**,** ''Aşiret Ne Anlatır?'', **Kürt Tarihi Dergisi**, S: 32, Ed: Ercan Çağlayan, İstanbul: Roni Yayınları, 2018, s.14; Lale Yalçın-Heckmann, **Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri**, Çev: Gülhan Erkaya, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s.135.

[13] Orhan Türkdoğan, **Doğu ve Güneydoğu Kabile-Aşiret Yapısı**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005, s.103.

[14] Bahaeddin Ögel, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, Cilt: II, İstanbul: MEB Yayınları, 2001, s.16.

[15] Ahmet Özer, **''Birukan Aşiretine Sosyolojik Bir Bakış''**, Kürt Tarihi Dergisi, Sayı: 32, Ed: Ercan Çağlayan, İstanbul: Roni Yayınları, 2018, s.51.

[16] Reyhan Kaya, **Aşiret Ve Ağalık Düzeninde Dinin Sosyal Hayat Üzerindeki Etkisi (Van-Iğdır-Ağrı)**, Iğdır: Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Sosoyolojisi Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015, s.10.

karşısında üyelerini kan bağı sebebiyle geleneklerini ve yaşam biçimini koruyan yapıdır.[17]

Birçok kültürde olduğu gibi Kürtler de günümüzdeki kültürlerini beslemiş ve eski kültürlerinin kalıntılarını taşımışlardır.[18] Bunun yanında Kürtlerde etnik grubun üyeleri olarak ortak arka plânları nedeniyle kimi inanç, değer, alışkanlık, âdet ve normlarını paylaşmaya devam etmiştir. Bu yüzden kültürel özellikleri nedeniyle kendilerini farklı ve özel olarak tanımlarlar. Bu ayırım dil, din, tarihsel deneyim, coğrafî tecrit, akrabalık ya da ırktan kaynaklanabilir. Bir etnik grubun sahip olabileceği ya da olmayabileceği kolektif bir ad, özgül bölgeyle bağlantıları kapsayabilir.[19] Ama ırkların ve kavimlerin tanınmasında en önemli temel etken *''dil''*dir. Yeter ki, bir ırkın (soyun) eski dillerinin kökleri ele geçsin.[20] Bununla beraber kültürel ve çeşitli yaşam pratikleri açısından bir bağlılık gösteren aşiretler doğal olarak kendi içlerinde alt aşiretlere bölünmüşlerdir. Bu alt gruplar da bir kez daha klan, sülale ve benzeri gibi daha küçük birimlere ayrılırlar.[21] Bu alt gruplar ait oldukları kültür içinde genelde farklı öğrenme deneyimlerine sahip olur ve bu da etnik aidiyet, sınıf, bölge ve dinden kaynaklanır.[22] Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun tehlikeli dağları ve çetin arazisi, verimli vadi ve platolarda, her biri kendine özgü linguistik ve sosyal özellikler gösteren yarı yalıtılmış toplulukların oluşmasına yol açmıştır. Dağlar Kürtleri dış etki ve tehditlerden koruduğu kadar, aşiretlerin heterojenliğini besleyen iletişimi de sınırlandırmıştır.[23]

Kültür insanı zenginleştirmek, daha verimli hale getirmek, tıpkı çiftçinin toprağı daha verimli hale getirmek için onu işlemesi gibi, insanın bu anlamda zenginleştirilmesini, daha üretici, daha yaratıcı olmasını kapsayan bir kavramdır.[24]

---

[17] Sait Ebinç, **Doğu Anadolu Düzeninde Aşiret-Cemaat-Devlet (1839-1950)**, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2008, s.15-16.

[18] Izady, **Bir El Kitabı Kürtler**, s.322.

[19] Conrad Phillip Kottak, **Antropoloji (İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış)**, Çev: Komisyon, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2002, s.62.

[20] İhsan Nuri Paşa, **Kürtlerin Kökeni**, Çev: Mehmet Tayfun, İstanbul: Doz Yayınları, 1991, s.92.

[21] Bruinessen, **Ağa Şeyh Devlet** , s.82.

[22] Kottak, **Antropoloji (İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış)** , s.62.

[23] Izady, **Bir El Kitabı Kürtler**, s.332.

[24] Mümtaz Soysal, ''İnsan Hakları Ve Kültürel Kimlikler'', **50 Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye'de Ve Dünyada İnsan Hakları**, Ed: İonna Kuçuradi, Bülent Peker, Ankara: Hacettepe Üniversitesi İnsan Hakları Ve Felsefesi Uygulama Ve Araştırma Merkezi, 1999, s.84.

İşte bu kavram Kürtlerde çok çeşitlilik göstermektedir. Çünkü Kürtlerde sosyal yaşamın temeli aşiret sistemine dayanmaktadır. Bir aile kan bağının sınırından öteye taşıp daha geniş bir alana yayıldığı zaman doğal olarak aşirete dönüşür. Aile çemberinin genişlemesiyle zayıflayan sevgi ve alışkanlık bağları, bu kez aşiret yapısı içinde gelenek, görenek, din ve ortak çıkar bağlarına dönüşür.[25] Bu doğrultuda Kürtlerde mefkure çok önemlidir, diyebiliriz. Ancak bu mefkure vatan mefkuresi üzerine değil, daha çok aşiret mefkuresi üzerinedir. Bu yüzden devlete askerlik yapma eğilimleri pek yoktur. Hayatlarını, servetlerini, evlatlarını bu mefkureye feda etmekten çekinmezler. Bu yüzden Kürtlerin aşiret kavgalarında gösterdikleri kahramanlıklar, ortaya koydukları fedakârlıklar övülmeye değerdir.[26]

Son olarak aşiretlerin ortaya çıkması ile ilgili olarak birbirinden farklı sosyal ortaklıkları tanımlayıp kurmak için insanlar arası ilişkilerin arttığı[27] XVIII. ve XIX. yüzyılda, kırsal bölgelerde baskın yapan aşiret eşkıyalarının sayısındaki artış, bir dış güç ile var olan savaş ya da savaş tehdidi ya da haraç isteyen bir kişi ya da aşiretin ortaya çıkması, bir aşirete bağlı olmayan, hatta şehirde yaşayan insanları bile bir aşiret bildiğine girmeye ve anlaşıp güvenebileceği bir aşiret reisine verileceği vergi karşılığında güvenliğini adeta satın almaya itmiştir.[28] Bunların yanında sert iklim şartlarından kaynaklı hayat mücadelesi de insanları iktisadî ve sosyal açıdan akrabalık bağı noktasında işbirliği yapmaya sevk etmiştir. Çünkü bu tür iklimlerde, bireyin doğa ile tek başına mücadele etmesi neredeyse imkânsızdır. Bu yüzden daha rahat ve daha güvenli bir yaşam için aşiret oluşumuna ihtiyaç duyulmuştur.[29]

1.1.2. Aşiret Yapılanması

Aşiret Yapılanması hiyerarşik bir görünüm arz etmektedir. Bunlar sırasıyla hane, sülale, klan, kabile ve emirliktir.

[25] Burhan Kocadağ, **Doğuda Aşiretler Kürtler Aleviler**, İstanbul: Can Yayınları, 2004, s.178.
[26] Gökalp, **Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler**, s.44.
[27] Robert Miles, **Irkçılık**, Çev: Sibel Yaman, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 2000, s.107.
[28] Izady, **Bir El Kitabı Kürtler** , s.334.
[29] Tikici, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Aşiret-Devlet İlişkisi: Millîli Aşireti Örneği**, s.2.

1.1.2.1. Hane (Malbat)

Kürtlerdeki aşiret yapılanmalarına aşağıdan yukarıya doğru bakacak olursak akrabalığın oynadığı rolün önemini rahatlıkla görebilir ve örgütlenmenin en alt düzeyinde hanelerin yer aldığını söyleyebiliriz.[30] Lale Yalçın-Heckmann bu konuda aynı zamanda aşiretlerin en alt birimi olarak ‘’mal’’ bulunduğunu söyler. Yani mal, hem ‘’hane’’ hem ‘’aynı evi paylaşan akraba grubu’’ hem de ‘’sülale‘’ anlamına gelir. Bu bağlamda aşiretler için bir aşirete mensubiyetin, bir hanenin üyesi olmaktan sonraki ilk şartı, bir mala mensup olmaktır.[31]

En belirgin ortaklık birimi ailedir; hem göçerler hem de köylüler arasında tüm ekonomik yaşam hemen hemen her zaman bu düzeyde gerçekleştirilir. Bu birim genellikle karı, koca ve (evlenmemiş) çocuklardan olmak üzere çekirdek aileden oluşur. Eğer bir adamın birden fazla karısı varsa her karısının ayrı bir odası olur; ama aynı ailenin üyeleridirler: birlikte yemek pişirirler, süt sağmaya giderler vs. göçerler arasında ise kumalar birbirleriyle daha da iç içe yaşamak zorundadırlar; çadırın çoğunlukla erkekler ve kadınlar için ayrı bölümleri vardır; ancak kadınlar bölümünde her kadının kendi özel yaşamını sürdürebilme olanağı pek azdır.[32] Ancak özel yaşamı kısıtlansa da aile reisi durumundaki erkeğin yuvanın temel taşı niteliğinde olan kadına iyi olanaklar sağlaması gerektiğinin farkındadır.[33] Buradan da aile ve evlilik kurumuyla ilgili özel bir hukuk olduğu rahatlıkla anlaşılmaktadır.

Hanede kadın sadece hayvanları sağan, ev ya da çadır işlerini yapan kişi olarak görünse de aile içinde görünmeyen bir ağırlığı her zaman olmuştur. Herhangi bir sebeple hanede erkeğin bulunmadığı zamanlarda kadın bütün işleri üstlenebilmektedir. Bu durum eğer yetişkin erkek çocuk varsa o işleri üstlenmiş gibi görünür; ancak arka plânda işleri yürüten yine kadındır.[34] Yani *‘’evin direği’’* olarak görülürler.[35]

---

[30] Bruinessen, **Ağa Şeyh Devlet**, s.82; Yalçın-Heckmann, **Age**, s.133.
[31] Yalçın-Heckmann, **Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri**, s.133.
[32] Bruinessen, **Ağa Şeyh Devlet**, s.85.
[33] Ziya Kazıcı, **Osmanlıda Toplum Yapısı**, İstanbul: Bilge Yayıncılık, 2003, s.179.
[34] Üner, **Aşiret Eşkıya Ve Devlet**, s.23.
[35] Izady, **Bir El Kitabı Kürtler**, s.337.

Oğullardan birinin evliliğinin ilk yıllarında babasının evinde kalmaya devam ettiğine sık rastlanır. Bu da tam tanımlanamayan bir durumun ortaya çıkmasına neden olur. Burada gelin olarak eve gelen kişi aile reisinin ikinci karısı ve çocukları gibi ailenin tam üyeleri olarak kabul edilmezler. Bazı işler ayrı görülebilir; meselâ oğlanın ekonomik kazancı ebeveynin kazancı ile karıştırılmayabilir. Kadınlar ise çoğunlukla ev işlerinde paylaşım içinde bulunurlar.[36]

Düzlüklerdeki zengin büyük toprak sahibi aileler arasında mülkün miras yoluyla parçalamak yerine toprağı ortak bir ataya mal edip büyük bir arazi parçası olarak işletmek eğilimi sık görülen yöntemlerden biridir. Durum böyle olunca da ortak ataya mal edilen mülk onun soyunu devam ettiren sülalenin tekelinde olur, başkasına devredilemez. Bu tip araziler çoğunlukla sülalenin en yaşlı ve en güçlü bireyinin denetimindedir. O da araziden gelen kazancı kendince uygun gördüğü biçimde akrabalar arasında pay eder. Bu durum da net bir şekilde akrabaların bu kişinin insafına kaldığını gösterir.[37]

1.1.2.2. Sülale (Binemal)

Aynı atadan gelindiği tespit edilen[38] kan bağı ile birbirlerine bağlı[39] ve bunun farkında olan fertlerden oluşan, ortalama 50-60 kişilik bir yapıdır.[40] Reisleri aynı babadan, büyükbabadan ya da atadan gelen haneler, kendilerini diğerlerinden farklı görürler, belirli durumlarda kendilerini ötekilerden ayırarak, birlikte hareket ederler; antropolojik terminolojide böyle davranan gruplara sülale adı verilir. Ortak atanın kaç nesil geriye gittiğine bağlı olarak değişik derecelerde sülale ilişkileri vardır. Kürtler diğer aşiretler biçiminde örgütlenmiş halklar gibi sülalelerinin soyağaçlarını titizlikle akılda tutmazlar. Bu konuda Araplar'da *''Ensab''* dediğimiz soy bilincinin gayet geliştiğini görmekteyiz. Yani bazı kuzenlerin kan bağı sorgulanmaz. Bir sülaleye gösterilen fiilî politik sadakat gerçek akrabalıktan daha önemlidir. Böylece antropologların ''klan'' (aynı atadan geldiği varsayılan) ve "sülale'' (aynı atadan

[36] Bruinessen, **Ağa Şeyh Devlet**, s.85.
[37] Bruinessen, **Ağa Şeyh Devlet**, s.86.
[38] Bruinessen, **Ağa Şeyh Devlet**, s.83.
[39] Ögel, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, Cilt: II, s.17; Üner, **Age**, s.22.
[40] Üner, **Age**, s.22.

geldiği tespit edilen) arasında yaptıkları ayrım Kürtler bağlamında oldukça yapay kalmaktadır.[41]

Sülaleye verilen bir diğer isim *ise ''Binemal''*dır.[42] Her ne kadar bazı yazarlar sülale için *''Malbat''*[43] kelimesini kullanmış olsa da bu kelime daha dar bir yapı olan aile (hane) için daha sık kullanılmaktadır. Oysa sülale birkaç ailenin (hanenin) bir araya gelerek oluşturduğu daha geniş bir yapıdır. Her kabile en az 6-7 sülaleden oluşurken,[44] sülale de 6-7 haneden oluşmaktadır. Sülale düzeyindeki akrabalık belli bir ataya dayanmaktadır ve aileler bu soykütüksel bağlantının izini sürecektir. Sülale düzeyinde kimlerle akraba olduklarını ve hangi atada birleştiklerine önem verirler.[45]

1.1.2.3. Klan

Türkçeye karşılığı *"boy"* olarak geçen klan kelimesi, soyunu bir ataya dayandıran; ancak bu ortak atayla soyağacı bağlantılarını ıspatlayamayan bir dayanışma grubu biçimidir. Yani biribiriyle akraba olan birkaç sülalenin bir araya gelmesiyle oluşan bir yapıdır.[46] Aynı soydan gelen insanların oluşturduğu ilkel bir topluluk yapısıdır.[47] Bu yapı toplumsal ve ekonomik ilişkilerinde anaerkil, ataerkil anlayışı uygulayan geleneksel topluluktur.[48] Kürtlerde önemli bir örgüt yapısı olarak karşımıza çıkan klanlar, soy ve akrabalık temeline dayanan toplumsal bir kurum ve ittifak bloğudur. Ancak bunun ekonomik, işlevsel ya da etkin bir ittifak olmadığını özellikle bilmek gerekmektedir.[49]

Bazı klanlar askerî veya politik başarısından dolayı güçlenen bir ailenin çevresinde birçok kişinin ya da sülalenin toplanmasıyla oluşmuştur. Bu gibi örgütlenmelerde birkaç nesil sonra grup üyelerinin kökenlerinin unutulması ağırlık basar; klanın halen mevcut olan birliği geçmişine de yansıtılır ve klan, aralarında gerçek kan bağı olan bir grup gibi hareket eder. Hatta ortak ataların yoktan var

[41] Bruinessen, **Age**, s.82-83.
[42] Yaşar Kaplan, ''Kürtlerde Kan Bağı Aşiret Şehir Ve Ulus'', **Kürt Tarihi Dergisi**, Sayı: 32, Ed: Ercan Çağlayan, İstanbul: Roni Yayınları, 2018, s.20.
[43] Yaşar Kaplan, , ''Kürtlerde Kan Bağı Aşiret Şehir Ve Ulus'', **Kürt Tarihi Dergisi**, s.21.
[44] Üner, **Aşiret Eşkıya Ve Devlet**, s.22.
[45] Üner, **Aşiret Eşkıya Ve Devlet**, s.22.
[46] Üner, **Aşiret Eşkıya Ve Devlet**, s.21; Bruinessen, **Ağa Şeyh Devlet** , s.83.
[47] Seher Odabaşı, **Ata Büyük Sözlük**, Ankara: Ata Yayıncılık, s.89.
[48] Komisyon, **Türkçe Sözlük**, Ankara: TDK Yayınları, 2011, s.386.
[49] Izady, **Bir El Kitabı Kürtler**, s.333-334.

edildiği bile olur.[50] Bu paragrafta bahsettiğimiz hususta asıl konumuz olan Miranlı Mustafa Paşa (Mistoyê Miran) örnek verilebilir. Kendisi eşkıyalık faaliyetleri yürütürken bir anda Hamidiye paşası olmuş ve kısa süre içerisinde güçlenmesi sebebiyle aşireti de genişlemiştir. Günümüzde ise verilebilecek en güzel örneklerden biri Şanlıurfa/Siverek bölgesinde yaşayan Bucak Aşireti'dir. Bugün bile hâlâ Siverek'te Bucaklılarla hiçbir kan bağı bulunmamasına karşın ya soyadını *"Bucak"* yapanlar ya da *''Biz Bucaklıyız.''* diyenlerin sayısı hatırı sayılır miktardadır.

1.1.2.4. Kabile

K-b-l kökünden gelip Arapça kökenli bir kelimedir. Bir babanın çocukları, bir ağacın dalları, karşılıklı duran ve birbirine geçmiş kafatası kemiklerinin her birinin isimleri anlamında kullanılmaktadırlar. Üyelerini ortak bir soy altında birleştiren bir topluluk veya aynı atadan gelen ve birbirine kan bağı yoluyla bağlı olan topluluklardır.[51]

Kabileler birleşerek aşireti oluşturur. Yani her aşiretin ayrı bir kolu, bir kabileden gelir.[52] Kabileler değişik düzeylerde büyük ailelerden oluşmaktadır. Aşiretlerin ağası olduğu gibi her kabilenin de bir lideri vardır. Aynı kabileye mensup bütün sülale ve aileler kan bağı ile akraba değildirler. Bir kabileyi oluşturan bütün sülalelerin ortak bir atadan geldiğine dair inanç kabilelerde güçlüdür. Bunun yanı sıra her bir sülalenin farklı yerlerden gelerek bir kabilenin çatısı altında birleştiklerine dair düşünce de yaygındır.[53]

1.1.2.5. Emirlik (Mirlik / Beylik)

Kürtlerde aşiretlerin bir araya gelmesiyle oluşan emirlikler, XIX. yüzyılın sonuna kadar varlıklarını sürdürmüştür. Başlarında *"Mir"* veya *"Bey"*in bulunduğu

---

[50] Bruinessen, **Ağa Şeyh Devlet**, s.83.

[51] Yasemin Barlak**, Kabilecilik Anlayışı'nın Hz. Ali Siyasi Gelişmelerine Etkisi**, Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Ve Sanatları, Basılmamış Yükseklisans Tezi, 2006, s.6.

[52] Ahmet İlyas, **Türkiye'de Aşiret-Siyaset İlişkisi: Urfa Örneği (1950-2003)**, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009, s.12.

[53] Üner, **Aşiret Eşkıya Ve Devlet**, s.21.

bu yapı Kürtlerdeki en üst düzeydeki örgütlenme biçimidir.[54] Kürt emirlikleri ve Kürt tarihi hakkında bilinen en eski eser Şerefhan Bitlisî'ye ait Şerefnâme adlı eserde Diyarbekir ve Cezire hükümdarları Mervanîler, Hasanveyh olarak bilinen Dinever ve Şehrezor bölgesi hükümdarları, Büyük Lor olarak bilinen Fazlaveyh hükümdarları, Al-i Eyyûb olarak bilinen Mısır ve Şam sultanları, Erdelan hükümdarları, Şenbo adıyla bilinen Hakkâri hükümdarları, Bahadinan adıyla tanınmış olan İmadiye hükümdarları, Buhtî diye bilinen Cezire hükümdarları, Melikan adıyla bilinen Hısnıkeyfa hükümdarları, Melkişi hükümdarları, Mırdasî hükümdarları, Müks beyleri, Kilis hükümdarları, Şirvan beyleri, Zırkî beyleri, Derzinî beyleri, Suveydî beyleri, Sohran hükümdarları, Baban hükümdarları, Mukrî hükümdarları, Mahmûdî beyleri ve Bitlis hükümdarları hakkında bilgilere yer verilmektedir. Eser detaylı bir şekilde incelendiğinde adı geçen bu beylikler kendi bünyesinde birden fazla aşireti bulundurduğu görülecektir.[55]

Mir unvanı taşıyan beylik liderleri kendi adlarına bazen para bastırmışlar bazen de hutbe okutmuş olsalar[56] da oluşturmuş oldukları yapılar için XIX. yüzyıla gelinene dek bir Kürt milleti deyiminin oluştuğunu kullanmak doğru olmaz. Zira milliyetçilik aşirete bağlılıktan daha kuvvetli bir motivasyon haline gelmedikçe geleneksel otoritelerin düşman güçlerle çıkarları birleşir ve millet düzeyinde parçalı bir muhalefet ve ittifak durumu ortaya çıkar.[57] Milliyetçiliğin her sosyo-ekonomik bünyede farklı, hatta birbirine karşıt siyasal işlevlere sahip olduğu[58] göz önüne getirildiği zaman Kürtlerdeki aşiret sisteminin parçalı yapısı bir Kürt bütünlüğünü engellemiş ve milliyetçi bir Kürt yapısının oluşumunu engellemiştir.

Aşiret mensubu olan kişiler kendi aşiretlerinden ya da başka aşiretlerden olan kişilere ya destek vermek ya da onlar hakkında şüphelerini dile getirmek üzere bir araya gelirlerdi. Geleneksel aşiret ayrımları ittifak ve bölünme hatlarını belirlemede

---

[54] Bruinessen, **Ağa Şeyh Devlet**, s.121; Yalçın-Heckmann, **Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri**, s.136.

[55] Şerefhan Bitlisi, **Şerefname**, Cilt: I, Çev: Abdullah Yegin, İstanbul: Nûbihar Yayınları, 2016, s.36-43.

[56] Abdulvahap Uluç, **Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Toplumsal Ve Siyasal Yapısı: Mardin Örneğinde Siyasal Katılım**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Ve Sosyal Anabilim Dalı, 2007, s.102.

[57] Bruinessen, **Ağa Şeyh Devlet**, s.121-122.

[58] İbrahim Bahadır, **Ümmetten Millete Türk Ulusu'nun İnşası (1860-1945)**, Ankara: Kalan Yayınları, 2001, s.11.

rol oynamıştır. Aşiret liderleri, hem karar verme süreçlerini etkilemek için hem de bağlılıkları ve bağlılık söylemlerini kendi etkileri altına almak için ağırlıklarını koymuşlardır.[59] Bu şekilde ortaya çıkan aşiretler arası birliktelikler ‘’emirlik’’ veya ‘’mirlik’’ adlı yapıyı oluşturmuştur.

Kürtlerde aşiret yapılanmalarının yönetimsel boyutuna bakacak olursak, aşiretin başında aşiret reisinin; konfederasyon veya emirliklerin başında ise mir ya da beyin olduğu görülmektedir. Bu yapılanmalar temelde akrabalık ilişkilerinden doğduğu için aşiret liderlerine bağlılık büyük ölçüde önem arz etmektedir. Bu bakımdan Osmanlı'nın Doğu Anadolu üzerinde hâkimiyet göstermesi için bölgenin aşiret liderleri ile ilişkilerini iyi tutmaya çalıştığını görmekteyiz.

Bu açıdan bakıldığında ilk neden olarak Osmanlı toprakları içinde yer alan Kürt bölgeleri sınıra yakın bir yerde bulunmaktaydı. Hemen yanında ayaklanan Osmanlı uyruklarını desteklemeye hazır bir düşman İran Devleti bulunuyordu. Bir Kürt beyi, Osmanlılarla anlaşmazlığa düşerse rahatlıkla İran'a sığınabilirdi. Bu Kürt beylerinin birçoğunun arkasında kayıtsız şartsız bir aşiret desteği vardı; böyle bir anlaşmazlık halinde, aşiret mensupları beyleriyle birlikte İran'a geçebilir ya da daha kötüsü, Osmanlı yönetimine baş kaldırarak yörelerinin İran toprağı olduğunu ilân edebilirlerdi. İkinci neden ise bu dağlık bölgenin doğrudan yönetiminin ve vergilendirilmesinin çoğu zaman devlete sağlayacağı gelirden daha ağır bir maliyet yükleyecek olmasıydı. Yalnızca stratejik ve ekonomik açıdan önemli yerler daima doğrudan yönetilmiştir.[60] Bunun yanında yine Osmanlı'nın birçok bölgenin aşiret reisi, beyi veya mirini kendi yanına çekmek için o mirin, yönetimini tanıdığını görmekteyiz. Meselâ XVII. yüzyılda, Dicle Nehri'nin üzerine kurulu Cizre şehri bir Kürt beyinin yönetimindedir.[61] Bir başka örnek olarak Hakkari, Bitlis, İmadiye ve Hasankeyf bölgelerindeki aşiretlerle işbirliğine girme çabaları gösterilebilir.[62] Yine Osmanlının bölge liderlerini yanına çekmek adına Yavuz Sultan Selim döneminde Mevlânâ İdris-i Bitlîsî aracılığıyla fermanlar gönderip *''Bölge mirlerinin emirlerine*

[59] Yalçın-Heckmann, **Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri**, s.131.
[60] Martin van Bruinessen, Hendrik Boeschoten, **Evliya Çelebi Diyarbekir'de**, Çev: Tansel Güney, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015, s.39-40.
[61] İsmet Şerif Vanlı, **Batılı Eski Seyyahların Gözüyle Kürtler ve Kürdistan**, Çev: M. Demirci, İstanbul: Avesta Yayınları, 1997, s.31.
[62] Detaylı Bilgi İçin Bkz, Şakir Özdemir, **1514 Amasya Antlaşması Kürt-Osmanlı İttifakı ve Mevlana İdris-i Bitlisi**, İstanbul: Pêrî Yayınları, 2005, s.83-84.

uymanın padişah fermanlarına uymakla eşdeğer olduğu'' dile getirilmiştir.[63] Bu sıraladığımız önemli nedenler bölge aşiretlerinin önemli bir askerî güç olmasını sağlamış ve Osmanlı yönetiminin aşiret reisleri ile arasını iyi tutmaya çalışmasına neden olmuştur. XIX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise Hamidiye Alayları'nın kurulması ile beraber alaylara katılan aşiret reislerinin bazılarının devlet otoritesinin zayıflamasına bağlı olarak adetâ şımarık bir çocuk gibi sağa sola saldırıp eşkıyalık faaliyetlerine girmelerine neden olmuştur. İşte Hamidiye Alayları'nın kendisine tanımış olduğu komuta gücünü kendi askerî ve aşiret gücüyle birleştirerek etrafa büyük zararlar saçan en önemli örneklerden biri de Cizre bölgesinde faaliyetlerini yürütmüş olan Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa'dır.

1.1.3. Aşiretlerde Liderlik

Aşiretlerin en üst mekanizmasında yer alan kişi *''Ağa''* veya *''Reis''* adı verilen kişilerdir. Büyük ve ulu bir kişi olarak bilinen bu otorite, aşiret teşkilâtının en üst kısmında yer alıp gerektiğinde başka aşiretleri de nüfuzu altına alabilmeli; aşiretin idaresi, diğer aşiretlere karşı soyun devamının sağlanması ve üstünlüğünün korunması gibi önemli derecede görevleri de yerine getirebilecek bir güce sahip olmalıdır.[64] Aşiret reisinden aşiretin menfaatlerini savunacak kapasitede olması, cesur, mert, adil, zeki, dindar, hükümetle iyi ilişkiler kurabilen bir kişi olmasının yanında kendisinden aşiretler arası sorunları çözebilen bir kişi olması da beklenir.[65] Ağa veya reis dediğimiz bu kişi devletin atadığı görevlilerden farklıdır. Bu kişi aşiretin kendi bünyesinde seçilir. Aşiret liderliğinin genellikle babadan oğla geçtiği ve liderin seçiminde aşiret halkının rolünün belirleyici olduğu çok sık görülen bir durum olsa da kimin reis olacağı öyle oturulup belirlenmez. Zaten lider adayı çocuk, zaman içerisinde davranışlarıyla bu mevkie geçebileceğini gösterir ve bunu ispatlamaya çalışır.[66]

Her ne kadar yukarıda aşiret reisinde olması gereken özellikleri saymış olsak da kimin reis olacağına dair belli bir kural olmadığından genelde her aşirette reis

[63] Detaylı Bilgi İçin Bkz, Türkdoğan, **Doğu ve Güneydoğu Kabile-Aşiret Yapısı,** s.37-50; Özdemir, **1514 Amasya Antlaşması Kürt-Osmanlı İttifakı ve Mevlana İdris-i Bitlisi**, s.60-66.
[64] Türkdoğan, **Doğu ve Güneydoğu Kabile-Aşiret Yapısı**, s.41.
[65] M. Rezan Ekinci, **Osmanlı Devleti Döneminde Milli Aşireti XVIII. – XIX. YY.**, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2017, s.25.
[66] Üner, **Aşiret Eşkıya Ve Devlet**, s.36.

olmaktan memnuniyet duyacak birkaç aday bulunur. Sülale yapısı bu anlamda simetriktir, öyle ki herhangi bir kuşaktan tüm bireyler yapısı gereği aynı konumdadırlar. Yani sülale içerisindeki tüm bireyler bu görev için hak sahibidirler ve iddiada da bulunabilirler. Eğer bu durumu bertaraf ederek önderi saptayacak herhangi bir başka mekanizma da yoksa o zaman önderlik için sonunda en güçlünün ayakta kalmasıyla sonuçlanan önderlik mücadelesi başlar. Bu tüm aşiret toplumlarının ortak bir sorunudur. Bu soruna çözüm olarak doğum önceliğinin göz önünde bulundurularak belli bir nesilden aşiret üyelerinin bu kurala göre hiyerarşik olarak sıralanması düşünülebilir. Bir sülale ya da aşiret genellikle belirli bir aile içerisinde kalır; ancak kimin reis olacağına dair konmuş kesin bir kural yoktur. Bazı aşiretlerde reisliğin en büyük erkek çocuğa geçmesi en iyisi gibi görülür; ancak bu aşiretlerde bile bu kural oldukça esnektir. Bazı aşiretlerde ise sülale ya da aşiretin yaşlıları eski reisin hangi oğlunun ya da hangi yeğeninin reisliğe en uygun olabileceğini tespit edebilmektedirler. Bu kişi kelimenin tam anlamıyla bir adam olmalıdır; güçlü, cesur, adil ve cömert, iyi strateji kurabilen biri olmalıdır.[67]

Bazı araştırmacılar aşiret reisi olabilmek için aşiret ile bir kan bağı bulunmasına gerek yoktur deseler de bu durum çok az örneklenebilmiştir. Çünkü aşiret yapısı temelde aile ve akrabalık bağı ile oluştuğundan dışarıdan gelecek olan bir aşiret reisinin kabulü kolay alışılacak bir durum değildir. Bu bağlamda aşirette bir çeşit statülü hukuk hâkim oluyor. Reislik, aynı zamanda aşiret üyeleri tarafından bir şecereye göre verilmiş bir hak olarak kimliğini sürdürüyor. Aşiret, bu statülü yapıya uymakla kendini yükümlü kabul etmektedir.[68]

1.1.4. Aşiretlerde Cezalandırma Sistemi

Bir Kürt ağası, ister miras yoluyla ister seçimle ister hançer gücüyle iktidara gelsin, iktidarı bir kere sağlamlaşınca artık tartışılmaz ve itiraz götürmez şekilde yürürdü. Ancak Kürt örf ve âdet hukuku üzerine, reislerin aşiret içindeki yetkisi ve yargılama hakkı üzerine henüz yeterince bilgiler olmasa da en ağır cezalar arasında

[67] Bruinessen, **Ağa Şeyh Devlet**, s.129-130. Ancak çok az da olsa Osmanlı Devleti bölgede yaşayan aşiretlerin ‘’Aşiret Reisliğini’’ doğrudan kendisi seçerek aşiretler üzerinde bir kontrol mekanizması kurmaya çalıştığı da görülmüştür. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. İbrahim Yılmazçelik, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)**, Ankara: TTK, 1995, s.172-172.

[68] Türkdoğan, **Doğu ve Güneydoğu Kabile-Aşiret Yapısı** , s.57.

suçlunun mülkünün talan edilmesi çok bilinen cezalardan bir tanesidir. Bu ceza da örnek olarak zorla kız, kadın kaçırma hallerinde uygulanıyordu. Diğer cürümler için suçlunun evi yakılır, ya da bahçesinin ağaçları kesilir. Ama en çok korkulan ceza aşiretinden kovulmaktır. Daha az önemli suçlar için daha hafif cezalar verilirdi.[69] Örnek olarak bir genç kızın rızasıyla kaçırılması halinde kızın en yakın akrabaları bu durumdan büyük utanç duyar[70] ve bu durumda da kızı kaçıran tarafa büyük miktarda para cezası verilir. Eğer hayvan hırsızlığı yapılmışsa mal sahibine bunun tutarı ve aşiret reisine de bir miktar para ödemesi gerekir. Durum kümes hayvanları için de aynıdır; ancak reis burada yarısı kadar bir miktar alır, yani ayak sayısına göre hesap yapılır.[71]

Kürtlerde cezalandırma sisteminin sonuçları itibari ile en ağır olanı ise adam öldürmedir, yani kan davasıdır. Kan davası, bir kişinin ailesinden veya akrabalarından herhangi birinin öldürülmesine karşılık o kişinin de ya katili ya da katilin aile veya akrabalarından herhangi birini öldürmesidir. Yani bir soy grubundan olan birinin öldürülmesine karşılık, karşı tarafın soy grubundan birinin öldürülmesidir.[72] Kan davası sadece iki şahıs değil, tüm aşireti içine alan bir öç alma duygusu olduğu için sonuçları çok ağır olan, yıllarca devam eden bir düşmanlık türüdür.

Kan davası, tarihte Rumlar, Slavlar, Romalılar, Fransa'nın Korsika ve İtalya'nın Sicilya Bölgesi ile Türklerde geçmiş dönemlerde yoğun bir şekilde yaşanmış olduğu gibi günümüzde ise başta Kürtler olmak üzere Kuzey Afrika'daki Berberiler, Arnavut köylüleri, Yunan Sarakatsaniler, Amerika'da Kaliforniya yerlileri ve Arabistan coğrafyasında gözlemlenmektedir.[73]

Kan davalarının özelliklerine gelince, aşiretlerde bu konunun belli bir kural ve nizama dayandığından söz edemeyiz. Zira kime ne şekilde düşmanlık edileceği

---

[69] Bazil Nikitin, **Kürtler**, Çev: Hüseyin Demirhan, Cemal Süreya, İstanbul: Deng Yayınları, 2013, s.232-233.
[70] Yalçın-Heckmann, **Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri**, s.342.
[71] Nikitin, **Kürtler**, s.233-236.
[72] Ferhat Tekin, **Hakkari Örneğinde Aşiret Cemaat Ve Akrabalık Örgütlerinin Modernleşme Ve Kırsal Çözülme Sürecindeki Siyasal Ve Toplumsal Sonuçları**, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005, s.76.
[73] Üner, **Aşiret Eşkıya Ve Devlet**, s.26.

veya kimin ne şekilde kim tarafından öldürüleceği belli değildir. Bu durum ancak aşiret reisi ve büyüklerinin oturup tartışmasıyla saptanabilecek bir durumdur. Çoğunlukla da ortaya çıkan sonuç intikamı aşiretin veya ailenin ergen ve bekâr çocuğunun alması yönündedir.

Kan davaları adam öldürme ile başlar. İntikam almak için maktul tarafın haklı olup olmadığına bakılmaz. Ölüm olayına sebep olan taraftan mağdur tarafın intikam alma hakkı vardır. Hatta aşiretin tüm bireyleri için intikam alma hakkı vardır. Ancak asıl hedef ya katil veya aile fertlerinden birisidir ya da katilin birinci dereceden akrabalarıdır. Bu durumda öldürülecek kişinin katil olması gerekmez. Ancak aşiret kültürüne göre kan davası sebebiyle kadın öldürülmemelidir. Katil, kadın olsa da öldürülmemelidir. Onun yerine yakın akrabalar seçilir. Genel uygulama böyledir. Ancak çok nadir de olsa kadınların da öldürüldüğü görülmüştür.[74]

Adam öldürme, öç alma esasına göre hükme bağlanır. Öldürülenin yakınları, öldüren üzerinde öç hakkına sahip olurlar, öldüren de beş yıl veya daha fazla süreyle aşiretten sürülür. Eğer bu zaman içerisinde hak sahipleri onu öldürürlerse sorun biter, yoksa sürenin bitiminde öldüren, ihtiyarların görüşünü Reisin onaylamasıyla aşirete dönebilir; ancak öç hakkı daima saklı kalır. Kan bedelini ödemek için anlaşmaya varılabilir. Bu bedelin ödenmesi kanı durdurma özelliğini taşır. Çünkü öldürülenin kanının öcü alınmadığı sürece akacağına inanılır. Bununla birlikte eğer suçlu, hak sahibinin yanına kefeni ve boynunda kılıcıyla gelirse, yani ondan aman dilerse uzlaşma yoluna gidilebilir.[75]

Kan davaları kendiliğinden barışçıl yollarla son bulmaz. Barışçıl çözüm etkin bir kişinin arabuluculuğuyla sağlanır. Tehdit altında olan topluluk, öç alması beklenen tarafın saygı duyduğu ve otoritesini kabul ettiği bir kişiyle iletişime geçer. Bazen bu kişi aşiretin Reisi olabilir; ancak eğer reisin kendisi de kan davası güden kabilelerden birinden ise arabuluculuk yapmaz. Çatışma içinde olan birimlerin düzeyi ne kadar yüksek ise arabulucu olarak kabul edilebilecek yeterince güçlü bir kişi bulmak zorlaşır. Bazen bir kan davasının son bulması için diğer bir aşiretin reisi arabuluculuk yapmaya çalışsa da kan davası güden aşiret tarafından bu girişime pek

[74] Üner, **Aşiret Eşkıya Ve Devlet**, s.26.
[75] Nikitin, **Kürtler**, s.237.

rağbet edilmeyebilir. Zira arabuluculuk rolü o aşiret reisine kendi aşireti üzerinde bir konum sağlayabilir. Diğer aşiret reisinin böylelikle prestij kazanması kendi aleyhine olabilir.[76]

Kürtlerdeki kan davalarını sona erdirme konusunda kapısı çalınacak bir diğer arabulucu ise şeyhlerdir. Etkin bir politik güçleri olan şeyhlerin birçoğunun bölgedeki aşiretlerle akrabalık bağları yoktur; bunların çoğu uzaklardan gelip din öğreten hocalar olarak kendilerini kabul ettirmişlerdir. Bu durum tarafsız olduklarına ve hiçbir tarafın çıkarlarını gözetmediklerine dair iddialarına itibar edilmesini sağlar. Bir şeyh her şeyden önce kendisinin dünyevi çıkarlarla hiçbir ilişkisinin olmadığını, kendini dinin devamı ve insanların mutluluğu için Allah'a dua etmeye adadığını öne sürüp bunu gösterme çabasına girer. Böylece bu tarafsızlık yanı onu arabuluculuk rolü için ideal kılar. Aşiretler arası ihtilafların ya da kan davalarının başarılı bir biçimde sona erdiği pek çok durum bu şeyhlerin arabuluculuğu ya da müdahalesi sonucu olmuştur. Özellikle aşiretler arası husumetlerin çözümünde önemli bir etkileri olan Kürt mirlerinin XIX. yüzyıldan itibaren yavaş yavaş ortadan kalkması onlarla aynı işlevi görecek olan şeyhlerin önemli bir şahsiyet durumuna yükselmesine sebep olacaktır.[77] Şeyhlerin yanı sıra bölgede itibar sahibi din bilginleri de barışı sağlamada önemli bir işlev görmektedirler. Hattâ din adamları yalnız aşiretler arası husumetleri çözmekle kalmamış, aynı zamanda aşiretler ile devlet arasındaki anlaşmazlıklarda da etkili olmuşlardır.[78]

1.1.5. Aşiret Reisine Tanınan Bazı İmtiyazlar

Bir toplumda üst tabaka nasıl olursa olsun toplumun en imtiyazlı kesimini akla getirir. Bu kesim, homojen bir kitleyi ifade etmektedir. Kürtlerde bu üst tabaka ile bazen büyük toprak mülkiyetinin verdiği nüfuz ve iktidardan kuvvet alan feodal beyler (ağa, bey, reis), bazen merkezî bürokraside bir şekilde yükselmiş olan memurlar, bazen de din adamları (şeyh) kastedilmektedir. Kürt aşiretlerinde üst tabakanın iktisadî hayat anlayışının en görünür vasfı *''ağalık şuuru''*dur. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, bu şuurun tamamen maddî endişelerden uzak hayat

[76] Bruinessen, **Ağa Şeyh Devlet**, s.112.
[77] Bruinessen, **Ağa Şeyh Devlet**, s.113-114.
[78] Üner, **Aşiret Eşkıya Ve Devlet**, s.28.

yaşamadığıdır. Servet tutkusu, bu şuurun içinde iyice yer tutmuştur. Ancak servet düşkünlüğünün gerçek sebebi normal iktisadî faaliyetler ile zenginleşmek veya sermaye arttırmak değildir. Serveti talep etmenin arkasındaki güdü, siyasî hayatta itibar sahibi olmak, unvan ve asalet peşinde koşmak, nam ve şöhret ile beraber aşiretin sürekli lideri olmak, aynı zamanda diğer aşiretlerle rekabet edebilmektir.[79]

Sadece Kürtlerde değil bütün feodal düzenlerde üst tabaka veya aristokrat sınıf, geniş halk kitlelerini etkisi altına alır. Bunların genellikle büyük toprakları olur ve toprağı olmayan geniş halk kitlelerini de çoğu zaman karın tokluğuna çalıştırarak yönetirler[80] veya ağır vergiler alırlar. İşte bu noktada ağalığın terim olarak bir anlamda kerem, fazilet; diğer anlamda çalım, sertlik ve böbürlenme olduğu[81] düşünülürse bu unvanı taşıyan bir şahsın aşiretinden ve bölge halkından topladıkları mal, mülk ile servet ve güçlü bir iktidar sahibi olması kaçınılmazdır.

Peki ağanın ekonomik hakları nelerdir? Mesela bir köyden yolu geçen her yolcu Kürt misafirperverliğini talep edebilir. Ağaların çoğunluğunun ya misafirleri ağırladıkları bir odaları ya da evleri vardır. Buralarda yolcular ağırlanır, eğlendirilir, çay ve yemek ikram edilir, yatacak yer verilir. Eğer bir yolcu köyde birkaç gün kalmak isterse buna kimse itiraz etmeyecek ve ağa misafirine ‘’Benim evim senin evin sayılır, istediğin kadar kalabilirsin.’’ diyecektir. Tabii ki lüzumundan fazla kalan misafirlere bunu belirtmenin farklı yolları vardır. Misafirhanede misafirlerin barındırılması yükünün önemli bir kısmı da tabii ki köylülerin omuzundadır. Misafirhanenin idamesi için ağa genellikle köylülerden belli bir miktar katkı alır. Çoğunlukla bu miktar zekât mantığında olduğu gibi ürünün yüzde onudur, eğer köylülerin sürüleri varsa her kırk koyun ya da keçiden birisi verilir.[82]

Kürt aşiretleri, ağalarına yalnız vergi ve hizmet borcuyla değil aynı zamanda sınır bölgelerinde askerî bir güç olarak görev yapmakla da yükümlüydüler. Bu silahlı müfrezeler sadece güvenliği sağlamakla kalmıyor aynı zamanda ağanın çevre halkı üzerinde uyguladığı ekonomi dışı bir baskı etkenini de meydana getiriyorlardı.

---

[79] Şükrü Nişancı, **15 ve 16. Yüzyıllarda Osmanlı İktisat Zihniyeti**, İstanbul: Okumuş Adam Yayınları, 2002, s.114-115.
[80] Kocadağ, **Doğu'da Aşiretler Kürtler Aleviler**, s.198.
[81] Nişancı, **15 ve 16. Yüzyıllarda Osmanlı İktisat Zihniyeti**, s.115.
[82] Bruinessen, **Ağa Şeyh Devlet**, s.133-139.

Bunların yanında ağa, çadırını bedava taşıttırma hakkına sahiptir; *''evlenme hakkı''* olarak da bir öküz alır; para ya da mal olarak cezaları toplayan da yine kendisidir. Yine birçok gezginin de bahsettiği üzere bir Kürt ağasının huzuruna çıkarken mutlaka hediye ile gidilir. Ağanın evine geldiği zaman bir koyun veya keçi ile geldiği sık bilinen bir uygulamadır. Öte yandan merkezî iktidar da ağa aracılığıyla küçükbaş hayvana uyguladığı ağnam vergisi ve ürüne uyguladığı aşar vergisini alıyordu. Ağa ise çoğu zaman bu vergileri kendi yararına toplamaktan geri kalmıyordu.[83] Aşiret üyeleri yılda bir kere ağayı ziyarete gelir ve onun omzunu öperler. Ağanın canını ve malını çok değerli bildikleri için gelirken mutlaka hediye de getirirler.[84]

1.2. EŞKIYALIK

1.2.1. Eşkıyalığın Tanımı

Arapçada *''Şeka''* mastarının öznesi olan *''şaki''* kelimesinin çoğulu olan eşkıyalık tabiri Türkçe'ye Arapça'dan geçmiş bir sözcüktür.[85] Dağda, kırda yol kesen hırsızlar, haydutlar anlamına gelen eşkıya sözcüğü[86] bahtsız, fena, hareketli, haylaz, asi gibi anlamlara da gelmektedir. Osmanlı kaynaklarında *''katü't-tarik, celâlî, eşirra, haramî, haramzâde, türedi, haydut''*[87] anlamına gelirken Türkçede *''yol kesen''*[88] haydut, harami, dağ hırsızı;[89] Kürt lehçelerine ise *''keleşte,*[90] *şêlevanê, nijdevan''* gibi anlamlar olarak geçmiştir. Zor kullanarak kişilerin mallarına el koyma, hayatlarına kast etme, onlara maddî ve manevî zarar verme ve bu işi özel bir teşkilât haline getirme eğilimine denir.[91] İslâm ceza hukukuna göre eşkıyalık gerektiren suçlar arasında yer alır ve Türkçedeki *"hırabe"* suçunun anlamıyla

---

[83] Nikitin, **Kürtler**, s.245-248.

[84] İsmail Kıran, **Doğu Ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Bulunan Aşiret Şeyh Ve Ağa Oluşumlarının Yönetsel Sosyoloji Açısından İncelenmesi**, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1997, s.59.

[85] Sabri Yetkin, **Ege'de Eşkıyalık**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003, s.7.

[86] Komisyon, **TDK**, Ankara: TDK Yayınları, 2011, s.825.

[87] Üner, **Aşiret Eşkıya Ve Devlet**, s.67.

[88] Ali Bardakoğlu, ''Eşkıya'', **TDVİA**, Cilt: XI, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s.463.

[89] Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat** , s.238; Bardakoğlu, , ''Eşkıya'', **TDVİA**, s.463.

[90] Wadie Jwaideh, **Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri Ve Gelişimi**, Çev: İsmail Çeken - Alper Duman, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999, s.22.

[91] Üner, **Aşiret Eşkıya Ve Devlet** , s.67.

eşdeğer sayılır.[92] Kanun ve otoritenin kolunun uzanamadığı dağlar ve ormanlarda şiddete başvurarak ve silahlı olarak yaşayan erkeklerden oluşan gruptur.[93] Eşkıyalığın hukuksal açıdan tanımlanması ise mal zapt etmek, suikastta bulunmak veya memleketin dâhili emniyetini bozmak için çiftlik, ağıl, köy, değirmen gibi yerleri basarak ya da yakarak, adam öldürerek, yol kesip soygunculuk yapan ve bu fiillerden dolayı mevkuf ve mahpus iken kaçıp silahla dolaşarak emniyet ve asayişi münferit ve toplu olarak tehdit edendir.[94] Ekonomik anlamda eşkıyalık, kapitalizm öncesi dönemde ortaya çıkan bir direnme ve muhalefet hareketi iken, sosyal anlamda kırsal kesimdeki sınıf kavgasının en keskin biçimlerinden biri ya da toplumsal protesto olayı, bir patlamadır. Yasalara ters düşüp, saldırıp zor kullanarak soygun yapan bir çeteye dahil herhangi bir kimse hayduttur.[95]

Toplum, kişileri organize etme araçlarını ve her bir kategorinin mensupları için sıradan ve doğal olduğu düşünülen nitelikler bütününü tesis eder.[96] Ancak bu organizasyonların eksik kaldığı noktalarda sosyal bir sorun olarak ortaya çıkan eşkıyalık, tarihin ilk devirlerinden itibaren görülen bir işleyiş biçimidir. Eşkıyalığın çıkış kaynağı olarak bozuk siyasî ve ekonomik şartların hüküm sürdüğü, sosyal yasaların işlemez hale geldiği, haksızlıkların başını alıp gittiği, toplumun ahlâkî açıdan yozlaşması, kolay kazanma düşüncesi ve özellikle köylü kesimin refahının düşmesi gösterilebilir. Bu sorunların yaşandığı yerlerde de oldukça sık rastlanan bu olgunun örneklerini hem Batı hem de Doğu dünyasında sıkça görmek mümkündür. Ayrıca eşkıyalığın ilk ve belki de en önemli çıkış kaynağı az emek talebinde bulunan ya da bütün güçlü adamlarına iş verecek kadar zengin olmayan kırsal kesim ekonomisi ve kırsal çevre, başka bir deyişle kırsal kesimdeki nüfus fazlalığıdır. Eşkıyalığı her ne kadar bir zorbalık biçimi olarak tanımlamış olsak da zaman zaman merkezî hükümetlere karşı halkın menfaatlerini savunmuş olmasından ötürü bazı

[92] Bardakoğlu, , ‘’Eşkıya’’, **TDVİA**, s.463.

[93] Eric J. Hobsbawm, **Eşkıyalar**, Çev: Osman Akınhay, İstanbul: 2011, s. 8.

[94] Mihriban Artan, **Mühimme Defterlerine Göre Osmanlı Devleti’nde Eşkıyalık Hareketleri (1626-1631)**, Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2016, s.16; Yetkin, **Ege’de Eşkıyalık**, s.8.

[95] Yetkin, **Ege’de Eşkıyalık** , s.8.

[96] Erving Goffman, **Damga (Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar)**, Ankara: Heretik Yayıncılık, 2014, s.30.

eşkıya reisleri ün kazanarak halk destanlarına konu bile olmuştur. Bolu Beyi'ne karşı dağa çıkan Köroğlu buna verilecek güzel bir örnektir.[97]

İnsan ne için eşkıya olur? Sorusuna ise verebileceğimiz birçok cevap vardır. Mesela Osmanlı Devleti'nde bozulan ekonomi sonrası köylü kesimin çiftliklerini terk ermesi, çekirge ve fare gibi hayvanların toprakları istilâ etmesi ve kuraklık gibi etkenlerle köylüler daha da fakirleşiyordu. Köylü kesiminin kazancının sürekli azalması, idarecilerin malî baskısı ve ağır vergiler sebebiyle halk ya bölgeyi terk ediyor ya da eşkıyalara dahil oluyordu.[98] Yine bunların yanında hem askerî sistemin düzenlenmesi için yeni ve ağırlaştırılmış vergiler konması hem de yeterli ücret alamayan devletin çöküşü, adaletsizlik, özgürlüğün olmaması, uygarlıktan uzak olma, sosyo-ekonomik yapıdaki çöküntüler, yoksulluk, toplumsal katmanlardaki dengesizlikler ve zulüm gibi nedenler eşkıyalığın ortaya çıkışının en temel nedenleri cevap olarak verilebilir. Eşkıyaların içinden çıktığı toplum, geçimini tarımdan sağlayan köy ekonomisi içinde bulunmaktadır. Modern tarımın uygulanmadığı ve kapitalizm öncesi ekonomik ilişkilerin yaşandığı, tarıma dayalı ve çoğunlukla köylülerden ve topraksız işçilerden oluşan toplumlarda eşkıyalık vardır.[99]

Eşkıyalığın ortaya çıkışıyla ilgili olarak Hamidiye Alayları'na mensup olmayan Kürtlere yakınlık duyan bir İngiliz konsolosu bunların düzenledikleri baskınların fakirlikten kaynaklandığını şöyle ifade etmektedir*: ''Kürtler iyi ve zeki; ama aşırı yoksul bir kavim. Tarıma elverişli toprakların yetersizliğinden ve haklı ya da haksız, yerel otoritelere hiç güvenmediklerinden rızıklarını çıkarabilecekleri meşru bir geçim kaynağı bulmak için yaşadıkları dağları terk etmeyi göze alamıyorlar; ama ihtiyaçlarını karşılamak mecburiyetinde de olduklarından her türlü talana girişiyor ve bu yüzden dağların çevresindeki bölgelerde yüreklere dehşet salıyorlardı.''*[100]

Son olarak eşkıyalığın insan kaynağına değinecek olursak öncelikle bu kesimin kırsal bölgelerde yaşayan ve gelir sıkıntısı çeken kişilerden oluştuğunu

[97] Üner, **Aşiret Eşkıya Ve Devlet**, s.67-70.
[98] Hüseyin Demirtaş, **Celali İsyanları Ve Canboladoğlu Ali Paşa İsyanının Karşılaştırılması**, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Anabilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018, s.40.
[99] Yetkin, **Ege'de Eşkıyalık**, s.8.
[100] Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.133.

söyleyebiliriz.[101] Bu kesimin kaynağını toplumsal konumları kendilerine gerekli hareket özgürlüğünü tanıyan gruplar oluşturur. Bunlardan en önemli olan grup, ergenlik ve evlilik arasındaki genç erkeklerden oluşan gruptur. Bunun yanında herhangi bir nedenden ötürü kırsal toplumla bütünleşmeyen ve böylelikle de marjinalliğe itilen kişilerden oluşur. Eşkıyalığın insan kaynağını genellersek gençlerin, çobanların, topraksız köylülerin, eski ve kaçak askerlerin çeteye girme ihtimali yüksektir.[102]

1.2.2. Sosyal Eşkıyalık

Sosyal eşkıyalık, bir tepki ve direnç kurumu olarak kır ve köy insanının denetleyemediği merkezî otoriteye ona bağlı olan ya da ona dayanarak yaşayan yerel otoriteye başkaldırışının simgesi yani sosyal protestonun en ilkel biçimidir. Bir başka anlatımla zenginlere, yabancı işgalcilere, baskı uygulayanlara ya da geleneksel düzeni bozuk adaletsizliği yayan sömürücü güçlere karşı sessiz, güçsüz ve edilgen köylü kitlesinin kendini korumasının, simgesel olarak direnmenin yaygın, somut ve evrensel bir örneğidir. Sosyal eşkıyalık ya pazar ekonomisine iyice uyum sağladığı için toprak ve sermaye yoğunlaşmasının, dolayısıyla eşitsizliğin hızlandığı yörelerde ya da aşiret düzeninin etkisi ile reis ya da ağanın mutlak egemen olduğu, bireysel özgürlük ile girişimin ve doğal olarak mülk edinmenin alabildiğine sınırlandığı yörelerde görülür. Sosyal eşkıyalıkta egemen güçlerin, yani yöneticilerin eşkıya, haydut, asi, hırsız, çapulcu, yağmacı olarak nitelendirdiği kişilere halk sahip çıkabilir ve onu kahraman olarak benimseyebilir. Halk gerçek kahramanlarını seçer. Elbette bir tavuk hırsızı hiçbir zaman Köroğlu ya da Çakırcalı gibi kahraman ilân edilmemiştir. Eşkıyaya hayranlık, düzeni bozulmuş ya da kurulu düzenden büyük çoğunluğu zarar gören toplumlarda olur.[103] Bu türden kişiler ya ağaya karşı gelmiştir, ya tefecinin parasını ödememiştir. Ya kız kaçırmıştır ya da başı jandarma ile belaya girmiştir. Bu eşkıyalık türü maddi olanakların dengeli dağıldığı yerlerde pek görülmez. Daha çok toprak ve sermaye yoğunlaşmasının yani eşitsizliğin hızlandığı

[101] Nazmiye Taş, **19. Yüzyılın İkinci Yarısında Çukurova Bölgesinde Eşkıyalık Faaliyetleri**, Kars: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakın Çağ Tarihi Bilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015, s.34.
[102] Yetkin, **Ege'de Eşkıyalık**, s.18.
[103] Yetkin, **Ege'de Eşkıyalık**, s.9-11.

yörelerde özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu gibi aşiret düzeninin de etkisiyle bireysel özgürlüklerin kısıtlandığı, mülk edinmenin zorlaştığı yerlerde görülür.[104]

Başkaldıran kişi, güçlülerin koyduğu kurallara, uygulamalara karşı çıkarken çevresinin dileklerini, beklentilerini de yerine getiriyor, hatta öcünü alıyor olduğu için benimsenen, desteklenen bir davranış içindedir. Bu yüzden de köylüler bu gayrıresmî temsilcilerini besler ve gözetirler. Bu açıdan bakıldığı zaman sosyal eşkıyalık türüne siyasal düşünce ilişkisi açısından bakılırsa sosyal protestonun en ilkelini gerçekleştiren; ancak bu başkaldırısı ile sessiz ve ezilmiş yığınların umudu olan sosyal eşkıyanın bu sessiz yığınlara vermek istediği bir mesaj ya da toplumsal ve siyasal örgütlenmeye ilişkin görüşleri, plânları yoktur. Yani eşkıyanın politika, ekonomi, tarih ve felsefe bilgisi, belirli bir örgütlenme biçimi veya bir ideolojisi yoktur.[105]

Halkın onları kahraman olarak görmeleri, adalet savunucuları, adalet uğruna öç alan savaşçılara saymaları, hatta belki de kurtuluş önderleri olarak görmeleri bu türden eşkıyaların desteklenmesinin en önemli sebepleridir.[106] Sosyal eşkıyalıkta eşkıya halktan yardım, destek beklerken kendi de halka karşı birtakım görevler üstlenir. Vurgunlardan elde ettiği ganimetin bir bölümünü halka dağıtarak onları beslemek, yani zenginlerden alıp yoksullara vermek zorundadır. Eşkıyanın dağda varlığını sürdürebilmesi için halkın desteğini elinde tutması büyük önem taşımaktadır.[107]

Köylünün çeteler için ayıracağı pay daima sınırlıdır. Bu sınır aşıldığı zaman çeteler ile köylüler arasındaki ilişki sömürü ya da soygun ilişkisine dönüşür. İşte o zaman bu olgunun sosyal yanı kaybolur ve haydutluk yanı başlar. Yukarıda çeşitli yönleriyle belirttiğimiz sosyal eşkıyalık türü bir nevi halk tarafından kahraman olarak kabul edilen şahıslardır. Ancak ileriki bölümlerde değineceğimiz Miranlı Mustafa sosyal eşkıyalık türüne tamamen zıt olup daha çok yağma yapan, yıkan, dağıtan, öldüren, çalan bir eşkıya olarak kayıtlara geçmiştir.

---

[104] Üner, **Aşiret Eşkıya Ve Devlet**, s.71.
[105] Üner, **Aşiret Eşkıya Ve Devlet**, s.72-73.
[106] Hobsbawm, **Eşkıyalar,** s. 26.
[107] Yetkin, **Ege'de Eşkıyalık**, s.12.

1.2.3. Eşkıyalığın Politik Ve Ekonomik Yansımaları

Eşkıyanın politika, ekonomi, tarih ve felsefe bilgisi ve bilinci yoktur. Herhangi bir ideolojiye sahip değildir. Onlar daha çok boyun eğmeyi reddeden ve bunu yaparken de diğerlerinin arasından sivrilen köylülerdir ya da yalnızca kendini alışılmış gruplardan dışlanmış bulan, böylelikle de yasadışı olmaya ve suça itilen insanlardır.[108] Bu noktada şunu söyleyebiliriz ki, eşkıyalık pek çok sebepten ortaya çıkabilir; ancak bunların en önemli sebeplerinden biri merkezî ve yerel yönetim sistemleridir. Yönetim sistemindeki zaaflar ve aksaklıklar bariz bir şekilde görüldüğü takdirde hükümetleri uzun zaman uğraştıracak eşkıya çetelerinin ortaya çıkması kaçınılmaz bir politik sonuç olacaktır. Merkezî yönetimdeki kötü gidişin yanı sıra yerel yönetimdeki olumsuzluklar, bilhassa yerel yöneticilerin yöre ahalisinden olduğu bölgeler soyguna ve çeteciliğe en elverişli bölgelerdir. Bu türden yöneticiler sakin ve olaysız bir şekilde görevlerini sürdürmek için onlarla temas kurmakta ve mantıklı bir ilişki geliştirebilmektedirler. Yoksa bir bölgenin adını kötüye çıkaran ve üst düzey görevlilerin astlarını küçük görmelerine yol açan, acı dolu yerel olayları yaşama riskini göze alacaklardır. Bu durum eşkıyalık faaliyetlerinin bulunduğu bölgelerde eşkıyalığa karşı yürütülen mücadelenin neden dışarıdan getirilen özel güçlerle yürütüldüğünü açıklar niteliktedir. Bölgede üsleri bulunan askerler ve hatta polis eşkıya ile gizli veya açıktan anlaşma yoluna giderek başkentin dikkatini çekmeyecek düzeyde suç oranını indirmeye çalışırlar. Bu durum da eşkıyanın meydanı boş bulmasına yol açar; çünkü sanayi öncesi dönemlerde merkezî hükümet kendi özel çıkarları olmadığı sürece kırsal toplumun derinliklerine çokça inmez. Böylece bölgedeki servet ve otorite sahibi kimseler eşkıya ile uzlaşarak bundan belirli bir çıkar elde eder.[109]

Ayrıca sanayi öncesi dönemde toprak sahiplerince yönetilen yerlerde önde gelen yerli ailelerin de eşkıyalarla işbirliği içerisine girdiğini görmekteyiz. Böyle bir ailenin gücünü işbirliği yaptığı eşkıya sayısına göre ölçebiliriz. Onları koruması karşılığında kendisine, prestijinin ve dolayısıyla da ittifak kurma kapasitesinin ölçüsü olan bağlılık ve bağımlılık hizmeti sunulur. Doğal olarak servet daha çok sayıda

[108] Yetkin, **Ege'de Eşkıyalık**, s.13.
[109] Üner, **Aşiret Eşkıya Ve Devlet**, s.75-76.

taraftar kazanmaya yarar; ancak bu yalnızca bir soylunun statüsünü ve patronluk gücünü göstermek üzere bolca ve gösterişle dağıtılmış olan bir servet için söz konusudur. Diğer taraftan büyük ve korku duyan bir taraftar kitlesi, bir insanın mülk ve para kazanmasında matematiksel açıdan çok daha işe yarar; ancak böyle bir politikanın güttüğü amaç sermaye değil, aile çıkarı arayışından ayrıldığında ve ondan üstün bir duruma geldiğinde bu politika türü de çöker. Bu durum eşkıyalara doğal bir talep yaratır ve onlara politik bir önem kazandırır. Çünkü eşkıyalar bir ağanın himayesini kabul etmeye ikna olurlarsa hem onun prestijini arttıran, hem de gerekli zamanlarda savaş gücüne ve oy toplamasına katkıda bulunan yerel, bağımsız, silahlı insan kaynağı olurlar. Bu yüzden yerel yönetimdeki servet ve otorite sahipleri eşkıya ile uzlaşarak bundan büyük çıkar sağlarlar. Akıllı bir eşkıya başı yalnızca gerçekten koruma altına almayı garanti edebilen, hâkim bir yerel güce bağlı olmaya bakacaktır. Bu da eşkıyalığa politik bir önem kazandırır. Akıllı bir eşkıya reisi gerektiğinde ona arka çıkabilecek güçte birine bağlanmaya dikkat edecektir.[110]

Yönetim mekanizması ile eşkıya arasındaki bir başka boyut ise affetme mekanizmasıdır. Bazen devlet, etkisiz ve zayıf olduğu yerde yenemediği herhangi bir güç grubuyla uzlaşmak isteyecektir. Eğer eşkıyalar yeteri kadar başarılı ise bunların yatıştırılması gerekecektir. Eşkıyalık karşı konulmaz bir güç haline geldiğinde ise yerel yöneticiler, memurlar, eşkıyalar ile iyi ilişki kurmak zorundadırlar. Bu durumun sonucunda ünlü eşkıyaların devlet tarafından affedilmeleri ve resmî makamlara getirilmeleri görülmemiş olaylar değildir.[111] İşte buna verebileceğimiz en güzel örnek çalışmamızın asıl gövdesini oluşturan Miranlı Mustafa Paşa'dır. İkinci bölümde çok daha detaylı bahsedeceğimiz Miranlı Mustafa Paşa önceleri Osmanlı hükümeti tarafından aranan bir şaki iken Hamidiye Alayları kurulduktan sonra, devlet bu şahısla anlaşma yoluna gitmiş ve Şaki Mısto-yı Miran, ''Paşa'' unvanını alarak Miranlı Mustafa Paşa olmuştur.

Eşkıyalığın ekonomik yönlerine gelince, eşkıyalar yoksul kesim gibi eli kolu bağlı bir yapı değillerdir. Her ne kadar toplumun dışında görülseler de mevcut faaliyetlerinden ötürü toplumun tam olarak da dışında sayılmazlar. Yani ihtiyaçları

[110] Üner, **Aşiret Eşkıya Ve Devlet**, s.76-77.
[111] Yetkin, **Ege'de Eşkıyalık**, s.14.

ve faaliyetlerinden dolayı mevcut ekonomik ve sosyal sistemle daima ilişki içerisindedirler. Eşkıyaların hayatlarını sürdürebilmek için yiyecek, silah ve cephaneye ihtiyaçları vardır. Gasp ettikleri paraları harcamak, ele geçirdikleri mal ve eşyaları satmak zorundadırlar. Orta sınıfın tersine eşkıyalar kazançlarını kendi bölgelerinde hemen harcarlar. Pazarlık yapamayacak kadar gururlu ve bonkördürler.[112] Bunun yanında eşkıya demek organizasyon demektir. Eşkıyanın takip kolları, kervanlar ve zenginlerin durumu gibi olup biten hakkında istihbarata ihtiyacı vardır. Vurgun sonrası elde edilen ganimetin pazarlanabilmesi için bir mekanizma kurulması şarttır. Ayrıca adam kaçırdığında saklanabilmesi ve fidyeyi alabilmesi için aracılara ihtiyacı vardır. İşte bu yüzden eşkıya ile halk arasında bir işbirliği vardır.[113]

Eşkıyalığın ekonomik anlamdaki bir diğer yönü ise merkezî otoritenin asayişsizlik sürecindeki ekonomik durumuna bakıldığında, olumsuz bir tablo rahatlıkla görülmektedir. Özellikle vergilerin ağır olduğu yerlerde köylülerden eşkıyalara katılım artar[114] ve böylece de asayiş bozularak üretim son derece zayıflar. Çünkü hiç kimse soyulacağını bilerek üretim yapmaz. Buna paralel olarak da üretimin aksaması devlet için iki açıdan sorun yaratır. Birincisi, hazineye girmesi gereken vergi toplanamaz ve dolaylı olarak ürünün piyasada dolaşamamasından ötürü, ikinci elden gelecek olan katma değerli gelirler hazineye aktarılamaz. İkincisi ise üretim sektöründe yer alan insan gücünün işsiz ve aç kalması sonucu, eşkıyalığa geçiş artacaktır ki, bu da sorunları daha beter artması demektir. Böylelikle devlet eşkıyalıkla mücadelede normal şartlarda beslediği güvenlik güçlerinin birkaç misli fazlasını görevlendirecek, silah ve cephane masrafları artacak, görevlendirdiği bu kişilere daha yüksek maaş ödemek zorunda kalacaktır. Sonuçta hazinenin girdisi azalacak, çıktısı artacak ve iç vergilendirme yoluyla da halkın yoksullaşma süreci daha da hızlanacaktır.[115]

---

[112] Üner, **Aşiret Eşkıya Ve Devlet**, s.78.
[113] Yetkin, **Ege'de Eşkıyalık**, s.12.
[114] Sencer, **Osmanlılarda Din Ve Devlet**, s.101.
[115] Yetkin, **Ege'de Eşkıyalık**, s.15.

1.2.4. Coğrafî Konumun Eşkıyalığa Etkileri

Eşkıyalar başta dağlar olmak üzere, orman, bataklık ve nehir ağzı gibi ulaşılması güç ve erişilmez yerlerde yaşarlar. Eşkıya bir anlamda dağ insanıdır. Çünkü dağ bir engeldir ve aynı zamanda bir sığınak, bir özgür insanlar ülkesi ve kuraldışı yaşamanın yeridir.[116] Bu saydıklarımızdan eşkıya için en elverişli olanı dağdır. Zira dağ eşkıyanın yatağıdır, mekânıdır. Onun için dağı tanımadan geçmek, eşkıyanın alakalı olduğu temel unsurlardan birinin eksik kalması demektir. Çünkü dağ askerlere karşı bir sığınaktır. Jandarmanın olmadığı güven veren bir mekândır. Buralarda güçlü ve muktedir kökleri olan toprak soyluluğu yoktur. Dağlarda sıkışık kent ağı, yani yönetim veya kelimenin tam anlamıyla kentler yoktur.[117] Kısacası coğrafî unsurlar olarak dağ eşkıyalığın vazgeçilmez mekânıdır.

1.2.5. Aşiret Halk ve Eşkıya Üçgeni

Kürtlerin yaşadığı yerlerde eşkıyalık faaliyetlerinin neredeyse tamamının aşiretler tarafından yürütüldüğünü, arşiv belgelerini incelediğimiz zaman net bir şekilde görmekteyiz. Aşiretler arası kavgalar, baskınlar, soygunlar, talanlar ve cinayetlerin neredeyse tamamı eşkıyalık faaliyetleri dahilinde yapılmaktaydı. Herhangi bir aşiret başka bir aşiret tarafından saldırıya uğradığında, intikamını almak isteyen aşiret, yine eşkıyalık faaliyetleri dahilinde saldırıya karşılık vermekteydi. Osmanlı Devleti'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu toprakları üzerindeki aşiretler arası mücadeleler de sık sık yaşanmaktaydı. Çoğunlukla da Osmanlı Devleti bu mücadeleleri rahatlıkla bertaraf edebilmekteydi. Ancak 1683 tarihinden itibaren Osmanlı Devleti'nin Batı'da almış olduğu büyük yenilgiler ile beraber artık bu tür eşkıyalık faaliyetlerini önleme çabaları daha az bir seviyeye düşmüştür.

Anadolu'daki sancaklara yazılan fermanlarda kutta-i tarik ve diğer eşkıyalar ile beraber Kürt ve Türk aşiretlerine mensup eşkıyanın da cezalandırılması istenilmekteydi. XVIII. yüzyılın ilk yarısında Kürt aşiretlerinden ayrılıp eşkıyalık yapanlar, devleti uzun süre uğraştırmışlar ve halka büyük zararlar vermişlerdir. Bu türden faaliyetler de daha çok Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da aşiretlerin yoğun yayıldığı yerlerde görülmekteydi. Kürt aşiretleri belirli bir yerde durmaz yaz kış yer

[116] Yetkin, **Ege'de Eşkıyalık**, s.17.
[117] Üner, **Aşiret Eşkıya Ve Devlet**, s.80-81.

değiştirirdi. Bu gidiş gelişlerde de halka zarar verirlerdi. Devletin resmi belgeleri incelendiğinde eşkıyalık hareketlerine karışanların halka ne kadar sıkıntı verdikleri görülmekte ve bu konuda da özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Anadolu'nun neredeyse her bölgesine ait çok fazla örnek görülmektedir.[118] Kısacası 1596 tarihinde başlayan Celâlî isyanları, başka bir deyişle XVI. yüzyılın sonundan XIX. yüzyılın sonuna kadar olan dönem Anadolu'nun kırsal kesimi için büyük sarsıntıların geçtiği bir dönem olmuştur.[119]

1.2.6. Eşkıyalara Verilen Bazı Cezalar

Osmanlı Devleti'nde kuramsal olarak en ağır suç ve cezalandırılması gereken en ağır hallerden biri, halkın malını çalmak, zulüm etmek, yani eşkıyalık eylemini gerçekleştirmektir. Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'a kadar eşkıyalara uygulanan cezalar idam, kısas, sürgün, kalebend,[120] cezirebend[121] ve küreğe koymak şeklindeydi.[122] Eşkıyalara yataklık, yardımcılık, kılavuzluk edenlere sürgün cezası verilir, daha ağır suç işlemeleri halinde küreğe konulurlardı. Ayrıca eşkıyaların malları de müsadere edilirdi.[123] Eşkıyalara verilen ağır cezalar, Tanzimat dönemine kadar devam etmiştir. Tanzimat'ın ilanıyla hazırlanan ceza kanununda eşkıyalığa verilen idamlar derecelerine göre çeşitli hapis cezalarına çevrilmiştir. Ancak ölümle sonuçlanan eşkıyalık olaylarında yine idam cezası uygulanmıştır.[124]

1.2.7. Aşiretler Arası Eşkıyalık Mücadeleleri

Aşiretler arası savaşlar, çok sık olmakla beraber birbirlerinin meralarına girmek, yaylak ve kışlak yolu üzerinde mallarına zarar vermek sonucunda ortaya çıkan kavgalardı. Aşiretler, eşkıyalık olaylarını yani gasp, zulüm, talan gibi saldırıları

---

[118] Üner, **Aşiret Eşkıya Ve Devlet**, s.106-107.
[119] Berkay, **Tarih Ve Toplum Köy Ve Kent (Yerleşme Sosyolojisine Başlangıç)**, s.75.
[120] Kale dışına çıkması yasaklanarak hapis altında tutulma cezasıdır. Detaylı bilgi için bkz. Jülide A. Orat, Fadimana Çelik, "Diyarbakır Hapishaneleri", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi"**, S: 7, Kars: Kafkas Üniversitesi Yayınları, 2011, s.76-80; M. Zeki Uyanık, "Batı Ve Doğu Kültüründe Hapishane", **Mîzânü'l Hak İslâmî İlimler Dergisi**, S: 4, İzmir: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Yayınları, 2017, s.118-119.
[121] Adalarda bulunan kalebendlik cezasına verilen isimdir. Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Avcı, "Osmanlı Uygulamasında İnfazı Özellik Gösteren Hapis Türleri: Kalbentlik, Kürek Ve Prangabentlik", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, http://dergipark.ulakbim.gov.tr; Uyanık, **"Batı Ve Doğu Kültüründe Hapishane"**, s.118-119.
[122] Üner, **Aşiret Eşkıya Ve Devlet**, s.108-109.
[123] Yetkin, **Ege'de Eşkıyalar**, s.44.
[124] Üner, **Aşiret Eşkıya Ve Devlet**, s.110.

gerçekleştirirken birbirinin sahalarına da tecavüz ediyorlardı. Bir aşiret diğer aşiretin köylerini bastığı, mallarını talan ettiği zaman bu köylüleri şikayet mercii çoğu zaman devlet değil, kendi aşiret Reisi olmaktaydı.[125] Bu konuya asıl konumuz olan Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa ile ilgili bir örnek vermek istiyoruz. Çünkü Miran Aşireti'nin mevsimlik göçleri Mustafa Paşa'nın yağmaları için tamamen bir araç haline dönmüştü. Zira yol üzerindeki köyleri sürekli olarak yağmalıyordu. Bu konuda 30 Mayıs 1900 tarihinde Bitlis Valisi Hüsnü tarafından Dahiliye'ye gönderilen bir telgrafta, Miran Aşireti'nin yazın yaylaya çıkarken ve sonbaharda kışlağa dönerken ahaliye verdiği zarara dikkat çekmiş ve buna karşılık alınması gereken tedbirler şöyle dile getirilmiştir:

''Mustafa Paşa ve ona bağlı aşireti her sene yaz mevsiminde yaylaya gitmek ve sonbaharda kışlık yerlerine dönmek için Siirt sancağının Eruh ve Pervari kaza ve köylerin civarından geçerken mal gaspı ve katliam, evleri yakma gibi eylemleri adet etmiş oldukları, çeşitli feci cinayetler, düşmanlık ve büyük acılar veren faaliyetler gösterdiği bilinen bir gerçektir. Bu sene de mevsimi gelip çatınca yine aynı faaliyetleri gerçekleştirmeleri muhtemel olduğundan olabilecek hasarların önüne geçilmesi için gerek askeriye gerekse de memurlar tarafından önerilen tedbirler vilayet makamından Dahiliye Nezareti'ne ve Harbiye Nezareti'ne tekrar beyan edilse de bunların neticesini beklemenin vakit kalmamasından ötürü bu sene de her sene olduğu gibi askerî tedbirlerin alınması gereklidir. Bu bakımdan öncelikle adı geçen bölgede mevcut olan asker sayısının iki katına çıkarılması aşiretin saldırı cüretini engelleyecektir. Ayrıca adı geçen bu taburun aşiretlerin geçecekleri yerlerdeki köylerin koruması gerekmektedir. Siirt Mutasarrıflığı'ndan gelen telgrafta aşiretlerin geçiş zamanı[126] yaklaştığı anlaşıldığından askerin hemen sevki Seraskerliğe yazılmış olup Müşiriyet tarafından da adı geçen taburun acil bir şekilde sevki ve bu işe tayini zorunluluğunu emrinize niyaz ederim.''[127] Görüldüğü gibi Miran Aşireti'nin mevsimlik göçü her zaman yerli halka büyük zararlar vermektedir. Devlet görevlileri bu gasp girişimlerini önceki yıllarda engellemek istese de belli ki asker sayısının

[125] Üner, **Aşiret Eşkıya Ve Devlet** , s.120.
[126] BOA., DH.ŞFR.247-106-1-1; BOA., DH.ŞFR.247-106-1-2; BOA., DH.ŞFR.247-106-1-3
[127] BOA., DH.ŞFR.247-106-1-4

azlığı sebebiyle pek de bir şey yapamamışlar. Bu yüzden asker sayısını artırarak aşiretin cesaretini kırabileceklerini düşünmektedirler.

Kürt aşiretleri arasındaki eşkıyalık faaliyetleri, büyük aşiretler arasında daha farklı bir boyut kazanıyordu. Bunlar arasındaki eşkıyalık faaliyetleri sadece mal ve eşya talan etmek değil, nüfuz alanlarını genişletmek meselesiydi. Mesela Millî ile Koçkanlı aşiretleri, Beği ile Berâzi aşiretleri, Karakeçi ile Millî aşiretleri, Şammar ve Millî aşiretleri arasında bu konuda sürekli bir çatışma söz konusu idi.[128] Daha önce daha güçlü olan Şammar Aşireti, Millî Aşireti'nden vergi alıyor ve onlara hükmedebiliyordu. Ancak Hamidiye Alayları'na dahil olduktan sonra Millî Aşireti de çok güçlenmiş ve Şammar Aşireti'nin yayılma alanı olan Cizre'ye yerleşmeye çalışınca iki ezeli düşman daha sert biçimde karşı karşıya gelmiştir. Netice olarak bu iki aşiret arasında uzun yıllar süren mücadelelerde Millî Aşireti'nin Hamidiye Alayları'nı avantaj olarak kullanmasıyla daha üstün konuma geldiğini görmekteyiz.[129] Aynı konuda daha sonra çok geniş olarak değineceğimiz Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa'nın da Hamidiye Alayları'nı kullanarak bazı rakip aşiretlere karşı avantaj sağladığını söyleyebiliriz. Mesela en önemli rakibi olan Surzâde Mehmed Ağa (Kırmızı-Kızıl Ağa) ne Hamidiye Alayları ile ilgili ne bir bağlantısı ne de bir avantajı vardı. Bu noktada Mustafa Paşa ile gücü kıyaslanamayacak kadar az olsa da bulunduğu bölgede sözü geçen bir aşiret Reisi idi. Ancak kendisinin Hamidiye Alayları'na üye olmaması Mustafa Paşa ile girilen rekabette hükümetin de verdiği destek ile hep Mustafa Paşa'nın lehine sonuçlanıyordu. Bir keresinde Mustafa Paşa kış için Cizre'ye dönüş yolundayken Surzâde Mehmed Ağa'nın köylerinden bazılarını yağmalamak için durduğunda, hükümet Şırnak ağasının misillemede bulunmasını engellemişti. Bu konuda İngiliz konsolosu *''Surzâde Mehmed Ağa'nın intikam almak istediğini; ancak hükümet tarafından elinin kolunun bağlandığını, Hamidiye Alayları oluşturmaya asla razı gelmediğini ve genelde Türklere düşmanlık ettiğini''* anlatıyordu.[130] Mustafa Paşa,

[128] Adı geçen aşiretler arasındaki mücadeleler konusunda detaylı bilgi için bkz: Oktay Bozan, **"20. Yuzyılın Başında Eşraf-Aşiret Çatışması: Millî Aşireti Ve Diyarbakır Eşrafı Örneği"**, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S: 33, Ankara: Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Kurumu Yayınları, 2017, s.1-46.

[129] Şammar ve Milli aşiretleri arasındaki mücadeleler konusunda detaylı bilgi için bkz: Üner, **Aşiret Eşkıya Ve Devlet**, s.127-130.

[130] Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.130.

hükümet tarafından kayırılır ve cinayetlerle ilgili olarak sorguya bile çekilmezken Surzâde üst makamlardan Mustafa Paşa ile barış yapma talimatı bile alırdı.[131]

Aşiretlerin kendi aralarında yaptıkları eşkıyalık hareketlerinin yanı sıra köylerde yaşayıp tarım ve hayvancılıkla uğraşan yerleşik halka karşı da aynı hareketlerde bulunmuşlardır. Yerleşik halk yani köylü dediğimiz kesim aşiretlerin sürekli olarak hedefinde idi. Çünkü kendileri çalışmadıkları, ekin ekip biçmedikleri için birçok ihtiyaçlarını köylünün ekip biçtikleri ürünlerden temin etmeye çalışıyorlardı. Böyle olunca da zaten çok zor bir şekilde geçinen köylülerin geçimleri daha da zorluğa düşüyordu. Aşiret eşkıyaları köylü halkın sadece mallarını almakla kalmıyor, bazen canlarını da alıyorlardı. Aşiretlerin eşkıyalık faaliyetleri yerleşik halkı o kadar fazla rahatsız ediyor ki, bu konuda yerel yöneticilere yaptıkları şikâyetlerin birçoğundan ise sonuç alamıyorlardı. Hatta devletin atadığı yerel yönetici şikâyet edilen aşiretin mensuplarından biri olunca eşkıyalık faaliyetine açık bir şekilde göz yumuluyordu. Hâl böyle olunca da köylü halk bazen şikâyetlerini merkezî hükümete kadar iletiyorlardı.[132]

Eşkıyalar köylere saldırdıkları gibi bazen de kervanların yollarını keserek onları soyuyorlardı. Genellikle silahlı oldukları için kervanların bunlarla baş etmesi pek mümkün görünmüyordu. Özellikle bazı aşiretlerin denetimleri altındaki bölgeden geçen kervanların haraç vermeden geçmeleri mümkün değildi.[133] Devlet her ne kadar ticaret yollarının güvenliğini sağlamak üzere derbendcilik[134] sistemini getirmiş olsa da kervan soygunlarının önüne geçememiştir.

1.3. HAMİDİYE ALAYLARI

Osmanlı Devleti milliyetçi karakterde çıkan isyanlarla hırpalana hırpalana XIX. yüzyıla geldiğinde iyice yorgun düşmüş ve çağın gereklerine ayak uyduramamıştı. Halkların ayrışma, bağımsızlaşma istemiyle başlattıkları isyanların dipten gelen dalgalarıyla sarsılıyor, gür ateş üzerinde kaynayan bulgur kazanının

[131] Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.136.
[132] Üner, **Aşiret Eşkıya Ve Devlet** , s.131.
[133] Üner, **Aşiret Eşkıya Ve Devlet**, s.146.
[134] Derbendcilik, dar geçit ve yolların emniyetini sağlayan görevlilere verilen addır. Detaylı bilgi için bkz. Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat** , s.175; Halaçoğlu, **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı Ve Sosyal Yapı**, s.173-179.

fokur fokur yüzeyini andırıyordu.[135] Sırplarla başlayan isyan dalgasını Yunanlılar izlemiş ve peş peşe diğer Balkan milletlerinin isyanları başlamıştı. Çıkan bu isyanlar ise başta Rusya olmak üzere birçok Batılı büyük devlet tarafından destekleniyor ve Yunanlılar, Sırplar, Bulgarlar ve Romenlerin kopuş süreci daha da hızlanıyordu.[136]

Hamidiye Alaylarının kurulmasında tarihe 93 Harbi adıyla geçmiş olan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı önemli bir dönüm noktasıdır. Çünkü bu savaşın tesirleri ülkenin her tarafında önemli ölçüde hissedilmiştir.[137] Doğu Anadolu'nun büyük bir bölümü harabeye dönmüş ve savaşın ortaya çıkarmış olduğu sonuç imparatorluk dahilindeki herkes tarafından bir felaketin başlangıcı olarak görülmüştü.[138] Sultan II. Abdülhamid'in ilk sınavı olan bu savaş pek de sürpriz olmamıştır. Zira Rusya'nın Osmanlı üzerindeki emelleri de düşünülürse Osmanlı'nın çöküşe girdiği zaman Rusya'nın yükselişe geçtiği zaman olarak görülmektedir. Buna göre Ruslar Çar I. Petro'dan itibaren sıcak denizlere yani Akdeniz ve Basra Körfezi'ne inmeyi birinci politika olarak belirlediler. Tespit edilen bu politikaya göre Kafkasya, Doğu ve Güneydoğu Anadolu, Doğu Karadeniz ve genel olarak da Ortadoğu Ruslar için büyük önem arz etmeye başladı. Osmanlı ile sürekli bir mücadele içerisine giren Ruslar için 93 Harbi Ermeniler ve özellikle de Kürtler için bir dönüm noktası haline geldi. Zira Rusların bu iki millet üzerindeki politikaları için *''Rus Şark Politikası''* da denebilir.[139]

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda Rusya, Balkanlarda ve Doğu Anadolu'da mevcut dengeyi kendi lehine bozarak etkisini arttırmış ve ayrıca İngiliz çıkarlarını tehdit eder hale gelmişti. İngiltere, Rusya'nın elde etmiş olduğu bu üstünlüğü dengelemek ve çıkarlarını koruyabilmek için Bâb-ı Âlî'den gizli bir anlaşma ile (1878) Kıbrıs'a kiracı olarak yerleştiği gibi Berlin Anlaşması'na da Ermenîler lehine olan 61. maddeyi koydurarak Doğu Anadolu'ya müdahale hakkını elde etmişti. Böylece ''Şark Meselesi'' Balkanlardan Anadolu'ya kaydırılmış ve ''Ermenî Meselesi'' ortaya atılarak Osmanlı Devleti'nin Asya toprakları da tartışma

[135] Ahmet Kahraman, **Kürt İsyanları Tedip ve Tenkil**, İstanbul: Evrensel Yayınları, 2003, s.14.
[136] Altan Tan, **Hz. İbrahim'in Ayak İzlerinde Ortadoğu**, İstanbul: Çıra Yayınları, 2016, s.368.
[137] Ali Emirî Efendi, **Osmanlı Doğu Vilayetleri**, İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılık, 2015, s.45.
[138] Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.44.
[139] Suat Akgül, **''Doğu Anadoluda Osmanlı-Rus Rekabeti ve Kürtler''**, Osmanlı, C: II, Editör: Güler Eren, Ankara: Türkiye Yayınları, 1999, s.540.

konusu haline gelmişti.[140] Berlin Anlaşması'nın 61. maddesiyle *''Bâb-ı Âlî Ermenîlerin yaşadıkları eyaletlerde mahallî ihtiyaçların gerektirdiği ıslahatları vakit kaybetmeksizin yapmayı ve Ermenîlerin güvenliğini, Çerkez ve Kürtlere karşı korumayı taahhüt etmiştir.''*[141] Bununla beraber yapılacak ıslahata büyük devletler nezaret edeceklerdi. Bu madde ile Bâb-ı Âlî Doğu Anadolu üzerindeki hâkimiyetini kaybetmiş oluyordu. İngiltere ise Rusya'nın güneye inişini durduramayan zayıf Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünden vazgeçmiş bir durumdaydı. Bu yüzden Doğu Anadolu'da Avrupa'nın her zaman desteğine sahip olabilecek, aynı zamanda Rusya'nın Irak tarafına inmesini engelleyecek bir Ermeni Devleti yaratmayı düşünüyordu.[142] Bu amacına daha rahat ulaşabilmek amacıyla da Kürtlerin içinde yayılmaya çalışarak[143] bölgede etkinliğini arttırıp ayrılıkçı faaliyetleri doğrudan desteklemeye çalışıyordu.[144]

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında hem Rusların hem de Osmanlı'nın Kürt aşiretlerinden taraftar kazanmaya çalıştıklarını görmekle beraber bu konuda hem aşiret reisleri hem de bölgedeki önemli şeyhlerle temas içerisinde olduklarını görmekteyiz.[145] Savaşın sonunda imzalanıp iptal edilen Ayestefanos Antlaşması ve yürürlüğe giren Berlin Antlaşma'sı ile Ermenî meselesi uluslararası bir sorun haline gelerek bölgede şiddet olayları başladı Bunu önlemek ve bölgede huzur ile otoriteyi yeniden temin etmek isteyen Sultan II. Abdülhamid Kürt aşiretlerinden oluşan Hamidiye Alaylarını kurmak için çalışmalara başlamıştır.

Sultan II. Abdülhamid 1876'da tahta geçtikten sonra reformlarını sürdürmekle beraber bazı politikalarında tam tersi işlemler yapmaya başladı. Reformlar, göçerlerin yerleşikliğe geçmesini ve aşiret yapılarının çözülmesini

---

[140] Bayram Kodaman, **Sultan Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1987, s.25.

[141] Kodaman, **Sultan Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası**, s.25; Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.45; Ahmet İlyas, **Türkiye'de Aşiret-Siyaset İlişkisi: Urfa Örneği (1950-2003)**, s.30; Bayram Kodaman**,** ''Ermeniler Aşiret Süvari Alayları Ve Sultan II. Abdülhamid'', **Kırgızistan Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 24, Kırgızistan: 2010, s.5.

[142] Kodaman, **Sultan Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası**, s.25; Ahmet Uçmaz, **Ermeni Sorunu Ve Mavi Kitap**, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yayımlanmamış Bitirme Tezi, 2008, s.27.

[143] Şaban Aslan, **Tarih Sayfalarında Kürtler**, Diyarbakır: Veng Yayınları, 2005, s.37.

[144] Uçmaz, **Ermeni Sorunu Ve Mavi Kitap**, s.26.

[145] François Georgeon, **Sultan Abdülhamid**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s.47.

amaçlamışken, Sultan II. Abdülhamid bu genel yönelime tamamıyla ters düşer gibi görünen önlemlere başvurdu. 1891'de Osmanlı Devleti'nin doğu eyaletlerini denetlemek üzere aşiret reislerinin yönetiminde bir aşiret milisi, yani bir tür jandarma kuvveti oluşturdu. Bu milislere, sultanın adı verildi: Hamidiye. Bu sıralarda bazı Ermenî gruplar İstanbul ve Doğu'da faal duruma gelmişlerdi. Kürtlerin ise devlete bağlılığı su götürürdü. Bu bağlılıkla birlikte Kürtler, Müslüman oldukları için Halife-Sultanın Panislâmcı çağrılarına uyarak Ermenî ve Ruslara karşı koyabilirlerdi.[146] Bu sebeple Osmanlı'nın bölgede saltanatının devamı için Hamidiye Alayları'nı kurmaktan başka çare kalmamıştı. Böylelikle bölgede Ermenîlerin bölgeden toprak elde edişi engellenmiş olacak ve Kürtler de silah altına alınarak olası isyanlarının önüne geçilmiş olacaktı.[147]

1.3.1. Hamidiye Alaylarının Amaçları

Doğrudan veya dolaylı olarak bu konuyu elen alan araştırmacılar, misyonerler, diplomatlar vs. Hamidiye Alayları'nın amaçlarını farklı yorumlamışlardır. Nitekim 01.08. 1891 tarihinde yayımlanan *"Hamidiye Tensikatı"*nda amaçlarını açık bir şekilde belirtmiştir. Buna göre; Memleketin yabancıların saldırı ve tecavüzlerinden korunması için, kurulması gerekli olan askerî teşkilat, o memleket halkının hepsine ait olan bir sorumluluktur. Bu sorumluluktan halkın bir kısmını ayrı tutmak genel askerî kuvvetlerin eksik kalmasına sebep olacaktır. Bu genel kural çerçevesinde; Osmanlı topraklarında Osmanlı askerî gücünün gerektiği kadar olması, artırılması ve çoğaltılması amacı ile özel durumları sebebi ile şimdiye kadar tamamıyla askerî bir düzen altında askerlik hizmetinde bulunmayan, savaşçı kimlikleri ile tanındıkları halde çadırlarda yaşayan aşiretlerin mensuplarından yeni baştan "Asakir-i Hamidiye" adı ile süvari aşiret alaylarının oluşturulması halifenin iradesinin gereğidir.[148]

---

[146] Bruinessen, **Ağa Şeyh Devlet**, s.285-286.
[147] Aslan, **Tarih Sayfalarında Kürtler**, s.33.
[148] Hamidiye Tensikat-ı, s. 1-13 Ayrıca BOA. A.MKT.MHM. 676.14. 03; BOA. Y.EE. 112.10; BOA. Y.EE. 113.10.05

Rus Çarlığı tarafından oluşturulan Kazak Alayları örnek alınarak teşkil edilen Hamidiye Alayları ile özetle merkezî otoritenin sağlanması,[149] devlette birçok açıdan yaşanan değişimlerle beraber sorun olmaya başlayan aşiretleri kontrol altına alarak bir itaat hissi uyandırıp[150] devletin Doğu bölgesinde gücünü koruyacak siyasî bir dengenin kurulması,[151] İran tehdidine karşı bir set oluşturulması,[152] Ermenilerin istismar edilmesiyle meydana gelebilecek tehlikenin önüne geçilmesi, Rusya'nın saldırılarına karşı bölge savunmasının güçlendirilmesi, aşiret mensuplarından askerî güç olarak istifade edilmesi ve Panislamizm politikasının yürütülmesi gibi gayeler hedeflenirken[153] aynı zamanda askeri hedefler kadar yöre halkının medeniyet yolunda ilerleme kaydedecekleri de göz ardı edilmemekteydi. Bu yolla aşiretlerin devletin kanun ve nizamları dairesinde hayat seviyeleri yükseltilecekti. Mesela aşiret çocukları Aşiret Mektebi'nde eğitim imkânına kavuşmuş olacaktı.[154] Böylelikle bu mekteplerde de çocukların Bâb-ı Âlî'ye bağlılık ruhuyla yetiştirilmeleri öngörülüyordu.[155]

Osmanlı Devleti, Tanzimat'ın ilânından itibaren beri en önemli politikalarından biri bölgede hâkimiyeti güçlendirmek adına merkezî otoriteyi kurmaktır. Bu noktadan hareketle Hamidiye Alayları'nı kurmak fikri elbette sadece

---

[149] Kodaman, **Sultan Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası**, s.30; Nihat Karademir, **Sultan Abdülhamid Ve Kürtler**, İstanbul: Nubihar Yayınları, 2016, s.176. Ayrıca *Hamidiye Alayları'nın Rusların Kazak Alayları örnek alınarak teşkil edildiği birkaç küçük istisna dışında bütün yazarlar tarafından kabul edilmektedir. Nitekim Sultan II. Abdülhamid'in kendisinin adını taşıdıkları bu alaylara bazen ''Kürt Kazakları'' demeyi tercih etmesi bu gerçeği teyit etmektedir. Ancak Türkan Erbengi ve Emin Kutluğ'un Zeki Paşa'nın Trablusgarp'ta kurmuş olduğu ''Kuloğulları'' modelini örnek aldığını ifade etmektedirler.* Detaylı bilgi için bkz. Türkan Erbengi, Emin Kutluğ, **Müşir Mehmed Zeki Paşa Ve Belgelerle Ermeni Olayları**, İstanbul: Kastaş Yayınları, 2005, s.34; Muhammed Emin Zeki Beg, **Kürtler Ve Kürdistan Tarihi**, Çev: Vahdettin İnce, Mehmet Dağ, Reşat Adak, Şükrü Aslan, İstanbul: Nubıhar Yayınları, 2012, s.235.

[150] Karademir, **Sultan Abdülhamid Ve Kürtler**, s.180; Muhammed Emin Zeki Beg, **Kürtler Ve Kürdistan Tarihi**, s.235.

[151] Alişan Akpınar, Eugene L. Rogan, **Aşiret Mektep Devlet-Osmanlı Devleti'nde Aşiret Mektebi**, İstanbul: Aram Yayınları, 1997, s.57.

[152] Karademir, **Sultan Abdülhamid Ve Kürtler**, s.181.

[153] Bruinessen, **Ağa Şeyh Devlet**, s.285-287; Bayram Kodaman, **Şark Meselesi Işığında Sultan Sultan II. Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası**, İstanbul: Orkun Yayınları, 1983, s.383-384; Abdulnasır Yiner, ''Miranlı Mustafa Paşa Örneğinde Hamidiye Alayları Askerî Gücünün Kötüye Kullanımı'', **History Studies İnternational Journal of History Dergisi**, 2012, 449; Martin van Bruinessen, **Kürdistan Üzerine Yazılar**, Çev: N. Kıraç, B. Peker, L. Keskiner, H. Turansal, S. Somuncuoğlu, L. Kafadar, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015, s.115-118; Janet Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.15-22; Ali Karaca, **Anadolu Islahatı Ve Ahmed Şakir Paşa (1838-1899)**, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1993, s.174.

[154] Karaca, **Anadolu Islahatı Ve Ahmed Şakir Paşa (1838-1899)**, s.174.

[155] M. S. Lazarev, Ş. X. Mihoyan, **Kürdistan Tarihi**, Çev: İbrahim Kale, İstanbul: Avesta Yayınları, 2010, s.159.

Ermenîlere karşı bir önlem olamazdı. Daha geniş hedefler olduğu açıktır. Bunların en önemlisi de merkezî otoriteyi sağlayarak Kürtler içinde kendi iktidarlarını korumak[156] ve Kürtler arasında vatandaşlık duygusunu güçlendirerek onları imparatorluğa bağlamak gerekiyordu.[157] Özellikle bunu yaparken de nispeten serbest bir hayat süren aşiretlerin ve sosyo-politik güçlerin korkutulmaması büyük önem taşımaktaydı. Bu sebeple Sultan II. Abdülhamid çeşitli ayrıcalıklar, hediyeler, nişanlar ve takdirler ile aşiret liderlerinin ve şeyhlerin gönüllerini halife sıfatıyla okşamış ve kendine bağlamıştır. Bunun yanında yerel otoriteler ile aşiret reislerinin de aralarının iyi tutulmasına özen göstermiştir.[158] Hatta aşiretlerle bağ kurmak adına Sultan II. Abdülhamid, halife kimliğinden yararlanarak Doğu Anadolu'daki şeyhlerle de yakın temas kurmuştur. Böylece bölgenin devlete bağlılığını güçlendirmeyi başarmıştır.[159]

Hamidiye teşkilatından önce aşiretlerin bazıları askerlik yapmamak için çaba gösterirlerdi. Yaşamları göçebe olduğu için bunları kayıt altına almak da mümkün değildi, denetime almak da. Dolayısıyla, askerlik ve vergi gibi konularda kendilerinden istifade edilemediği gibi sınır ihlalleriyle, yerleşik ahaliye yönelik baskı ve tahakkümleriyle ilgili devletler için hep sorun teşkil ederlerdi.[160]

Kürt aşiretlerinin bazıları zaman zaman merkezî otoriteyi tanımazlardı. Bunun için de oldukça sıradan bir olay haline gelen ayaklandıklarını ve otoritelere meydan okuduklarını hissettirmek için nehirden geçen sallara ateş ederlerdi.[161] Bu yüzden aşiretlerin kontrol altında tutulması gerekmekteydi. Kazaklar gibi aşiretli Kürtler de devletinin hudutlarında yaşıyorlardı, mükemmel binicilerdi ve iyi savaşçılar olarak nam salmışlardı.[162] Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da birçok aşiretin

---

[156] Aslan, **Tarih Sayfalarında Kürtler**, s.37; Lazarev-Mihoyan, **Kürdistan Tarihi**, s.159.
[157] Nejat Abdulla, **İmparatorluk Sınır Ve Aşiret**, Çev: Mustafa Aslan, İstanbul: Avesta Yayınları, 2009, s.271.
[158] Kodaman, **Sultan Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası**, s.30.
[159] Mehmet Mert Sunar, ''Doğu Anadolu Ve Kuzey Irak'ta Osmanlı Devleti Ve Aşiretler: Sultan II. Abdülhamid'den Meşrutiyete'', **Kebikeç Dergisi**, Sayı: 10, Ankara, 2000, s.120.
[160] Kemal Süphandağ, **Hamidiye Alayları Ağrı Kürt Direnişi Ve Zilan Katliamı**, İstanbul: Perî Yayınları, 2012, s.59.
[161] E. B. Soane, **Mezopotamya Ve Kürdistan'a Gizli Yolculuk**, Çev: Fahriye Adsay, İstanbul: Avesta Yayınları, 2007, s.98.
[162] Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.85.

cesaret ve yiğitlikle, askerlik, binicilik ve atılganlıkla ün yapmış olması;[163] Osmanlı Devleti'nin bölgeye girmeye başladığı ilk dönemlerden itibaren Kürt emirliklerinden asker istemesine neden olmuştu.[164] Kürtlerin cesur, binici, nişancı ve kahraman oluşu, Kürtleri Osmanlı Devleti adına Hamidiye Alayları'na giden süreçte de için önemli bir askerî kaynak haline getiriyordu. Doğu Anadolu Bölgesi'nin yüksek dağlar ve engebeli olması Osmanlı ordusunun rahat hareket etmesini engelliyordu. Yine bu bölgenin merkeze uzak olması, ulaşımın büyük güçlüklerle yapılması takviye birliklerin bölgeye ulaşması açısından imkânsız bir duruma yaratıyordu. Aşiretler ise bölgedeki en zor tabiat olaylarına alışkınlardı. İşte bu şartlardan ötürü böylesine bir askerî güç Osmanlı kuvvetlerine büyük yararlar sağlayabilirdi.[165] Böylelikle Kürtler üzerinde devlet kontrolünü sağlamak adına[166] devlete çok az vergi, düzenli orduya çok az asker veren bir halktan hem vergi hem asker toplama imkânı doğmuş olacak,[167] hem de aşiretlerin mevcut feodal yapıları içerisinde Osmanlı sistemi ile bütünleştirilmeleri sağlanacaktı.[168] Zaten özellikle bu tipten aşiretlerden faydalanma politikası Osmanlının daha ilk zamanlarından beri var olup bu konuda birçok kere kanunnâmeler de çıkartılmıştır.[169] Osmanlı Devleti'nin tarih içerisinde izlediği yolda, kırsal alan ile şehir ilişkilerinde ve toplumsal kurumlarının şekillenmesinde tımar sisteminin rolü fazladır.[170]

Hamidiye Alayları'na giden süreçte Ermenî faaliyetlerine engel olarak bölgede güç dengesi oluşturma fikri önemli nedenler arasında yer almaktadır. Özellikle Ermenî isyanlarının patlak verdiği Doğu Anadolu Bölgesi'nin dağlık bir bölge oluşu Osmanlı ordusunun bu duruma müdahalede gecikmesine neden oluyor[171]

---

[163] Şemseddin Sami, **Tarihteki İlk Türkçe Ansiklopedide Kürdistan Ve Kürdler**, Çev: M. Emin Bozarslan, İstanbul: Deng Yayınları, 2001, s.49; Şerefhan Bitlisi, **Şerefname**, Cilt: 1, s.161.

[164] Muhammed Emin Zeki Beg, **Kürtler Ve Kürdistan Tarihi**, 2012, s.234.

[165] Kodaman, **Sultan Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası,**, s.31.

[166] Bayram Yurtçiçek**, Kürt İsyanları-Bedirhan Bey'den Dersim'e**, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2016, 26; Karademir, **Sultan Abdülhamid Ve Kürtler**, s.192.

[167] Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.48.

[168] Tan, **Hz. İbrahim'in Ayak İzlerinde Ortadoğu**, s.349; Averyanov, **Osmanlı-İran-Rus Savaşlarında Kürtler (19. Yüzyıl)**, s.198.

[169] Yusuf Halaçoğlu, **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı Ve Sosyal Yapı**, Ankara: TTK, 2003, s.111.

[170] Fügen Berkay, **Tarih Ve Toplum Köy Ve Kent (Yerleşme Sosyolojisine Başlangıç)**, Bursa: Ekin Yayınları, 2009, s.72.

[171] Karademir, **Sultan Abdülhamid Ve Kürtler**, s.184; Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.17.

ve bu bakımdan bakıldığı zaman en görünen, en güçlü tehdit olarak da Ermenîlerin ayrılık isyanı çıkarma tehlikesi olarak kabul görüyordu.[172]

Sultan II. Abdülhamid döneminin görünen en önemli politikası Panislâmizm politikasıdır. Sultan II. Abdülhamid, İslâm'ın birleştirici bir gücü olduğuna inanıyor ve bu politikanın etrafında örgütlenildiği takdirde ülkenin parçalanmaktan kurtulacağına inanıyordu. Bu yüzden Sultan II. Abdülhamid, Müslüman Kürt aşiretlerini halife sıfatını kullanarak hem kendine bağlamayı hem de bir padişah olarak da otoritesine itaat ettirmeyi politik bir amaç olarak benimsemiştir. Yine Panislâmizm politikası doğrultusunda, II. Abülhamid devletinin dağılmasını engellemek için Kürt, Türkmen, Çerkez, Karakalpak aşiretleri ile Müslüman Arnavutlar ve Araplardan yararlanma yoluna gitmiştir. Araplar için *''Aşiret Mektebi''*, Arnavutlar için *''Saray Muhafız Alayı''* ve Kürtler için de *''Hamidiye Alayları''*nı kurulmuştur.[173] Bu açıdan Sultan II. Abdülhamid'in İslâmcı politikalarının belki de en büyük başarısı Kürt aşiretleri üzerindeki etkileridir.[174]

Kürt aşiretlerinin silahlandırılması ve bu şekilde örgütlenmesi, bunun yanında Panislamizm politikası gereği Sünniliği ön plana çıkaran İslâm Birliği düşüncesini, kendi bütünlüğü için tehlikeli gören bir başka devlet ise İran olmuştur.[175] Aslında Hamidiye Alayları kurulur kurulmaz Türk-İran sınırında gerginlik başlamıştı. Buna Ubeydullah'ın oğullarından özellikle Muhammed Sadık sebep olmuştu. Çok geçmeden iki ülke arasındaki ilişkilerin gözle görülür bir biçimde bozulmasına yol açan olaylar yaşanmaya başladı. Özellikle İran bölgesinin Şiî İslâm yapısında olması gerginliğin daha da çok tırmanmasına neden oluyordu.[176] Bu gelişmeler nedeniyle İran çeşitli politikalarla bölgedeki Kürt aşiretlerini kendi tarafına çekebilmek için yoğun bir çaba harcıyordu.[177]

---

[172] Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.49; Lazarev-Mihoyan, **Kürdistan Tarihi**, s.161.

[173] Kodaman, **Sultan Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası**, s.33.

[174] Sunar, ''Doğu Anadolu Ve Kuzey Irak'ta Osmanlı Devleti Ve Aşiretler: Sultan II. Abdülhamid'den Meşrutiyete'', **Kebikeç Dergisi**, s.115.

[175] Karademir, **Sultan Abdülhamid Ve Kürtler**, s.218.

[176] Lazarev- Mihoyan, **Kürdistan Tarihi**, s.166.

[177] İran'ın Kürtleri kendi yanına çekme çabaları konusunda detaylı bilgi için bkz. Kemal Süphandağ, **Büyük Osmanlı Entrikası Hamidiye Alayları**, İstanbul: Komal Yayınları, 2006, s.13-17.

Hamidiye Alayları'na giden süreçteki bir diğer neden ise Doğu Anadolu Bölgesi'nde Ermenî eşrafın ciddi bir güç haline gelerek bölgede Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını tehdit etmeye başlamasıydı. Bu yüzden bölgede devletin etkili olduğu sosyo-politik denge kurmak zorunlu bir hâl almıştı. Şehir eşrafı bölgede devletin gücünün artmasını hem istemiyor hem İstanbul'a şüphe ile bakıyor hem de yapılan reformlar sebebiyle Bâb-ı Âlî'yi suçluyordu. Sultan II. Abdülhamid de şehir eşrafının bu olumsuz bakış açısından haberdar olmasından ötürü bu grubun gücünü kırmak için başka bir grup olan aşiretleri desteklemeye başladı. Böylelikle Müslüman olan aşiretler Ermenî eşrafa karşı bölgede hem denge hem de önemli bir güvenlik unsuru olacaktı.[178]

Hamidiye Alayları'nın kurulmasındaki en önemli nedenlerden biri de önemli dış etkenler olan Rus ve İngiliz politikaları idi. Özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, hem öncesindeki Panislavist Rus yayılmacılığı hem de sonrasındaki sınır değişiklikleri ile Osmanlı sosyal bünyesini yakından ve olumsuz etkileyen büyük bir savaştır.[179] Ruslar bu savaş ile Doğu Anadolu Bölgesi'nde büyük kazanımlar elde etmiştir. Rusya'nın en büyük amacı özellikle sıcak denizlere inerek Akdeniz'deki rakiplerinden İngiltere, Fransa ve yükselişe geçen Almanya'ya karşı avantajlı bir konum elde etmekti. Bu plânını yaşama geçirmek için de Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan Ortodoks Hıristiyanlarının hamiliğine soyunmuş, özellikle de XIX. yüzyıldan itibaren de azınlık ayaklanmalarını desteklemesi ile Osmanlı için büyük bir tehdit haline gelmişti.[180] Sultan II. Abdülhamid henüz projenin değerlendirme aşamasında Rus tehdidinin öncelikli olduğunu vurgulamış ve Rusya'ya karşı olası bir savaşta disiplinli birlikler halinde toplanmış olan aşiretler bize çok hizmet yapabilirler, demiştir.[181] Böyle bir söze bakılırsa Osmanlı için Doğu Anadolu'da en büyük tehlikelerden birinin de şüphesiz Ruslar olduğu açıktır. Bu yüzden olası bir Rus saldırısına karşı, Kürtlerden oluşan bir güvenlik duvarı inşa etmek kaçınılmaz

[178] Kodaman, **Sultan Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası**, s.30.
[179] Yakup Karataş, ''Zilanlı Eyüp Paşa'nın Tarihi Kişiliği Üzerine Bazı Notlar'', **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 20, Samsun, 2012, s.201.
[180] Yurtçiçek, **Kürt İsyanları Bedirhan Bey'den Dersim'e**, s.25.
[181] Karademir, **Sultan Abdülhamid Ve Kürtler**, s.180.

bir önem taşıyordu.[182] Ayrıca belirtmek gerekir ki, Hamidiye Alayları denen bu güvenlik duvarı Rus ordusundaki *''Kazak Alayları''*ndan esinlenilerek[183] kurulmuştur.

Rus tehdidi kadar doğrudan hissedilmese bile Osmanlı Devleti'nin bu bölgesine yönelik gittikçe artmakta olan bir İngiliz tehdidindin oluşmaya başladığı Hamidiye'nin kurucuları tarafından fark edilmişti. Bu yüzden aşiretler seçilirken öncelik Rusya ve İran etkisinin yoğun olduğu bölgeler[184] ile aynı zamanda İngilizlerin nüfuz elde etmek istediği Mardin-Urfa arasında kalan kesimin kuzeyinde yer alan aşiretler seçilmiştir.[185] Ayrıca, Doğu Anadolu'da İngiltere'nin Ermenîlerle ilgili birtakım amaçlara ulaşmasını engelleyerek Kürtleri de Osmanlı aleyhine kışkırtmayı engellemek de yine önemli faktörlerler arasında yer almaktadır.[186]

1.3.2. Hamidiye Alaylarının Kuruluşu Ve Nizamnâmeleri

Sultan II. Abdülhamid, aynı zamanda Sultan II. Abdülhamid'in kız kardeşi ile evli[187] olan IV. Ordu Komutanı Müşir (Mareşal) Mehmet Zeki Paşa[188] ve valilerin aşiret reisleri ile ilişkileri artmaya başladı. 1890 yılında Doğu Anadolu'da siyasî durum tehlikeli bir vaziyet alıp Batılı büyük devletlerin de bölgede faaliyetleri artmaya başlayınca Kürt aşiretlerinden askerî yönden faydalanma fikri ilk defa Müşir Zeki Paşa tarafından Sultan II. Abdülhamid'e iletildi. Bunun üzerine Sultan II. Abdülhamid diğer bazı paşaların da fikirlerine başvurdu; ancak paşaların birçoğu bu fikre karşı çıktıklarını belirttiler. Ancak Sultan II. Abdülhamid, bu paşaların Zeki Paşa'nın fikrine karşı çıkışını basit bir kıskançlık olarak yorumlayarak bu projeyi kendi fikrine de uygun görmüştü.[189] Hamidiye Alaylarının kuruluş fikri her ne kadar

---

[182] Kodaman, **Sultan Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası**, s.31; Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.49; Lazarev- Mihoyan, **Kürdistan Tarihi**, s.161.

[183] Kodaman, **Sultan Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası**, s.32; Bruinessen, **Ağa Şeyh Devlet**, s.286.

[184] Karademir, **Sultan Abdülhamid Ve Kürtler**, s.180; Lazarev-Mihoyan, **Kürdistan Tarihi**, s.160-161.

[185] Karademir, **Sultan Abdülhamid Ve Kürtler**, s.180-181.

[186] Kodaman, **Sultan Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası**, 32.

[187] Aslan, **Tarih Sayfalarında Kürtler**, s.38 ayrıca s.42; Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.56.

[188] Aslan, **Tarih Sayfalarında Kürtler**, s.38.

[189] Kodaman, **Sultan Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası**, s.33. Ayrıca *Muhammed Emin Zeki Beg ve P. İ. Averyanov gibi kişiler Hamidiye Alayları'nın kuruluş fikrinin Zeki Paşa'dan değil, Şakir Paşa'dan çıktığını ve Şakir Paşa'nın bu tarihsel tasarısını uygulama*

ilk defa Zeki Paşa'ya ait ise de Ahmed Şakir Paşa da Rus Kazak Alaylarını yakından tanıması sebebiyle bu fikrin ilk olarak oluşmasında Sultan II. Abdülhamid üzerinde etkili oldu. Ayrıca Ahmed Şakir Paşa, Hamidiye Alaylarının kuruluş aşamasında (1890) Yıldız Sarayı'nda Yaver-i Ekrem olarak bulunduğundan, çalışmalarda aktif rol almıştı. Bu çalışmalar sırasında kendisine Teftiş-i Askerî Komisyonu üyesi Miralay (Albay) İbrahim Bey ile Mabeyn Kâtipleri Münir ve Nasrî Efendiler yardımcı oldu.[190] Yani padişah iradesi ile Hamidiye Alayları'nın kuruluşunu gerçekleştiren Zeki Paşa, Şakir Paşa ile birlikte beraberce layiha hazırlamışlar ve böylelikle alayların görev ve teşkilini sağlamışlardır. Hatta Zeki Paşa'ya bu görevinden ötürü *''Birinci Rütbeden Osmanî Nişanı''* verilmiştir.[191]

Hamidiye Alayları'nın fikir babası olan ve aslen Çerkez olan Zeki Paşa,[192] Erzincan'a gelmiş, doğu illerindeki aşiretler arasında Hamidiye teşkilâtını kurmak üzere Mirliva Mahmud Paşa'yı Van, Malazgirt, Hınıs ve Varto'ya göndermişti.[193] Hamidiye Alayları'nın kuruluşuna Zeki Paşa'nın çalışmalarıyla 1890'dan itibaren başlanmış ve yürütülen çalışmalar sonucunda 26-27 Nisan 1891 tarihinde çıkarılan ve 53 maddeden oluşan nizamnâme ile de aşiretlerden alay teşkil edilmesi uygulamasına gidilmiştir.[194] Bu uygulama aşiret reisleri tarafından o kadar büyük bir ilgi görmüştür ki, IV. Ordu karargâhı İstanbul'a giderek Sultan II. Abdülhamid'i görmek isteyen aşiret reisleri ile dolmuştur.[195] İstanbul'a gelen aşiret reisleri burada bir iki ay misafir olmuş, biri sarayda diğeri resmî geçitte olmak üzere iki defa padişahın huzuruna çıkmışlardır.[196]

---

işini de Zeki Paşa'ya verdiğini iddia etmektedirler. Detaylı bilgi için bkz. P. Averyanov, **Osmanlı-İran-Rus Savaşlarında Kürtler (19. Yüzyıl)**, s.198-199; Muhammed Emin Zeki Beg, **Kürtler Ve Kürdistan Tarihi**, s.235.

[190] Karaca, **Anadolu Islahatı Ve Ahmed Şakir Paşa (1838-1899)**, s.173-174.

[191] Erbengi-Kutluğ, **Müşir Mehmed Zeki Paşa Ve Belgelerle Ermeni Olayları**, s.35-36.

[192] M.Şerif Fırat, **Doğu İlleri Ve Varto Tarihi**, İstanbul: Kamer Yayınları, 1998, s.151; Karademir, **Sultan Abdülhamid Ve Kürtler**, s.176; Karaca, **Anadolu Islahatı Ve Ahmed Şakir Paşa (1838-1899)**, s.173-175; Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.56.

[193] Fırat, **Doğu İlleri Ve Varto Tarihi**, s.151-152.

[194] Kodaman, **Sultan Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası**, s.33-34; Karaca, **Anadolu Islahatı Ve Ahmed Şakir Paşa (1838-1899)**, s.175.

[195] Karaca, **Anadolu Islahatı Ve Ahmed Şakir Paşa (1838-1899)** , s.175.

[196] Karademir, **Sultan Abdülhamid Ve Kürtler**, s.197.

Alaylar en az 4 en fazla ise 6 bölük olarak kurulacaklardır. Buna göre her alay 512'den az 1152 kişiden de fazla olmayacaktır.[197] Büyük aşiretler bir veya birden fazla alay, küçük aşiretler ise birkaç bölük kurma hakkına sahip olacaklardır; ancak hiçbir şekilde alay kurma veya eğitim amacıyla da olsa aşiretlerin birleştirilmesi yasaklanmış olup ancak merkezî otoritenin veya ordu kumandanlarının emri ile sadece savaş zamanında birleşmesi kararı alınmıştır.[198] 17 ile 40 yaş arasındaki erkeklerin nüfus sayımlarının bir deftere yazılarak Dahiliye Nezareti Umum Kumandanlığı'na (İçişleri Bakanlığı) ve Merkez-i Ordu-yı Hümayun'a gönderilmesi zorunluluğu getirilmiştir.[199] Alaylarda 17 ile 20 yaş arası *''ibtidaiye''*,[200] olarak adlandırılan bu delikanlılar, kendileri için özel olarak hazırlanmış ders kitabı uyarınca kendi mahallerinde eğitim görüyorlardı.[201] 20-32 *''nizamiye''*,[202] olarak adlandırılan bu grup sınıf özel eğitim dönemlerinde toplanacaktı ve hükümetin toplanma çağrısına 24 saat zarfında ve tam teçhizatlı olarak katılmaları zorunluydu.[203] 32-40 *''redif''*,[204] olarak adlandırılan bu gruptakiler askerî eğitimden muaftılar ve gerektiğinde çağırılırlardı.[205] Her alay için Orduy-ı Hümayun merkezine iki çavuş adayının yetiştirilmek üzere gönderilmesi ve bu adayların Mekteb Alayı'nda eğitim gördükten sonra iki sene de hizmette bulunarak alaylara gönderilmesi istenmiştir. Bunların yanında her alaydan bir çocuğun Süvari Mektebi'ne gönderilerek eğitime tabi tutulması ve bu eğitim sonrasında da *''mülazım''* (teğmen) rütbesiyle alayına gelip görevine başlaması kararlaştırılmıştır. Alaylar elbise, hayvan ve eyer takımlarını kendileri temin edecek; tüfek, cephane ve

[197] Kodaman, **Sultan Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası**, s.34; Aslan, **Tarih Sayfalarında Kürtler**, s.38; Karademir, **Sultan Abdülhamid Ve Kürtler**, s.197.

[198] Kodaman, **Sultan Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası**, s.34; Karademir, **Sultan Abdülhamid Ve Kürtler**, s.197.

[199] Kodaman, **Sultan Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası**, s.34; Şaban Aslan, **Tarih Sayfalarında Kürtler**, s.38; Ekinci, ''1897 Tarihli Hamidiye Hafif Süvari Alayları Taksimatı'', **e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 2, Kasım-2017, s.710.

[200] P. İ. Averyanov, **Osmanlı İran Rus Savaşlarında Kürtler (19. Yüzyıl)**, Çev: İbrahim Kale, İstanbul: Avesta Yayınları, 2010, s.200; Kodaman, **Sultan Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası**, s.34; Ekinci, , ''1897 Tarihli Hamidiye Hafif Süvari Alayları Taksimatı'', **e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi**, s.710.

[201] Averyanov, **Osmanlı İran Rus Savaşlarında Kürtler (19. Yüzyıl)** , s.200.

[202] Averyanov, **Osmanlı İran Rus Savaşlarında Kürtler (19. Yüzyıl)** , s.200; Kodaman, **Sultan Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası**, s.34; Ekinci, ''1897 Tarihli Hamidiye Hafif Süvari Alayları Taksimatı'', **e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi**, s.710.

[203] Averyanov, **Osmanlı İran Rus Savaşlarında Kürtler (19. Yüzyıl)**, s.200.

[204] Averyanov, **Osmanlı İran Rus Savaşlarında Kürtler (19. Yüzyıl)**, s.200; Kodaman, **Sultan Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası**, s.34; Ekinci, ''1897 Tarihli Hamidiye Hafif Süvari Alayları Taksimatı'', **e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi**, s.710.

[205] Averyanov, **Osmanlı İran Rus Savaşlarında Kürtler (19. Yüzyıl)**, s.200.

sancağın ise devlet tarafından verileceği belirtilmiştir. Ayrıca Hamidiye Alayları'nın Arap, Kürt, Karapapak ve Türkmen aşiretlerinden oluşması ve bunların mensubu olduğu alayların ve normal ahaliden ayırt edilebilmeleri için 3 farklı kıyafet seçilmesi karara bağlanmıştır.[206]

Alaylarda yer alacak subay kadrosu, İstanbul'a getirilen çavuşlardan ve *''Süvari Mektebi''*nde eğitimini tamamlayan aşiret çocuklarından meydana gelecekti. Ayrıca harp birliği olan alay ve bölük kumandanlarının mutlaka askeriyeden, diğer subayların ise aşiret ileri gelenleri içerisinden devletin güvenini kazanmış olanlar ile hizmette bulunanlar, İrade-i Seniyye ile Miralay (Albay) rütbesine terfi ettirileceklerdi. Fakat yardımcısının muhakkak nizamî bir subay olması gerekmekteydi. Bu madde ile devlet alaylardaki inisiyatifi eline almakta ve alayları her yönüyle yakından denetleme imkânına sahip olmuş oluyordu.[207]

Her alayın başına o aşiretin eski ağası getirildi. Bunların hiçbiri okuma yazma bilmediği için de her alay kumandanı zorla bir kâtip bulabilmişti.[208] Alaylara 1'den başlanarak alay numarası verilecekti IV. Ordu'ya bağlı olan alayların yirmisine Albay, diğerlerine ise Kaymakam (Yarbay) kumanda edecekti. Alaylara katılan efrada (asker) önce sadakat yemini ettirilmiş daha sonra da her alaya bir tarafında Kur'ân-ı Kerim'den bir âyet, diğer tarafında ise padişah armasının bulunduğu üzerinde nizamnâme ve eğitime dair unsurların yazıldığı fermanlar verildi. Her alayın bir simgesi olup zaten karışıklık çıkmasın diye de kendi atlarına bu simgelerine vururlardı.[209] Alayın bütün atları aşiretin öz malları olup kendileri tedarik edeceklerdi.[210] Her alayın atları, koşumları kendine özgüydü ve atların yaşına ve cinsine ilişkin herhangi bir tasnif ya da ayrım yoktu.[211] Alay paşalarına, kaymakam ve zabitlerine dolgun maaşlar ve hediyeler verildi.[212] Alay mensupları 3 ay talim yapmaya razı olacak, bu süre zarfında hükümet tarafından doyurulup

---

[206] Averyanov, **Osmanlı İran Rus Savaşlarında Kürtler (19. Yüzyıl)**, s.34-35; Ekinci, ''1897 Tarihli Hamidiye Hafif Süvari Alayları Taksimatı'', **e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi**, s.710.
[207] Kodaman, **Sultan Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası**, s.35.
[208] Fırat, **Doğu İlleri Ve Varto Tarihi**, s.152.
[209] Karademir, **Sultan Abdülhamid Ve Kürtler**, s.203.
[210] Fırat, **Doğu İlleri Ve Varto Tarihi**, s.152-153; Klein, **Age**, s.59.
[211] Averyanov, **Osmanlı İran Rus Savaşlarında Kürtler (19. Yüzyıl)**, s.200.
[212] Fırat, **Doğu İlleri Ve Varto Tarihi**, s.153.

barındırılacaklardı.[213] Ayrıca mevzuatta yer alan bir maddeye göre Hamidiye Alayları kapsamında Kürt aşiret liderlerine verilen subaylık rütbeleri yalnızca kendi alaylarında geçerli idi. Bununla da ordu içerisinden yükselen muhalefetin önüne geçilmiş olundu. Çünkü Osmanlı askerî çevreleri Kürt aşiret liderlerini birer eşkıya olarak görüyor ve bu kişilere askerî unvan ve nişanlar verilmesini kabullenemiyordu.[214] Hatta bu konuda Sadettin Paşa'nın anılarında bu sınıftan ne İslâm, ne Ermenî, ne Nasturî, ne de askerin hoşnut olmadığı belirtilip ellerine devletin tüfeğini alan bir eşkıya grubu olarak bahsedilmiştir.[215]

Hamidiye Alayları kurulurken İstanbul'da padişahın huzuruna çıkan aşiret reisleri Zeki Paşa'ya verdikleri söz doğrultusunda atlı sayısını abartarak yineliyorlardı.[216] Bunun üzerine aşiret reisleri memleketlerine döndükten sonra göçer ve yarı göçer Kürt aşiretlerinden seçilen askerler, süvari alayları halinde kendilerinin yönetimine veriliyordu. Büyük aşiretler her biri yaklaşık 800-1000 kişilik bir veya iki alay oluşturuyor, küçükler de birleşerek bir alay haline geliyordu. Askerî eğitim, düzenli ordunun subayları tarafından veriliyordu. Hamidiye süvarileri sürekli aktif halde değillerdi; sadece görev sırasında ücret alıyor; ama aileleri birçok vergiden muaf tutuluyorlardı. Zaman içerisinde Hamidiye Alaylarının sayısı giderek arttı: 1892'de 40 iken 1893'te 56'ya,[217] 1895'te 57'ye[218] ve 1899'da 63'e çıktı.[219] 1900'de ise ulaşabileceği en yüksek seviye olan 64 ya da 65'e ulaştı.[220] Genel bir sayı verecek olursak Hamidiye Alaylarında istihdam edilen personel sayısı 35.000 civarı süvari olarak kayıtlara geçse[221] de Zeki Paşa'nın talep edilen sayıda asker toplamamaları halinde Hamidiye üyeliklerinin biteceğini belirtmesi üzerine aşiretler sayılarını arttırma çabasına girdiler. Bu bakımdan sayılarının 40-50 bin civarına ulaştığı dönemin bir Fransız konsolosu tarafından belirtilmektedir.[222] Sözün kısası 51 büyük

[213] Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.59.
[214] Karademir, **Sultan Abdülhamid Ve Kürtler**, s.199-200.
[215] Sami Önal, **Sadettin Paşa'nın Anıları Ermeni-Kürt Olayları (Van, 1896)**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003, s.74.
[216] Averyanov, **Osmanlı İran Rus Savaşlarında Kürtler (19. Yüzyıl)**, s.203.
[217] Bruinessen, **Ağa Şeyh Devlet**, s.286.
[218] Aslan, **Tarih Sayfalarında Kürtler**, s.39.
[219] Bruinessen, **Ağa Şeyh Devlet**, s.286.
[220] Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.55.
[221] Yiner, ''Miranlı Mustafa Paşa Örneğinde Hamidiye Alayları Askerî Gücünün Kötüye Kullanımı'', **History Studies İnternational Journal of History Dergisi**, s.450.
[222] Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.67-69.

aşiretten sadece 13'ü Hamidiye Alayı kurmuş ve bu alayların hiçbiri de istenilen mevcuda sahip olmadığı gibi[223] 1892'den 1899 yılına kadar geçen süre içerisinde aşiretlerin verdiği sözler havada kalmış ve alay sayısı hiçbir zaman 100'e ulaşamamıştır.[224]

Aşiretlerin Hamidiye Alayları'na girmek istemelerindeki en büyük istek şüphesiz nizamnâmenin getirmiş olduğu önemli haklardır. Bu hakların en başında geleni alaylara giren aşiret üyelerinin nizamî orduda askerlik yapma zorunluluğunu ortadan kaldırmasıdır. Yüzyıllardan bu yana askerlik yapmayan bu insanlar için şimdi askerlik yapmak ve memleketlerinden uzak bölgelere gitmek gayet zor bir durum ortaya çıkaracaktı.[225] Bu yüzden alaylara girerek daha rahat hareket edebilecekleri alanlar yaratmak daha cazip geliyordu. Bunların yanında devletin alaylara silah ve güç vermesi de alayları cazip kılan önemli etmenlerdir.[226]

Aşiret reislerinin sadece alaylara girme konusunda değil, alaylara girdikten sonra da sultanın desteğini ve bu onayı alenileştiren alamet-i farika ve üniformalarıyla kendi aşiretlerinin komutasını ele geçirmek için birbirleriyle yarıştıkları su götürmez bir gerçektir. Hatta 1892'nin Şubat'ında alay liderliği konusunda anlaşamayan bazı Kürt aşiretleri arasında yaşanan çatışmada 17 erkek ve kadının öldürüldüğü, 28 kişinin de yaralandığını ve Van Gölü'nün kuzeyindeki Hayderan Aşireti'nden de 6 kişi kişinin yaşamına mal olan benzer bir çatışma da yaşandığını görmekteyiz.[227] Mesela Rus Yüzbaşı P. İ. Averyanov'un cephedeyken yapmış olduğu gözlemler ve notlarından oluşan eserinde Kürt aşiretlerinin alaylara yoğun ilgi göstererek adeta birbirleriyle yarıştığından bahsetmiştir.[228] Bunun yanında Kürtlerin Sultan II. Abdülhamid'in bu politikalarını coşku ile karşılamasından ve Kürtlerin halk arasında özel bir ayrıcalık kazanarak silah sahibi olmak için birbirleri ile yarıştığı bilinmektedir.[229] Ayrıca kuruluş mevzuatında alaylara yazılma sürecinde hiç kimseye hiçbir şekilde cebir ve şiddet gösterilmeyeceği belirtilerek katılım

[223] Lazarev-Mihoyan, **Kürdistan Tarihi**, s.162.
[224] Averyanov, **Osmanlı İran Rus Savaşlarında Kürtler (19. Yüzyıl)**, s.205.
[225] Kodaman, **Sultan Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası**, s.37.
[226] Aslan, **Tarih Sayfalarında Kürtler**, s.33; Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.100.
[227] Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.66-67.
[228] Averyanov, **Osmanlı İran Rus Savaşlarında Kürtler (19. Yüzyıl)**, s.203.
[229] Karademir, **Sultan Abdülhamid Ve Kürtler**, s.207.

aşiretlerin inisiyatiflerine bırakılmış olup hatta aşiretlerin alaylara giriş konusunda birbirleri ile yarışmaya girdikleri de birçok belgelerle tespit edilmiştir.[230]

Aşiretlere tanıdığı olanaklardan yukarıda detaylı bir şekilde bahsetmiştik. Bütün bu olanaklar düşünüldüğünde aşiretlerin alaylara katılma istekleri yoğun bir şekilde ortaya çıktı. Alaylara katılım noktasında hiçbir zorlama olmadığı gibi başvuru yapan aşiret sayısı o kadar fazla olmuştur ki, bunların bazıları çeşitli sebeplerden ötürü alaylara kabul edilmemiştir. Hatta birçok aşiret reisi gerek hükümete gerekse de Zeki Paşa'ya dilekçeler göndererek alaylara kabul edilmelerini istemişlerdir. Mesela 1896 yılında bölgedeki Ermenî olaylarını araştırmak üzere Van'a gönderilen Sadettin Paşa ile görüşen bazı aşiret reisleri (Şeydan Aşireti Reisi Ömer Ağa) alaylara yazılmaları için kendisinden yardım ve ricada bulunmuşlardır.[231]

Kürt aşiretlerinin Hamidiye Alaylarına katılmasındaki en büyük etkenlerden biri de Kürt toplumuna yönelmiş genel tehditler değil, daha çok kendi aralarında bir denge oluşturma çabaları olmuştur. Çok fazla alaya sahip olan aşiretler bulundukları bölgede hâkim güç olduklarından sosyal dengeyi kendi lehlerine değiştirebiliyorlardı. Bu yüzden başka aşiret reislerinin emirlerinin altına girmek istemeyen diğer aşiret reisleri kendi alaylarını kurarak olası riskleri bertaraf etmeye çalışıyorlardı.[232]

İlk nizamnâmenin 4 yıllık uygulamasıyla beraber edinilen birtakım sosyo-politik tecrübeler ile yeni bir nizamnâmenin hazırlanıp yürürlüğe konulması gereği görülmüştür. Bu yeni nizamnâme ile ilk nizamnâmenin eksiklikleri tamamlanarak alayların disiplin altına alınması amaçlanmıştır. Böylelikle Hamidiye Alayları'nın bölgede ortaya çıkarmış olduğu birtakım problemlerin ortadan kaldırılması ve meydana gelebilecek sıkıntıların da önceden önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Özellikle bu dört yılık süreç içerisinde başta Ermenîler olmak üzere bazı Avrupalı büyük devletler de Hamidiye Alayları'nı ve bunlarla ilgili gelişmeleri eleştirmeleri Osmanlı Devleti için ikinci bir nizamnâme çıkarmayı zorunlu hale getiriyordu.[233]

---

[230] Karademir, **Sultan Abdülhamid Ve Kürtler**, s.205.
[231] Önal, **Sadettin Paşa'nın Anıları Ermeni-Kürt Olayları (Van, 1896)**, s.142.
[232] Karademir, **Sultan Abdülhamid Ve Kürtler**, 2 s.11-212.
[233] Kodaman, **Sultan Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası**, s.41.

İkinci nizamnâme, 13 Mayıs 1896 yılı başlarında hazırlanarak yürürlüğe girmiştir. 12 bölüm ve 1 ek olmak üzere toplam 121 maddeden oluşmaktadır. Bu nizamnâme ilkine göre açık, ayrıntılı ve daha düzenli bir şekilde hazırlanmıştır. Aslında birinci ve ikinci arasında çok fark yoktur. Esas maddeler, askerî ve politik düşünceler aynen korunarak ikincide de devam etmiştir. Ancak ikincide daha çok disiplin ve ceza ile ilgili maddeler yer alıp askerliğe ve nizamnâmelere aykırı olan hareketlerin ve aşiretler arasındaki kavgaların şiddetli bir şekilde cezalandırılacağı hususu iyice belirtilmiş[234] ve Hamidiye Alayları'na aşiretler dahil edilirken aralarında anlaşmazlık olanlara dikkat edilmesi istenmiştir.[235] İkinci nizamnamede dikkati çeken bir diğer önemli husus da alay kadrolarının yetiştirilmesi amacıyla askerî okullarda aşiret çocuklarının eğitim görmesine verilen önemdir. Bununla Hamidiye Alayları projesinin geçici bir proje olmadığı ve askerî maksatlar dışında uzun süreli politikalar gibi birçok hedefler taşıdığı da anlaşılmaktadır. Özellikle aşiret reisleri ile ileri gelenlerinin devlet okullarında okutulması ile beraber aşiretlerin yaşayış tarzının kültürel, sosyal, politik ve ekonomik yönden değiştirilmesi ve onların faydalı unsurlara dönüştürülmesi düşünülmüştür.[236]

1.3.3. Hamidiye Alaylarına Katılan Aşiretler

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi alayların kuruluşu ile beraber özellikle nizamnâmelerin getirdiği avantajları gören aşiret reisleri alaylara dahil olabilmek için adeta yarışa girdiler. Başvurularında herhangi bir sorun görülmeyen aşiretler hemen alaylara katılırken, sorun teşkil eden aşiretlerin başvuruları ise reddedilmiştir. Hatta başvuruları reddedilen birçok aşiretlerin birçoğu alaylara katılabilmek için Zeki Paşa aracılığıyla padişahtan izin alınmasını istemişlerdir.[237] Yine aynı şekilde Şakir Paşa ve Sadettin Paşa gibi önemli kişilerden de aracı olmalarını talep etmişlerdir. Mesela Hertuş kolundan Norduzlu Şeydan Aşireti ağalarından Ömer Ağa Türkçe bilmediğinden tercüman aracılığıyla bir alay kurmak istediğini Sadettin Paşa'ya bildirerek ondan yardım istemiştir.[238]

---

[234] Kodaman, **Sultan Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası**, s.41-43.
[235] BOA., Y.PRK.A.11-61-1; BOA., Y.PRK.A.11-61-2; BOA., Y.PRK.A.11-61-3
[236] Kodaman, **Sultan Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası**, s.45.
[237] Kodaman, **Sultan Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası**, s.36.
[238] Önal, **Sadettin Paşa'nın Anıları Ermeni-Kürt Olayları (Van, 1896)**, s.142.

Ermenî olaylarının artarak devam etmesi üzerine 11 Mayıs 1895 tarihinde büyük devletler Osmanlı hükümetine bir muhtıra vererek Doğu Anadolu'da acil bir şekilde ıslahat yapılmasını istediler. Bunun yanında öyle taleplerde bulundular ki, bunların arasında aşiretlerin yaylak ve kışlak sınırlarının tespiti ve hareketlerinin kontrol altına alınması da vardı. II. Abdülhamid ise Rusya ile olan dostluğuna güvendiğinden bu konuda ciddi bir tehdit hissetmedi ve böylelikle de bu talepleri yerine getirmedi. Ancak bu devletleri de biraz yumuşatmak adına farklı bir reform programı hazırladı. Bu amaçla Şakir Paşa'yı Anadolu Müfettiş-i Umumisi unvanıyla gereken incelemeleri yapması ve gerekli tedbirleri alması için Doğu Anadolu'ya gönderdi. Hemen ardından da Sadettin Paşa'yı da Van'a göndererek Hamidiye Alayları'nın düzene sokulması için görevlendirdi.[239] Şakir Paşa ve Zeki Paşa gibi önemli isimler Hamidiye Alayları'nın düzen altına alınmasıyla ilgili olarak 35 maddelik bir layiha hazırlayarak Osmanlı hükümetine gönderdiler. Bu layihanın ilk maddesinde özellikle askerî düzenlemeler yer alırken, ikinci maddesinde ise alayların gireceği düzenden bahsedilmiştir. Buna göre 57 tane alay, 7 livaya ayrılmıştır. Bunun yanında liva merkezleri ile livaların hangi alaylardan meydana geleceği ve aşiretlerin isimleriyle birlikte kaçar tane alaydan oluşacağını gösteren bir pusulayı da layihaya eklemişlerdir.[240]

Alaylara 1'den başlanarak alay numarasını gösteren sayılar verilmiştir.[241] Hamidiye Alayları'ndan sadece 51., 52., 53., 54. ve 55. alaylar yakınlıkları dolayısıyla Suriye'de bulunan 5. Orduy-ı Hümayun'a bağlanmışlardır. Geriye kalan 51 alay ise doğrudan merkezi Erzincan'da olan 4. Orduya bağlanmışlardır.[242] Buna göre Hamidiye Alayları'nda yer alan aşiretlerin listesi, bağlı oldukları alay numarası ve livalar şu şekildedir:

Birinci liva 11 alaydan oluşmaktadır. Merkezi Karakilise olan bu livada Zilan Aşireti 3., 4. ve 5. alayları; Karapapak Aşireti 6. alayı; Adamanlı Aşireti 9. ve 10. alayları; Haydaranlı Aşireti 11. ve 12. alayları; Celâli Aşireti 37. ve 38. alayları;

---

[239] Kodaman, **Sultan Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası**, s.50-51.
[240] Kodaman, **Sultan Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası**, s.52-53; Karaca, **Anadolu Islahatı Ve Ahmed Şakir Paşa (1838-1899)**, s.179.
[241] Kodaman, **Sultan Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası**, s.39; Karademir, **Sultan Abdülhamid Ve Kürtler**, s.203.
[242] Kodaman, **Sultan Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası**, s.39-41.

Sazili Aşireti ise 57. alayı oluşturmaktaydı. İkinci liva 7 alaydan oluşmaktadır. Merkezi Hınıs olan bu livada Cemâdanlı Aşireti 8. alayı; Çiranlı Aşireti 31., 32. ve 33. alayları; Zirikanlı Aşireti 34. ve 35. alayları; Cibranlı Aşireti ise 36. alayı oluşturmaktaydı. Üçüncü Liva 8 alaydan oluşmaktadır. Merkezi Malazgirt olan bu livada Sipikanlı Aşireti 1. ve 2. alayları; Karapapak Aşireti 7. alayı; Hüsnanlı Aşireti ise 26., 27., 28., 29. ve 30. alayları oluşturmaktaydı. Dördüncü 9 alaydan oluşmaktadır. Merkez Erciş olan bu livada Leyuli Aşireti 13., 14., 15. ve 16. alaylar; Haydaranlı Aşireti ise 21., 22., 23., 24. ve 25. alayları oluşturmaktaydı. Beşinci liva 6 alaydan oluşmaktadır. Merkezi Başkale olan bu livada Mukrî Aşireti 17. alayı; Milan Aşireti 18. alayı; Şemski Aşireti 19. alayı; Şukufti Aşireti 20. ve 56. alayları; Takurî Aşireti ise 39. alayı oluşturmaktaydı. Altıncı Liva 10 alaydan oluşmaktadır. Merkezi Mardin olan bu livada Milli Aşireti 41., 42., 43. ve 44. alayları; Karakeçi Aşireti 45. ve 46. alayları; Tay Aşireti 47. alayı; Miran Aşireti 48. ve 49. alayları; Artuşu Aşireti ise 50. alayı oluşturmaktaydı. Yedinci Liva 5 alaydan oluşmaktadır. Merkezi Urfa olan bu livada Kays Aşireti 51. ve 52. alayları; Berâzî Aşireti ise 53., 54. ve 55. alayları oluşturmaktaydı. 40. alay Sivas civarındaki Karapapaklardan oluşup herhangi bir livaya bağlı olmayıp Sivas'taki Süvari Bölüğü yardımı ve gözetiminde olacaktır.[243]

Yukarıda da belirttiğimiz gibi alay sayısı zaman içerisinde 65'e kadar ulaşmış ve alaylarda yer alan aşiret sayısı her geçen yıl daha da artmıştır. Yukarıda verdiğimiz livalarda yer alan aşiret sayılarına bakıldığı zaman önemli bir yanılgıya düşmemek gerekir. Zira burada çok az sayıda aşiret isimleri verilmiştir. Çünkü numaraları belirtilen alaylar adı geçen aşiretlerin sorumluluğunda açılmıştır. Oysa bir alayı bazen tek bir aşiret açabiliyorken, bazen de birden fazla aşiret açabilmektedir. Mesela Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa 4. Ordu'dan kendi aşireti ile aynı alayda bulunan Dekori Aşireti'nin Milli Aşireti'yle bir takım husumet ve rekabet yaşadığını ve bu sebeple de kendi bünyelerinden ayrılması gerektiğini istemiş ve bu talebi de kabul görerek Dekori Aşireti'nin ayrı bir alayda daha fazla faydalı olacağı

[243] YEE.81.42-1; YEE.81.42-2; Ali Karaca, **age**, s.179-181; Bayram Kodaman, **Sultan Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası**, s.53-55; Şaban Aslan, **Tarih Sayfalarında Kürtler**, s.34-36.

düşünüldüğünden onların ayrılmasına karar verilmiştir.[244] Bu bakımdan alaylarda yer alan tüm aşiretlerin sayısının 100-110 tane olduğunu tahmin etmekteyiz.

1.3.4. Sultan II. Abdülhamid'den Sonra Hamidiye Alayları

İttihat ve Terakki Cemiyeti, II. Meşrutiyet'in 1908'de ilânıyla beraber gücüne güç katmış ve 31 Mart Vakası'nın bastırılmasında önemli bir rol üstlenmişti. Bu olaydan sonra 1909'da Sultan II. Abdülhamid'in devrilmesinden sonra ise yönetimde etkisini daha fazla göstermeye başlamıştı. Yeni rejimle beraber açılacak olan mecliste konuşulacak olan ilk konulardan birinin de Hamidiye Alayları olacağı kesindi. Bu bağlamada İttihat Terakki Cemiyeti yönetimi alayları kapatmak yerine onlardan faydalanmayı düşünmüş ve kısa bir süre içerisinde alayları dönüştürmek adına II Abdülhamid'ten farklı olarak sadece askerî faaliyetlere hizmet eden bir unsur haline çevirmeye başlamıştır.[245] İttihat ve Terakki Cemiyeti döneminde alaylar büyümeye devam etmiş ve Ağustos 1910'da 64'e ulaşmışsa[246] da alay sayısı daha sonra da çeşitli düzenlemelerle 24'e düşürüldü.[247]

Alayları yeniden düzenlemek adına Mahmut Şevket Paşa'ya bilgi veren Fahrettin Altay yeni düzenlemeler kapsamında Hamidiye Alayları'nın isimlerinin *''Oğuz Alayları''* olarak değiştirilmesini teklif etmiş; ancak *''Oğuz''* kelimesinin *''uyuz''* diye telaffuz edilebileceği ihtimalinden ötürü vazgeçilmiş ve Mahmut Şevket Paşa'nın kararıyla *''Aşiret Hafif Süvari Alayları''* (Aşiret Alayları) olarak değiştirilmiştir.[248]

Bu yeni örgütlenme 1910 yılına kadar devam etmiştir. Bu bağlamda birçok yeni talimatnâmeler ve nizamnâmeler çıkartılmıştır. Nizamnâmeye göre devletin içindeki bazı göçebe ve yarı göçebe aşiretler alaylarda yer alamıştır. Böylece yeni bir *''Aşiret Düzenli Süvari Alayı''* kurulmuştur. Buna göre düzenli ordudaki aşiretli askerler barış zamanında diğer redif alaylarıyla birlikte talim görecek; ama savaş

---

[244] Süphandağ, **Büyük Osmanlı Entrikası Hamidiye Alayları**, s.93.
[245] Karademir, **Sultan Abdülhamid Ve Kürtler**, s.254.
[246] Aslan, **Tarih Sayfalarında Kürtler**, s.40.
[247] Karademir, **Sultan Abdülhamid Ve Kürtler**, s.254; Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.201.
[248] Karademir, **Sultan Abdülhamid Ve Kürtler**, s.254; Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.197; Aslan, **Tarih Sayfalarında Kürtler**, s.40.

zamanında farklı farklı *''Aşiret Redif Süvari Bölükleri''*ne ayrılacaktı.[249] Buradaki amaç alaylardan daha modern, daha nizamî subaylar yetiştirerek aşiret reislerinin güçlerini törpüleyip sistem içerisinde devletin ağırlığını arttırmaktır. Bunun için de yedi kişilik *''Aşiret Süvari Müfettişliği''* kurulmuş ve başına da bir tümgeneral getirilmiştir.[250]

Alayların görev ve eğitimleri ile ilgili bir düzenleme de 1912'de yapılmıştır.[251] 1913 yılında yapılan çalışmalarla da alaylar *''İhtiyat Süvari Alayları''* olarak adlandırılmıştır. Bunlar merkezi Erzurum olan IX. Kolordu'ya bağlanmışlardır. Alayların faaliyetlerine sınırlamalar getirilmiş, her alaya merkezden bir binbaşı atanarak hem devlet kontrolü sağlanmaya hem de alayların askerî olarak eğitilmesine çalışılmıştır.[252] Özellikle 1914'te alayların askerî potansiyelinin arttığını gören hükümet, alaylarla her zamankinden daha fazla ilgilenmeye başlamıştır.[253]

İttihat ve Terakki Cemiyeti, alayları iç çatışmalarda kullanmaktan ziyade konvansiyonel savaşta kullanmıştır. Bir kısım alaylar 1908'de Yemen'de, bir kısmı da 1911'de Arnavutluk'ta çıkan isyanları bastırmak için kullanılmışlardır.[254] Bunların yanında Urfa ve Viranşehir bölgelerindeki aşiretlerden 3 tanesi Balkan cephesindeki savaşa gönderilmişlerdir.[255] I. Dünya Savaşı'nda çok da iyi faydalanılamayan Hamidiye Alayları ancak Doğu Cephesi'nde önemli roller oynamışlardır.[256] Bu cephede sadece Ruslarla değil aynı zamanda eski düşmanları olan Ermenilerle de karşı karşıya gelmişler ve bazı önemli aşiret reisleri bu savaşta hayatını kaybetmiştir.[257] Yine Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa'nın oğlu Abdülkerim'in kendine bağlı bazı aşiretlerle birlikte orduya yazılarak 1912'de Balkan Savaşları'da çarpışmak için cepheye giderek[258] Bulgaristan'da savaşmıştır.[259]

---

[249] Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.200-201.
[250] Karademir, **Sultan Abdülhamid Ve Kürtler**, s.254-255.
[251] Aslan, **Tarih Sayfalarında Kürtler**, s.41.
[252] Karademir, **Sultan Abdülhamid Ve Kürtler**, s.255.
[253] Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.205.
[254] Karademir, **Sultan Abdülhamid Ve Kürtler**, s.255.
[255] Aslan, **Tarih Sayfalarında Kürtler**, s.41.
[256] Karademir, **Sultan Abdülhamid Ve Kürtler**, s.256; Aslan, **Tarih Sayfalarında Kürtler**, s.41.
[257] Karademir, **Sultan Abdülhamid Ve Kürtler**, s.256-257.
[258] Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.204.
[259] Karademir, **Sultan Abdülhamid Ve Kürtler**, s.256-257.

İKİNCİ BÖLÜM

MİRAN AŞİRETİ VE AŞİRET REİSİ MUSTAFA PAŞA

2.1. MİRAN AŞİRETİ

Miran Aşireti'nin kökenleri XVI. Yüzyıl'da Şerefhan Bitlisi tarafından kaleme alınmış olan Şerefnamede Cezire Beyliği'nin üçüncü kolu olan Fınık Nahiyesi'ne dayanmaktadır. Fınık Nahiyesi 4 aşietten oluşmaktadır. Bunlar Becnevî, Şikakî, Miran ve Goniye aşiretleridir. Buranın beyleri ise Emir Ebdal bin Süleyman bin Halid'in soyundan gelmektedir. Süleyman Bin Halid ölünce çocukları vilayeti kendi aralarında bölüşmüşlerdir. Bu bölüşmeden Fınık Nahiyesi oğullarından Emir Ebdal'ın payına düşmüştür. Emir Ebdal'ın ölümünden sonra ise yönetim çocukları ve torunlarına geçmiştir. Bir süre sonra Akkoyunlu Türkmenleri bu vilayeti istila etmişler ve Türkmenlerin yönetimde bulundukları zaman boyunca başıboşluk, karışıklık ve kargaşa yayılmıştır. Türkmenlerin yönetimi ülkeden kalktıktan ve ülke meşru varisine döndükten sonra, o günden beri Cezire hükümdarı Şah Ali Bey'in kardeşi Mir Muhammed'i bu nahiyenin başına zorla getirdiği kısa bir süre hariç, kendilerine kimse el uzatmadı ve kendileriyle hiç kimse çatışmamıştır. Cezire hükümdarları adaleti tekrar yerine getirdikten sonra Fınık Nahiyesi'ni yine varislerine geri vermişlerdir. Onlar da 1005 (1597) yılında eski usulüne göre yönetim görevini yürütmeye devam etmişlerdir.[260]

Miran Aşireti'nin de içinde yer almış olduğu Çohsor Konfederasyonu Duderan, Elikan, Soran ve Garisan aşiretlerinden oluşmaktadır. Cizre bölgesinde Şillet Konfederasyonu (Batuan, Kiççan, Teyyan, Herikan ve Mûsreşan aşiretlerinden oluşur) ile birlikte iki önemli konfederasyondan biri olan Çohsor

[260] Şerefhan Bitlisi, **Şerefname,** C: 1, s. 193-194.

Konfederasyonu'nda başı çeken aşiret olan Miran Aşireti;[261] Pisaha, Avdela, Ermadela, Botûga, Hidirê Avdiga, Isiga, Kizga, Kûtûlî, Evdoyî, Bazîlî ve Hûrika adlı kabilelerden oluşmaktadır. Pisaha, Avdela, Ermadela, Botûga, Hidire Avdiga Sülaleleri emirin koruyucuları olup emire olan yakınlıkları nedeniyle Berkeleyî (Mala Miri) olarak adlandırılmışlardır.[262] Mustafa Paşa da Berkeleyî grubuna mensuptur.[263]

10.000 nüfus ve 2.000 çadırdan oluşan[264] Miran Aşireti'nin yörenin en güçlü aşireti olması nedeniyle birçok aşiret reisi, aşireti ile birlikte Miran Aşireti'ne katılmıştır. Örneğin Heverkî Konfederasyonu'na bağlı aşiretlerin Miran Aşireti'ne sonradan katılan aşiretler olduğu bilinmektedir. Bunun yanında yine Miran Aşireti'nin Hidire Avdîga kolunun da aslen Herikî ve Mûsa Reşan Aşireti'nden olan sülalelerden oluşmuş olduğu ve daha sonra Miran Aşireti'ne katıldıkları bilinmektedir. Bunun yanında Miran Aşireti'nin Irak ve Suriye'de yaşayan en kalabalık sülaleleri Bazîlî ve Kûtûlî sülaleleri olup Bazîlî Sülalesi Mustafa Paşa taraftarları olup Suriye'de; Kûtûlî Sülalesi ise Mustafa Paşa karşıtı olup Irak'ta yaşamaktadırlar. Kendini Mustafa Paşa taraftarı olarak kabul eden Kûtûlî Sülalesi'ne mensup bazı kişilerin de kendilerini Bazîlî olarak kabul ettikleri söylenmektedir.[265]

Miran Aşireti'nin adı Kürtçede *''Mirler''* anlamına gelir. Miranlılar tarihleri boyunca zaman zaman Mirliğe yakın fasıllarla hep büyük ve güçlü bir aşiret olmuşlardır. Ancak Miran Aşireti tarafından tarihte hiçbir Mirlik kurulmamıştır. Botan Mirliği'nde uzun bir zaman önemli bir aşiret olan Miran Aşireti, Mirlik'in başında gücü ya da karizması zayıf bir mirin bulunduğu dönemlerde reisleri önemli kararlar alabilmiştir. Nitekim 1800'lü yılların başlarında aşiretin reisi olan İbrahim Ağa, asıl mire haraç ödemeyip mirlikteki diğer aşiretler arasında arabulucu rolü

[261] Metin Gültekin**,** "Siirt Duderan Aşireti: Yapı Ve Değişim", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C: 27, S: 1, Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınları, 2017, s.190.

[262] İbrahim Baz, Nurdan Şarman, Gazal Cengiz, Şahin Ölgen, **Şınak Aşiretleri Ve Kültürü**, Ed: İbrahim Baz, Nurdan Şarman, Şırnak: Şırnak Ticaret Ve Sanayi Odası, 2015, s.70-71.

[263] Abdullah Yaşin, **Tarih Kültür Ve Cizre**, İstanbul: Kent Işıkları Yayınları, 2011, s.105; Baz-Şarman-Cengiz-Ölgen, **Şınak Aşiretleri Ve Kültürü**, s.71; Yiner, ''Miranlı Mustafa Paşa Örneğinde Hamidiye Alayları Askerî Gücünün Kötüye Kullanımı'', **History Studies İnternational Journal of History Dergisi**, s.451.

[264] BOA., Y.PRK.ASK.71-52-1; Ayrıca Muhammed Emin Zeki Beg Miran Aşireti'nin 8.000 aileden oluştuğunu belirtir. Detaylı bilgi için bkz. Muhammed Emin Zeki Beg, **Kürtler Ve Kürdistan Tarihi**, s.354.

[265] Baz-Şarman-Cengiz-Ölgen, **Şınak Aşiretleri Ve Kültürü**, s.71.

oynayarak mirin geleneksel işlevlerinden bazılarını üstlendi. İbrahim Ağa, 1821'de emirliğin başına geçen yeni mirin (Bedirhan Bey) otoritesini tanımayı reddetti ve bu çıkışı hayatına mal oldu. Ağalarının gaddarca ortadan kaldırılmasına rağmen Miranlılar, bölgedeki başlıca Kürt aşiretlerinden biri olmaya devam ettiler ve 19. yüzyıl boyunca bu konumlarını korudular.[266]

Çohsor Konfederasyon'na bağlı bulunan ve bulunduğu yörenin en varlıklı ve en meşhur aşireti olan Miran Aşireti'nin eskiden büyük çoğunluğu Cizre ilçesinde olup bir bölümü de Silopi ile İdil ilçesinde ve Suriye'de[267] (Nusaybin'in güneyi Kamışlı'nın doğusu)[268] yaşamaktaydı. Aşiretin Türkiye sınırları içerisindeki kollarının büyük bölümü daha sonra Irak ve Suriye'ye göç etmiş olup aşiretin Türkiye'de kalan mensupları ise günümüzde çok dağınık veya birkaç aile şeklinde Cizre, Silopi, Siirt (Eruh), Diyarbakır, Van, Mersin ve Adana illerinde yaşamaktadırlar.[269] Miran Aşireti'nin zaman içerisinde Türkiye'nin çeşitli bölgelerine göç etmelerinin sebebi ise Cumhuriyet'in gelmesi ile beraber aşiretin bölgedeki etkilerinin kırılmasıdır. Günümüzde toplu halde Suriye ve Irak ülkelerinde yaşayan Miran Aşireti'nden yalnızca birkaç aile -bunların da bir kısmı diğer aşiretlere karışmıştır- Şırnak yöresinde ikamet etmekte oldukları için aşiretin tüm kabileleri ve eski köyleri öğrenilememiştir.[270]

Miran Aşireti'nin inancına değinecek olursak, geçmişte tamamı göçebe olan Miran Aşireti Şafiî mezhebine bağlıdır ve aşiretin tamamı Kürt'tür.[271]

2.1.1. Aşiretin Ekonomik Kaynakları

Miran Aşireti'nin yoğun olarak yaşamış olduğu Cizre'de, Ortaçağ'dan beri devam eden en önemli ekonomik kaynaklar ziraat gelirleri, hayvancılık, yerel

---

[266] Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.122.
[267] Baz-Şarman-Cengiz-Ölgen, **Şınak Aşiretleri Ve Kültürü**, s.69.
[268] **Aşiretler Raporu**, Ed: Doğu Perinçek, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2014, s.368.
[269] Baz-Şarman-Cengiz-Ölgen, **Şınak Aşiretleri Ve Kültürü**, s.69.
[270] *Suriye'de yaşayan Miran Aşireti mensuplarının okumuşluk oranlarının çok yüksek olduğu ve aşiret geleneklerinin büyük çoğunluğunu terk ettikleri bilinmektedir. Aşiretin Suriye sınırları içerisindeki köyleri Kareçok, Hemze Beg, Tilhinzirî, Sevidîya Mehme Alîya, Gire Sorê, Gundê Senika, Tepkê Bestasu'dur. Irak'taki Miran Aşireti'nin günümüzdeki en bilinen ileri geleninin Salihê Tacdîn adındaki kişi olduğu bilinmektedir. Ayrıca Fazıl Miranî (Irak'taki KDP Genel Sekreteri) adlı kişinin de günümüzde aşiretin önde gelen liderlerinden biri olduğu bilinmektedir*. Baz-Şarman-Cengiz-Ölgen, **Şınak Aşiretleri Ve Kültürü**, s.70-71
[271] Baz-Şarman-Cengiz-Ölgen, **Şınak Aşiretleri Ve Kültürü**, s.69.

sanatlar, ticarî faaliyetler, vergi ve harçlar idi. Nehirden ve karadan yapılan ticarî faaliyetlerde elde edilen kazançlar ulaşım ve posta faaliyetleri ekonomik zenginliklerin temelini oluşturuyordu. Cizre'nin yeri Mezopotamya'nın kuzey yönündeki Dicle Nehri'nin tam kenarındadır. Bu şehir bereketi bol olan bir vadinin yakınında, geniş ve bereketli ekilebilen topraklarıyla çevrili, su servetinden büyük yararlar elde eden bir yerleşim birimiydi. İşte Ortaçağ'dan itibaren Cizre'yi ekonomik olarak rahatlatan ve kentsel gelişmesini, kalkınmasını sağlayan onun bu coğrafi konumuydu.[272]

Birçok ziraî ürünün yetiştirildiği Cizre hububat, yeşillik ve meyve açısından bol verimli bir arazi idi. Küçümsenmeyecek kadar bol miktarda hayvansal servete sahipti. Meraların geniş olması hayvansal verimi de artırıyor ve buna bağlı olarak da bal, süt ve süt ürünleri olan peynir, kaymak ve bunların yanında at yetiştiriciliği çok meşhurdur. Elde edilen ürünlerin fazlasını *''Arub''* adını verdiği gemilerle Dicle üzerinden taşıyarak ticaret yapıyorlardı.[273] Bu bölgenin eski çağlardan bu yana önemli bir düğüm noktasında olması ticarî anlamda Cizre'ye önem katıyor[274] ve özellikle Musul'a bir kapı görevi görüyordu. Bu yüzden ürünler, önce Musul'a oradan da daha güneye gönderiliyordu.[275] Yine at yetiştiriciliği önemli bir gelir kaynağı idi. Atlı kavimlerin de en önemli ve özel eserleri keçe yapımı olduğundan[276] Cizre'de bu ürüne de fazlasıyla rastlanmaktaydı.

Miran Aşireti muhtemelen tarımla uğraşan birkaç aşireti kontrolü altında tutuyordu. Dolayısıyla ticaret yoluyla ya da genellikle baş ağaya ödenen çoğunlukla aynî araçlarla bu aşiretlerin ürünlerine erişme imkânına sahipti.[277] Eskiden tamamen göçebe olan Miran Aşireti'nin Şırnak ve Cizre yöresinde yaşadıkları dönemde bölgenin en varlıklı aşireti oldukları bilinmektedir.[278] Osmanlı Devleti döneminde hayvancılıkta bölgenin en ileri gelen aşiretlerinden biri olan bu aşiretin yaz aylarında

---

[272] Muhammed Yusuf Ğandur, **Ortaçağ Ve Cizre Tarihi (M.S. 815-1515)**, Çev: Fadıl Bedirhanoğlu, Ankara: Beşir Ant Yayınları, 2008, s.205-206.
[273] Ğandur, **Ortaçağ Ve Cizre Tarihi (M.S. 815-1515)**, s.207-210.
[274] Torî, **Kürtlerin Ortaçağ Ve Yeniçağ Tarihi**, İstanbul: Berfin Yayınları, 2000, s.50.
[275] Ğandur, **Ortaçağ Ve Cizre Tarihi (M.S. 815-1515)**, s.212.
[276] Bahaeddin Ögel, **Türk Kültürü'nün Gelişme Çağları**, I, İstanbul: MEB Yayınları, 2001, s.11.
[277] Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.126.
[278] Baz-Şarman-Cengiz-Ölgen, **Şınak Aşiretleri Ve Kültürü**, s.70; Yiner, ''Miranlı Mustafa Paşa Örneğinde Hamidiye Alayları Askerî Gücünün Kötüye Kullanımı'', **History Studies İnternational Journal of History Dergisi**, s.451.

göç ettikleri, yaylalarda (Hakkari, Siirt, Van) ortalama 150 çadır kurdukları ve bu çadırların bölümlere ayrılarak her bir bölümün; ayakkabı üretimi, kıyafet dikimi ve kalaylama gibi işler yaparak ürettikleri ürünleri o yörenin insanlarına sattıkları bilinmektedir.[279]

Aşiret kış aylarında Musul ovaları ile yaz aylarında hayvanları otlatmak için çıkılan Van Gölü'nün güneyindeki bölge arasında mevsimlik bir göç yolu izliyordu. Van'daki İngiliz konsolosu diğer pek çok göçebe aşiret gibi Miran Aşireti'nin de ılık ve bereketli Musul ovasında kışı geçirdiklerini, yazlık meralarına doğru yola koyulmaya hazırlanırken de alım satım işlerini hallettiklerini belirtir. Miranlılar bu amaçla her yıl ilkbaharda başka aşiretlerle birlikte Cizre şehrinde toplanırlardı. Burada ağnam vergisini öder, yünlerini tiftiklerini, koyunlarını ve diğer ürünlerini satar, Van Gölü'nün güneyindeki serin yaylalarına doğru uzun yolculuklarına çıkmadan önce de ihtiyaçları olan her şeyi satın alırlardı. Aşiretin yıllık göç yolu ilkbaharda suları kabaran Dicle'yi geçmek için kullanmak zorunda oldukları bir köprünün bulunduğu Cizre'de onları hükümet ile temasa geçiriyordu. Bunun dışında Miranlılar gibi göçebe aşiretlere erişim imkânları çok sınırlı olan hükümet, burada ağnam resmini alabiliyor ve köprüyü kullanabilmeleri için geçiş vergileri kesebiliyordu. Elbette ki, Hamidiye Alayları'na yazıldıktan sonra diğer Hamidiye aşiretlerinin çoğu gibi Miranlılar da vergilerden muaf oldular. Yıllık göçler sırasında göçebe aşiretler ile topraklarından geçtikleri diğer aşiretler veya köylüler arasında sık sık anlaşmazlık çıkıyordu. Bu sebeple bu tür anlaşmazlıklar sürekli şikâyet konusu oluyordu. Miran gibi aşiretler ise göçler sırasındaki bazı avantajlardan yararlanabiliyordu. Miran Aşireti'nin Hamidiye Alayları'na yazılmasıyla birlikte aşiret mensupları arasında Mustafa Paşa'nın itibarı daha da arttı. Bu durum hem paşaya hem aşiretine kazanç, korunma ve rakiplere karşı destek şeklinde avantajlara dönüştü. Halkını doyurmayı, giydirmeyi, barındırmayı, dış dünyadan ve hükümetin aşırılıklarından korumayı ve komşuları karşısında her zaman avantajlı duruma getirmeyi sağladı.[280]

[279] Baz-Şarman-Cengiz-Ölgen, **Şınak Aşiretleri Ve Kültürü**, s.70.
[280] Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.126-127.

İngiliz Konsolosu (Kıbrıs'tan konsolos vekili Devey'den Büyükelçi White'a gönderilen gizli bilgi) 1886'da şöyle yazıyordu: *''Miran Aşireti yazı Van Gölü'nün güneyindeki platolarda, kışı Musul ovalarında geçiren göçebe Kürt aşiretlerinin en büyüğü olmasa bile, açık farkla en nüfuzlusudur. Miran Kürtleri aynı zamanda bu aşiretlerin en zengin olanıdır ve sürülerinden başka hatırı sayılır miktarda ata da sahiptirler. Halbuki diğer aşiretlerin birkaç tane katırları olsa bile daha az sayıda ata sahip oldukları görülür.''* Miran Aşireti'nin at yetiştiriciliğinin yanında bir başka zenginlik kaynağı ise koyunlardı. Aşiretin hatırı sayılır sayıda koyunu vardı. Diğer bölgesel aşiretler gibi onlar da yünlerini, postlarını ve diğer önemli yan ürünlerini satmak için koyun beslerlerdi. Muhtemelen yerel esnafın ve tüccarların sürülerini de güderlerdi. Bu hizmetleri karşılığında ürünün bir kısmını alırlardı. Koyun bölge ekonomisi için bu kadar önemli ve değerli bir ürün olduğundan XIX. yüzyılda koyun hırsızlığı ile ilgili fazlasıyla haber vardı. Koyun hırsızlığı şüphesiz Miran Aşireti'nin de yaptığı bir işti. Bazen bu durumlarda Miran Aşireti yağmacı olduğu kadar yağma mağduru da olabiliyordu. Yağma akınları genellikle çalınan hayvanları geri almak için düzenlenen misilleme eylemleri oluyordu. Misilleme eylemleri ise sık sık can kayıplarına neden olduğundan düşmanlıkla sonuçlanabiliyordu.[281]

Hamidiye Alayları'na katılan aşiretler özellikle kanunî açıdan pek çok avantajdan yararlandılar. Miranlılar ve diğer Hamidiye aşiretleri yıllık göçleri sırasında kollanıp korunuyorlardı. Göç yolundaki tehlikeli topraklardan geçerken aşiretin emniyetini sağlamakla görevlendirilen düzenli orduya bağlı birlikler, zaptiyeler ve polis zabitleri oluyordu. Mesela Miran Aşireti yıllık göçleri sırasında rakip aşiret olan Şırnak Aşireti Reisi Surzâde Mehmed Ağa'nın aşiretine ait arazilerin yer aldığı Şırnak bölgesinden geçerken iki aşiret arasında çatışma genellikle çıkıyordu.[282] Bu çatışmaların çoğunluğu ekonomik sebeplerden olup, genellikle göç yolu üzerinde bulunan köylerin yağmalanmasına neden oluyordu. Bu durumda yaşanan çatışmalardan da hükümetin koruması altındaki Miran Aşireti çoğunlukla kazançlı çıkıyordu.

[281] Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.122-129.
[282] Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.129-130.

2.1.2. Miran Aşireti'nin Güçlenmesi

Osmanlı Devleti'nde Sultan II. Abdülhamid döneminde Çohsor Konfederasyonu'nun lider aşireti konumunda olan Miran Aşireti, aynı zamanda bölgedeki Hamidiye Alayları'nda en büyük rolü üstlenen aşirettir. XIX. yüzyılın son çeyreğinde Miran Aşireti'nin başında bulunan Mustafa Paşa, paşalık rütbesi alarak kendisine 48. Hamidiye Alayı Kaymakamlığı rütbesi (Yarbay) verilmiştir.[283] Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa'nın aşiretini Hamidiye Alayları'na sokması ile Miran Aşireti bölgede büyük bir güç haline gelmiş ve yapmış oldukları gasp, yağma, tecavüz ve katliam vakaları incelemiş olduğumuz arşiv belgelerinden anlaşıldığı üzere özellikle bölgede sosyo-ekonomik açıdan büyük sorunlara neden olmuştur.

Miran Aşireti'ni güçlendiren en önemli etkenlerden bir de kuşkusuz ekonomidir. Miran Aşireti Mustafa Paşa liderliğinde başta Cizre olmak üzere birçok bölgede devlet adına vergiler topluyor; fakat bu vergileri devlete teslim etmiyordu. Mustafa Paşa'nın topladığı vergileri zimmetine geçirdiğine dair 28 Mayıs 1901 tarihinde Seraskerlik makamından gönderilen belgede, toplamış olduğu vergileri kendi hesabına geçirerek Mal Sandığı'na herhangi bir ödeme yapmadığı ifade edilmektedir. Hatta toplamış olduğu bu vergilerin 211.600 küsür kuruşa denk geldiği ve Cizre mal memurlanı da zorlayarak gelecek sene de aynı şeyi tekrar etme ihtimali üzerinde durulmuştur. Bu sebeple de Diyarbekir Vilayeti'nden 14 Mayıs 1901 tarihinde gönderilen tebliğat üzerine gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir.[284]

Miran Aşireti'nin sadece ırmak trafiği üzerindeki faaliyetlerine bile bakılırsa bölgede oluşturmuş olduğu travma, kendini rahatlıkla gösterecektir. Baskın ve yağmalarla servetine servet edinmekle yetinmeyen Mustafa Paşa, aşiretlilerini Dicle'de seyreden salların yolunu kesmeye de yolluyor, bazen para ödeyenlerin yollarına devam etmelerine izin veriyor, parayı ödemediklerinde ise salları derhal yağmalatıyordu. Bazen de bu ikisi birden oluyordu. Diyarbekir'deki İngiliz konsolosu bazı salcıların kısa bir süre önce Mustafa Paşa hakkında bir şikâyet dilekçesi vermeye geldiklerini bildiriyordu. Paşa her saldan zorla geçiş parası almakla kalmamış, adamlarını nehirden aşağı doğru seyreden salları yağmalamak

[283] Baz-Şarman-Cengiz-Ölgen, **Şınak Aşiretleri Ve Kültürü**, s.69.
[284] BOA., BEO.1667.124983-1; BOA., BEO.1667.124983-3

üzere aşağıya beklemeye göndermişti. Paşanın emirleri, *''istenen geçiş parasını ödemekle mallarını kurtarabileceklerine inanmış olan salcıları dehşet içinde bırakarak''* yerine getirilmişti. Osmanlı ülkesinin birçok yerini gezen, Alman ulemasından Paul Rohrbach Bağdat demiryolu hakkında yazdığı bir kitapta Mustafa Paşa'nın ırmak trafiği üzerindeki kontrolünün yerel ekonomi üzerindeki geniş çaplı etkilerini şöyle özetliyordu*: ''1901'de Musul'a geldiğimde feci bir soğuk vardı. Yollar kalın bir kar tabakasıyla kaplıydı. Kapı ve pencerelerden içeri o kadar çok hava giriyordu ki, evler buz gibi soğuk ve rutubetliydi. Şehirde ne odun ne de kömür bulunabildiğinden insanların Allah'a güvenmekten başka çareleri yoktu. Yakacak sıkıntısının nedenini sorduğumda, bunun dağlardan odun ve kömür taşıyan sallardan geçiş parası alan Mustafa Paşa'nın adamları yüzünden olduğunu öğrendim; bunlar geçiş parasını ödemeyenlerin mallarına zorla el koyup her türlü tecavüzde bulunuyorlarmış. Aynı geçiş parası Samsun ve Diyarbekir üzerinden getirilip deve ya da katırlarla Cizre'de çölün başına kadar taşınan Avrupa menşeili mallardan da alınıyormuş. Özellikle benim Musul'da olduğum dönemde Rusya ve diğer ülkelerden gelen pek çok diğer malın, meselâ gazyağının fiyatı üç dört misli yükseldi.''*[285]* Bu ifadeden hareketle aşiretin gerek insan güvenliğine gerek yolların güvenliğine gerekse de ekonomiye verdiği zararlar açıkça ifade edilmiştir. Yine aynı olayla ilgili olarak 1901 yılının sonuna doğru Mustafa Paşa bölgedeki Yezidilere saldırarak beş kişiyi öldürüp, pek çok sığır ve koyunu kaçırmıştır. Bu konuyla ilgili olarak İngiliz Konsolosu Mustafa Paşa'nın Hamidiye'deki rütbesinden istifade ederek Cizre halkına rehine muamelesi yaptığından bahsetmiştir. Hatta Mustafa Paşa ve adamlarının Musul ile Diyarbekir arasındaki ticarete de ciddi zararlar verdiğini ifade ederek ırmaktaki salları işleten adamlardan zorla para topladığını ve Diyarbekir ile Cizre'den gelen salların sayısının azalmasına yol açtığını ifade etmiştir. İşte bu yüzden bazı malların fiyatları yükselmiş, Diyarbekir'den Musul ve Bağdat'a salla nakliye ücretleri ikiye katlanmış ve bu da inşaat kerestesi ve odun fiyatlarının artmasına neden olmuştur.*[286]* Özellikle Romanya ve Rusya'dan gelen petrollerin

[285] Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.137-140; Ebubekir Hâzim Tepeyran, **Hatıralar: 1**, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1944, s.319-320

[286] Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.140.

tenekesi İstanbul'da 10 kuruş iken, Mustafa Paşa'nın bölgedeki gasplarından ötürü petrolün tenekesi 60 kuruşa çıkmıştır.[287]

2.2. MİRANLI MUSTAFA PAŞA

Mustafa Paşa'nın doğum tarihi, çocukluğu ve hayatına dair yeterli bilgi mevcut değildir. Mustafa Paşa ile ilgili yer alan bütün arşiv belgeleri ile çeşitli araştırma eserleri de onun hayatıyla ilgili bilgiler vermeyip, tamamen bölgedeki vukuatlarını konu almaktadır. Kendisi, Miran Aşireti reisliğine Pisaha, Avdela, Ermadela, Botûga, Hidirê Avdiga, Isiga, Kizga, Kûtûlî, Evdoyî, Bazîlî ve Hûrika adlı kabilelerin tamamının oyları sonucu seçilmiştir.[288] Mustafa Paşa da bu kabilelerden Berkeleyî grubuna mensuptur.[289] Emire olan yakınlıkları nedeniyle Berkeleyî (Mala Miri) olarak adlandırılmışlardır.[290]

Halk arasında kendisine öfke duyanlar ona *''Mistoyê Mirî''* derlerdi.[291] Mustafa Paşa sert bakışlı, korkutucu, iri yapılı ve sakallı biri olup[292] Temer Ağa'nın torunu ve İbrahim Ağa'nın da oğludur.[293]

Eski Botan Emirliği'nin reisleri arasından sadece Miranlı Mustafa bir Hamidiye Alayı'nın başına getirilmiş ve paşa yapılmış, diğer göçer aşiret reisleri daha küçük rütbeler almışlardır. Böylece Çohsor ve Şilet konfederasyonlarında yer almış aşiretler onun komutası altına girdiler ve yerleşik nüfusu da denetim altına almasına imkân hazırladılar.[294] O dönemde Botan'dan geçerek yolculuk etmiş olan Lehmann-Haupt, Mustafa Paşa'nın kısa sürede kendi küçük *''Krallığını''* kurduğunu kaydetmiştir. Gelip geçen kervanlar ve Dicle'de işletilen nakliye sandallarından ağır

---

[287] Tepeyran, **Hatıralar: 1**, s.264.

[288] Eliaçık, ''Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa'nın Bölgedeki Vukûatıyla İlgili Arşiv Belgeleri'', **Uluslar arası Şırnak Sempozyumu**, 136; Eliaçık, ''Cizre Alayları ve Eşkıyalık'', **Uluslar arası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyum Bildirileri**, , s.111-112.

[289] Baz-Şarman-Cengiz-Ölgen, **Şınak Aşiretleri Ve Kültürü**, s.71; Yiner, ''Miranlı Mustafa Paşa Örneğinde Hamidiye Alayları Askerî Gücünün Kötüye Kullanımı'', **History Studies İnternational Journal of History Dergisi**, s.451.

[290] Baz-Şarman-Cengiz-Ölgen, **Şınak Aşiretleri Ve Kültürü**, s.71.

[291] Yaşin, **Tarih Kültür Ve Cizre**, s.105.

[292] Yiner, ''Miranlı Mustafa Paşa Örneğinde Hamidiye Alayları Askerî Gücünün Kötüye Kullanımı'', **History Studies İnternational Journal of History Dergisi**, s.45.

[293] Yaşin, **Tarih Kültür Ve Cizre**, s.105; Baz-Şarman-Cengiz-Ölgen, **Şınak Aşiretleri Ve Kültürü**, s.69; Yiner, ''Miranlı Mustafa Paşa Örneğinde Hamidiye Alayları Askerî Gücünün Kötüye Kullanımı'', **History Studies İnternational Journal of History Dergisi**, s.45.

[294] Bruinessen, **Ağa Şeyh Devlet**, s.287-288.

vergiler alıyor, adamları geniş bir bölgeyi yağmalayıp duruyordu. Mustafa Paşa, bazı bakımlardan eski Mirlerin otoritesine sahipti; ancak arada iki önemli fark vardı. Bunlardan birincisi otoritesinin uzlaşmaya değil, şiddete dayanıyor olması, ikincisi ise sivil yönetim karşısında bağımsız olabilmesi, arkasının sağlam oluşu sayesinde idi.[295] Mustafa Paşa hakkında belki de en ilginç ifadeler, Ebubekir Hazim Tepeyran'ın hatıralarında geçer. Tepeyran Musul'a doğru yolculuk ederken Musul'da Binbaşı olan Mustafa Efendi ile aralarında Mustafa Paşa hakkında küçük bir sohbet olur. Mustafa Paşa'nın kötü sabıkalarla dolu bir geçmişinin olduğunu ve bu adama birgün paşa denileceğini hiç kimsenin ummadığını ifade eden Binbaşı Mustafa Efendi, bu adamın vahşice davranışlarda bulunduğunu, haydutluk ve cinayetlerden ötürü senelerce Musul hapishanesinde yatmış olduğunu söyler.[296]

Diğer aşiretler gibi Mustafa Paşa da Hamidiye Alayları'na girdikten sonra Erzincan'daki 4 Ordu'nun Komutanı Zeki Paşa tarafından korunmaya başlandı. Zeki Paşa'nın Hamidiye Alayları'na sivil yöneticilerin hukukî yetkileri karşısında bir tür muafiyet sağlayan ve yasadışı eylemleri koruyan tutumu, rahatsızlık yaratıyordu. Hamidiye birlikleri sık sık yasa ve düzeni ihlal ediyor; ama bu eylemleri sivil yöneticilerin girişimlerine karşın cezasız kalıyordu. Bu rahatlık karşısında adeta bir suç makinesine dönen Mustafa Paşa'nın adı o bölgede uzunca bir süre için korku ile anılmış ve ailesine Kuzey Cezire'de büyük saygı gösterilmiştir.[297]

2.2.1. Aşiret Reisi Oluşu ve Hamidiye Alayları'ndan Önceki Faaliyetleri

Mustafa Paşa Miran Aşireti reisliğine Pisaha, Avdela, Ermadela, Botûga, Hidirê Avdiga, Isiga, Kizga, Kûtûlî, Evdoyî, Bazîlî ve Hûrika adlı kabilelerin tamamının oyları sonucu seçilmiştir.[298] Mustafa Paşa 1891'de Hamidiye'ye katıldığında zaten aşiretinin başıydı. Abdurrahman Bedirhan'ın ileri sürdüğü gibi reislik mertebesine Hamidiye Alayları aracılığıyla yükselmedi. Gerçekten de yıllardır aşiretin reisi idi. Ama bu konuma gelmesinde 1883 ya da 1884'te Diyarbekir valisinden gördüğü iltimas da etkili olmuştu. Bölgedeki İngiliz konsolosu

[295] Bruinessen, **Ağa Şeyh Devlet**, s.288.
[296] Tepeyran, **Hatıralar: 1**, s.255.
[297] Bruinessen, **Ağa Şeyh Devlet**, s.288-289.
[298] Eliaçık, ''Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa'nın Bölgedeki Vukûatıyla İlgili Arşiv Belgeleri'', **Uluslararası Şırnak Sempozyumu**, s.136; Eliaçık, , ''Cizre Alayları ve Eşkıyalık'', **Uluslararası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyum Bildirileri**, s.111-112.

Dewey'den White'a 1886'da gönderilen gizli bir notta iki yıl önce, Diyarbekir valisi Cizre'de iken Miranlı Mustafa'nın bir şekilde valinin teveccühüne mazhar olduğunu ve bütün bu göçebe aşiretlerin reisi yapıldığından söz edilmiştir. Ayrıca aynı notta Diyarbekir valisinin desteğini alan Miranlı Mustafa'nın aşiretin başına geçer geçmez saldırgan bir tutumla güç tabanını genişletmeye ve hükümetle pazarlığa başladığı ifade edilmiştir.[299]

Mustafa Paşa Hamidiye Alayları'na komutan olmadan önce bir aşiret reisi olarak sıklıkla eşkıyalık faaliyetlerinde bulunmasından ötürü hükümet tarafından aranan bir şahıs idi. Yağma, baskın ve gaspları ile nam yapan Mustafa Paşa, düzeni ve idareyi ihlâl etmekle kalmıyor, bazen de işlediği suçu kabul edercesine hükümetten aman diliyordu. Meselâ Dahiliye Nezareti tarafından 31 Temmuz 1891 tarihinde gönderilen bir telgrafta Musto, Alukcel Hablikli İsa ve Elbakan Aşireti Ağası, Osmanlı Devleti'nden aman isteyerek sığınma talebinde bulunduğu belirtilmiştir. Devlet ise kanunen gerekenin yapılmasını isteyerek adı geçen eşkıyaların sığınma talebini kabul etmiştir.[300]

Mustafa Paşa bazen gasplar yapmakla kalmıyor, hatta kendini mağdur bile göstermeye çalışıyordu. Sadece Hamidiye Alayları'na kabul edildikten sonra değil, girmeden önce de bazı görevliler tarafından korunabiliyordu. Meselâ Dahiliye'den Sadaret'e 2 Ağustos 1889 tarihinde ve Sadaret'ten Diyarbekir Valiliği'ne 16 Eylül 1889 tarihinde gönderilen telgraftan Miran Aşireti Reisi Musto ve adamlarının Cizre Köprüsü'nden geçecekleri sırada Osmanlı askerleri tarafından tutuklama istemiyle saldırıya uğradığı anlaşılıyor. Bunun üzerine Musto ve adamları Cizre Kaymakam Vekili Nasrullah Bey ve Binbaşı Rıza Efendi hakkında şikâyette bulunmuşlardır. Ancak Musto ve adamlarının ettiği bu şikâyet çok da ciddiye alınmıyor; çünkü kendisinin 200 kadar adamı ile birlikte yol üzerinde katliam ile gasplar yaptığı ve bazı arazileri yağmalandığı anlaşılmıştır. Ancak Musto bu sırada 23. Alayın Binbaşısı Zekeriyâ Efendi'nin onu koruması sayesinde bir fırsatı bularak bölgeden firar etmiştir. Her ne kadar Musto'nun yakalanması ve adalete teslim edilmesi istenmiş ise de herhangi bir sonuç alınamamıştır.[301]

---

[299] Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.123-124.
[300] BOA., DH.MKT.1854-75-1
[301] BOA., DH.MKT.1651-109-1; BOA., DH.MKT.1657-67

2.2.2. Hamidiye Alayları'na Komutan Oluşu

Hamidiye Alayları fikri ortaya çıktığı zaman Kürt aşiret reislerini ikna edip alaylara katarak kontrol altına alma maksadı kolayca yerine getirilebilecek bir durum değildi. Çünkü birçoğu başta eşkıyalık faaliyeti olmak üzere birçok suç işlemişlerdi. Hatta Mardin Mutasarrıfı'nın 1888'de İngiliz Konsolosu'na bildirdiğine göre kendisinin göreve başladığı dönemde her türden suçla itham edilen ve mahkemeye çağrılan birçok köy ve aşiret ağası vardı. Ancak bu çağrıya uyumayı reddettikleri için de gıyaplarında mahkûm edilen, bu köy ve aşiret ağalarının oluşturduğu yaklaşık 1200 kişilik bir liste oluşmuştu.[302]

Bu durumdan ötürü kötü şöhret kazanmış birçok aşiret reisi eskiden işledikleri suçlar sebebiyle affedilme arzusu da taşıyorlardı. Bunlardan biri de daha sonra 1891 yılında Hamidiye Alayları'na girecek olan Cizre Botan Bölgesi'ndeki Miran Aşireti'nin Reisi Mustafa Paşa idi. Suçlu konumunda bulunan birçok aşiret reisi Zeki Paşa ile bir tür pazarlık yapmayı kendileri için tehlikeli bir durum olarak görürken Mustafa Paşa olumlu bir tavır sergileyerek paşayla bir nevi pazarlık yaptı. İddialara göre Mustafa Paşa anlaşmadan bir kaç ay önce Urfalı bir tüccara ait yüzlerce koyunu kaçırmış ve Mardin valisinin huzuruna çıkıp suçlarının hesabını vermesi için yaptığı çağrıların hiçbirine kulak asmamıştı. Ancak bir Hamidiye Alayı oluşturma sözü karşılığında Zeki Paşa ile bir af pazarlığı yapabilecekti.[303] Zeki Paşa'nın aşiret reislerine sınırsız tolerans göstermesi kendisinin Şakir Paşa ile de arasının açılmasına neden olmuştur. Şakir Paşa bu konuda devletin daha önceden kanun ve nizamlara ihlalden dolayı çıkarmış olduğu af için padişaha sunduğu önerilerinde: *''Her ne kadar devlet affedici ise de aşiretlerin alay teşkili fikrine uygun davranmalarının, onlara gelecekte de eski kötü alışkanlıklarını sürdürme ve kanunları çiğneme hakkını vermediğini, aksi takdirde hükümetin en başta gelen adalet prensibinin hasara uğratılacağını, daha önceden böyle bir af uygulaması olsa dahi hukukun korunması açısından, bunun daha sonraki olaylara emsal oluşturamayacağını''* belirterek endişelerini dile getirmiştir.[304]

[302] Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.125.
[303] Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.65-66.
[304] Karaca, **Anadolu Islahatı Ve Ahmed Şakir Paşa (1838-1899)**, s.175.

Mustafa Paşa, Hamidiye Alayları'na yazılmanın vermiş olduğu avantajların yaygın biçimde duyulup katılım cazipleşmeye başlayınca alaylara katılmak için harekete geçmiştir. İngiliz Konsolosu Vekili 1891'de Hamidiye Alayları'na katılma teklifinin Kürt reisleri tarafından geri çevrildiğini rapor ederken şu notu düşüyordu: *''Bir istisna ile hükümetin onları İstanbul'a götürüp rehine olarak alıkoyacaklarından şüphelendiklerini belirtiyorlar. Teklifi kabul eden ve bir alay oluşturma vaadinde bulunan tek kişinin göçebe Miran Kürtlerinin güçlü reisi Mustafa olduğu söyleniyor. Bu adamın mazisi halka pek de saygın bir kariyer umudu uyandırmıyor. Ağa kundakçılıkla, katillikle, yağmacılıkla ve türlü çeşit suçlarla itham ediliyor. Daha birkaç ay önce Urfalı bir tüccarın yüzlerce koyununu kaçırdı. Hakkında şikâyette bulunulunca da Mardin Mutasarrıfı'nın teslim ol çağrısına uymayı reddetti. Vali'nin tehditleri de fayda etmedi. Bana söylendiğine göre şimdi de bir alay karşılığında yerel hükümet ile af pazarlığı yapıyormuş.''*[305]

Yukarıda bahsettiğimiz suçlu listesindeki aşiret reislerinden biri de Mustafa Paşa olmasına rağmen onun diğer aşiret reisleri gibi İstanbul'a gitmesi durumunda tutuklanacağı yönünde derin endişeleri yoktu. Çünkü Mustafa Paşa'nın devlete olan güveni daha da eskiye dayanıyordu. Bu konuda Seraskerlik'ten Ali Galip Bey tarafından 27 Ekim 1887 tarihinde Cizre Jandarma Dairesi'ne gönderilen bir telgrafta Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa'nın Cizre bölgesinde devlet memurlarına 38 adet katır yardımı yapması sonucu kendisine *"mecidi nişanı"*[306] verilmesi bu güvenin oluşmasında önemli bir etken olmuştur.[307]

Aynı yıl Mustafa Paşa'nın Cizre'deki çağdaşlarından birinin torunu, Mustafa Paşa'nın İstanbul'da karşılanış öyküsünü şöyle anlatır: *''Üç aylık bir yolculuktan sonra İstanbul'a ulaşılır. Bu görevi almak üzere asker alma merasimine katılmak amacıyla 500 kadar adamıyla birlikte gitmiştir. Padişah Doğu ve Güneydoğu'dan gelen tüm kabileleri görmek için önce bir resmî geçit düzenledi. Geçitte önünden*

[305] Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.124.

[306] *Mecidi nişanı 1851 yılında Abdülmecid tarafından çıkarılmış devlet hizmeti özendirmek ve bağlılık bildirmek amacıyla verilirdi. Beş ayrı derecesi olup başarı arttıkça nişanın derecesi de artardı, azaldığında ise nişan geri alınırdı.* Kemal Hakan Tekin, "Osmanlı Devleti'nde Gelenekten Yeniliğe Geçişin Anlamlı Bir Sembolü: Mecidi Nişanları", **International Journal of Social Science**, C: 28, 2014, s.393-411; İbrahim Artuk, "Nişan", **İA**, C: s.32, Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayaınları, s.154-156.

[307] BOA., İ.DH.1057.82980

geçen her kabilenin kimler olduğunu ve nüfuslarını tespit ettirdi. Cizre'den gelen bu iri yarı, heybetli, şal û şapikli değişik elbiseleri görünce özellikle bunları çok yakından görüp bazı hareketlerini kontrol etmek istedi. Bu amaçla Cizre'den gelen 500 kişiye yemek verilmesini istedi. Mustafa Paşa adamlarına, elle yemeği yemelerini ve sofrada hiçbir şey bırakmamalarını emreder. Yemek sonunda törenle Mustafa Paşa'ya 48. Hamidiye Alayları Paşalık rütbesi takılır. Birçok berat, nişan ve alâmet verilir. Emrinde de üç alay kurması ferman buyrulur.''[308] Burada anlatılan öykü gayet dikkat çekici olsa da yapmış olduğumuz detaylı arşiv incelemelerinde bu öykünün gerçekliğine dair bir bilgiye rastlamadık. Zira daha önce Şakir Paşa'nın kalabalık aşiret gruplarının padişahı ziyaret etmeğe uygun bulmadığını ve bu konuda Zeki Paşa'ya ziyaretler için aşiret reislerinden başka her alay için en fazla iki kişinin İstanbul'a gitmesinin yerinde olacağından bahsetmiştik.[309] Yine yapmış olduğumuz detaylı arşiv araştırmaları neticesinde Mustafa Paşa'nın İstanbul'a 500 kişilik bir aşiret grubuyla değil de, yanında *''Derviş Paşa, Kasım Ağa, Behram Ağa ve Fethi Ağa''* ile gitmiş olduğu ortaya çıkmıştır.[310]

Hamidiye Alayları'na giriş ile birlikte artık Mustafa Paşa'nın bölgedeki gücünü arttırmak için eline yeni bir fırsat geçmiştir. Bu sıralarda Cizre kaymakamı Bedirhan Bey'in Cizre'den ayrılması ile beraber Cizre yönetimine İzzeddin Şir getirilmiş, onun ölümüyle de Sultan II. Abdülhamid tarafından Hamidiye 48. Alay komutanı seçilen Miranlı Mustafa Paşa getirilmiştir.[311]

Mustafa Paşa Hamidiye Alayları görevlerini aldıktan sonra kısa bir süre içerisinde kendisinden daha küçük rütbeli aşiret reislerini kendi otoritesi altına almıştı. Böylece Çohsor ve Şilet konfederasyonlarında yer almış aşiretler, onun komutası altına girdiler ve yerleşik nüfusu da denetim altına almasına imkân hazırladılar. O dönemde Botan'dan geçerek yolculuk etmiş olan Lehmann-Haupt,

---

[308] Burada anlatılan hikaye Cizre hakkında yapmış olduğu araştırmalar ile tanınan Abdullah Yaşin'in eserinde geçmekte olup yine aynı şekilde referans olarak göstermiş olduğumuz Janet Klein de bu hikayeyi Abdullah Yaşin'den almıştır. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.134; Yaşin, **Tarih Kültür Ve Cizre**, s.106-107.

[309] Karaca, **Anadolu Islahatı Ve Ahmed Şakir Paşa (1838-1899)**, s.175.

[310] BOA., Y.PRK.ASK.70.96.0105

[311] Eliaçık, ''Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa'nın Bölgedeki Vukûatıyla İlgili Arşiv Belgeleri'', **Uluslararası Şırnak Sempozyumu**, s.136; Eliaçık, ''Cizre Alayları ve Eşkıyalık'', **Uluslararası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyum Bildirileri**, s.111-112.

Mustafa Paşa'nın kısa sürede adeta kendi küçük *''krallığını''* kurduğunu kaydetmektedir.[312] Kurmuş olduğu bu krallık ile kendisine verilen görevlerini kötüye kullanarak *''yağma ve basma''* işlerini fazlasıyla gerçekleştiren Mustafa Paşa, bir Hamidiye paşası olarak her geçen yıl faaliyetlerini biraz daha arttırmış ve 1893 baharında aşiretindeki önemli bir adamı ve bazı aşiret mensuplarını öldürtmüştür. Bu durumun ayrıntıları net olarak bilinmese de Mustafa Paşa'nın aşiretinin mensubu olan Çohsor Konfederasyonu'nun bu olay ile dağıldığı söylenmektedir.[313]

2.2.3. Mustafa Paşa'nın Bulunduğu Hamidiye Alayları ve Görevlileri

Mustafa Paşa'nın Hamidiye Alayları'na 1891 yılında katılmış ve bu tarihte "Kaymakam" (Yarbay) unvanı ile görev yapmıştır. 1895 tarihinde ise "Paşa" unvanını almıştır. Mustafa Paşa'ya 1891 tarihinde aşireti olan Miran Aşireti'ne 48. ve 49. alayların sorumluluğu verilmişti.

Dört bölükten oluşan 48. Alay'ın başında Miralay İbrahim Bey ve Kaymakam olarak Mustafa Paşa görev yapmaktadır. Ayrıca bu alayın ümerâ ve zabıtları olarak Binbaşı-ı Evvel İbrahim Ağa, Kolağası Behram Ağa, Alay Kâtibi Hüseyin Efendi, Kâtib-i Sânî Abdurrahman Efendi, İmam Reşit Efendi, Mülâzım-ı Sânî Sancaktar Hacı Ağa bulunmaktadır. Bu alayın birinci bölüğünde Yüzbaşı-ı Evvel Reşit Ağa, Yüzbaşı Vekili İbrahim Ağa, Mülâzım-ı Evvel Tacettin Ağa, Mülâzım-ı Evvel Gülşen Ağa, Mülâzım-ı Sânî Mehmet Ağa, Mülâzım-ı Sânî Kasım Ağa bulunmaktadır. İkinci bölükte Yüzbaşı-ı Evvel Ali Efendi, Yüzbaşı Vekili Kasım Ağa, Mülâzım-ı Evvel Kasım Ağa, Mülâzım-ı Evvel Hüsam Ağa, Mülâzım-ı Sânî Hacı Ağa, Mülâzım-ı Sânî Ömer Ağa bulunmaktadır. Üçüncü bölükte Yüzbaşı-ı Evvel Abdulkadir Ağa, Yüzbaşı Vekili Haso Ağa, Mülâzım-ı Evvel Maho Ağa, Mülâzım-ı Evvel Hüseyin Ağa, Mülâzım-ı Sânî Abdi Ağa, Mülâzım-ı Sânî İbrahim Ağa bulunmaktadır. Dördüncü bölükte ise Yüzbaşı Bölük Kumandanı Abbas Ağa, Yüzbaşı Vekili Derviş Ağa, Mülâzım-ı Evvel Hacı Ağa, Mülâzım-ı Evvel Hacı Ağa

[312] Bruinessen, **Ağa Şeyh Devlet**, s.288.
[313] Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.135-136.

(Mülâzım-ı Evvel olarak nitelendirilen Hacı Ağalar iki ayrı kişidir), Mülâzım-ı Sânî Bali Ağa, Mülâzım-ı Sânî Arab Ağa bulunmaktadır.[314]

Dört bölükten oluşan 49. Alay'ın başında ise Miranlı Mustafa Paşa'nın oğlu Kaymakam Abdülkerim Bey ve Kaymakam Abdo Bey bulunmaktadır. Ayrıca bu alayın ümerâ ve zabıtları olarak Binbaşı-ı Evvel Fettah Ağa, Binbaş-i Sânî Mehmed Efendi, Kolağası Yusuf Ağa, Alay Kâtibi Sadık Efendi, Kâtib-i Sânî İsmail Efendi ve Mülâzım-ı Sânî Sancakdar Hançer Ağa ve İmam Mehmed Ali Efendi görev yapmaktaydılar. Birinci bölükte Yüzbaşı Bölük Kumandanı Mustafa Efendi, Yüzbaşı-ı Evvel Mustafa Ağa, Yüzbaşı Vekili Abdi Ağa, Mülâzım-ı Evvel Şeyho Ağa, Mülâzım-ı Evvel Ahmed Ağa, Mülâzım-ı Sânî Abdullah Ağa ve Mülâzım-ı Sânî Bahadır Ağa bulunmaktadır. İkinci bölükte Yüzbaşı Bölük Kumandanı Hacı Mehmed Efendi, Yüzbaşı Vekili Abdi Ağa, Mülâzım-ı Evvel Ömer Ağa, Mülâzım-ı Evvel Ali Ağa, Mülâzım-ı Sânî Haso Ağa, Mülâzım-ı Sânî Mustafa Ağa bulunmaktadır. Üçüncü bölükte Yüzbaşı Bölük Kumandanı Mehmed Ağa, Yüzbaşı Vekili Gervand Ağa, Mülâzım-ı Evvel Ömer Ağa, Mülâzım-ı Evvel Kasım Ağa, Mülâzım-ı Sânî Ömer Ağa, Mülâzım-ı Sânî Osman Ağa bulunmaktadır. Dördüncü bölükte ise Yüzbaşı Bölük Kumandanı Derviş Ağa, Yüzbaşı Vekili İbrahim Ağa, Mülâzım-ı Evvel Âsal Ağa, Mülâzım-ı Evvel Hacı Ağa, Mülâzım-ı Sânî Savro Ağa, Mülâzım-ı Sânî Abdurrahman Bey bulunmaktadır.[315]

Miranlı Mustafa Paşa'nın Hamidiye Alayları'na girdiği dönemde 1890 ve 1891 yıllarında Cizre Kaymakamı Mehmed Ramiz Bey, Müftü Hacı Ahmed Efendi, Mal Müdürü Şeyhmus Ziya Efendi iken, Cizre Redif Taburu'nun başında ise Binbaşı Mehmed Rıza Efendi görev yapmaktaydı.[316]

2.2.4. Mustafa Paşa'nın Diğer Aşiretlerle İlişkileri

Mustafa Paşa'nın pek çok aşiret ile sorunlar yaşadığını elimizdeki belgeler sayesinde öğrenmiş bulunmaktayız. Özellikle Şırnak Aşireti ve bu aşiretin reisi

---

[314] **Salnâme-i Askeriye Matbaa-i Amire Dersaadet**, 1311 (1895) s.572-573; **Salnâme-i Diyarbekir**, C: IV, Ed: Ömer Tellioğlu, Ahmet Zeki İzgöer, Sıbğatullah Kaya, Diyarbakır: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 1999, s.326-327.

[315] **Salnâme-i Askeriye Matbaa-i Amire Dersaadet,** s.374-375; **Salnâme-i Diyarbekir**, s.327.

[316] **Salnâme-i Diyarbekir**, s.138-139.

Surzâde Mehmed Ağa (Agayê Sor)[317] ile yaşamış olduğu çatışmalar en yoğun olanıdır. Yine bu aşiretin yanında Tayi ve Gerger aşiretleri ile de birçok kere çatışmalar yaşamıştır.

Miran Aşireti'nin göçebe bir aşiret olması sebebiyle Mustafa Paşa'nın yapmış olduğu göçler sırasında sık sık Surzâde Mehmed Ağa'nın mıntıkasından geçişi sırasında iki aşiret arasında sık sık sert çatışmalar yaşanmıştır.

Surzâde Mehmed Ağa'nın ne Hamidiye Alayları ile bağlantısı ne de bir avantajı vardı. Bu noktada Mustafa Paşa ile gücü kıyaslanamayacak kadar az olsa da bulunduğu bölgede sözü geçen bir aşiret reisi idi. Ancak kendisinin alaylara üye olmaması Mustafa Paşa ile girilen rekabette hükümetin de verdiği destek ile hep Mustafa Paşa'nın lehine sonuçlanıyordu. Bir keresinde Mustafa Paşa kış için Cizre'ye dönüş yolundayken Surzâde'un köylerinden bazılarını yağmalamak için durduğunda, hükümet Şırnak ağasının misillemede bulunmasını engellemişti. Bu konuda İngiliz konsolosu *''Surzâde'nin intikam almak istediğini; ancak hükümet tarafından elinin kolunun bağlandığını, Hamidiye Alayları oluşturmaya asla razı gelmediğini ve genelde Türklere düşmanlık ettiğini''* anlatıyordu.[318] Mustafa paşa hükümet tarafından kayılır ve cinayetlerle ilgili olarak sorguya bile çekilmezken Surzâde Mehmed Ağa'nın üst makamlardan Mustafa Paşa ile barış yapma talimat bile alırdı.[319]

Mustafa Paşa ile Surzâde Mehmed Ağa arasında geçen çatışmaların bazılarında bölgede çıkar elde etmeye çalışan bazı kimselerin kışkırtmalarının da etkili olduğunu görmekteyiz. Bu konuda Diyarbakir'den Dahiliye'ye 16 Ağustos 1893' ve Bâb-ı Âlî'den 31 Ağustos 1893 tarihlerinde gönderilen telgraflarda Mardin Sancağı'ndan gelen telgrafta belli bir servet sahibi olan Cizreli Molla Sadıkzâde'nin Surzâde Mehmed Ağa ile Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa arasındaki husumetten istifade ederek bu aşiretler arasında ara ara çatışmalara sebebiyet vermekte olduğuna değinilmiştir. Ayrıca bu şahsın açgözlülüğünden ötürü fesatlıklar yaparak kendilerini Mustafa Paşa aracılığıyla Hamidiye Alayları'na kabul ettirmenin hesabı içerisine

[317] Kürtçe'de Kızıl Ağa anlamına gelmektedir.
[318] Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.130.
[319] Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.136.

girdiği de belirtilmiştir. Özellikle yürütülen birçok soruşturma neticesinde Mustafa Paşa ve muhalifleri arasında Bitlis vilâyetinde meydana gelen ve hâlâ devam eden bu olayların da hep bu şahısın yapmış olduğu hesaplarla yaşandığı ortaya çıkmıştır.Bu hususların tekrarlanmaması için de gerekli tedbirlerin alınması amacıyla nezarete bir mektup gönderilmiştir.[320]

Mustafa Paşa'nın ezeli rakibi her ne kadar Şırnak Aşireti Reisi Surzâde Mehmed Ağa olsa da Mustafa Paşa'nın düşmanlığı tek bir aşiret ile sınırlı değildi. Mustafa Paşa'nın diğer aşiretlerle de çatışmalar yaşadığına dair birçok belge bulunmaktadır. Mesela Keçan Aşireti Reisi Ciran, Curkan Reisi Arab, Musa Reşad Reisi İbrahim, Taban Reisi Hacı ve Batvan Reisi Mehmed tarafından 22 Kasım 1893'te toplu bir şikâyet dilekçesi yazıldığını görmekteyiz. Bu dilekçede Mustafa Paşa'nın adı geçen aşiretlere ile diğer mahallere baskı ve zulüm yaptığı belirtilmiştir. Şikâyetçilerin feryadı üzerine bir soruşturma dahi açıldığı ifade edilere kendileri üzerine yapılan saldırılarda 30'dan fazla adamımız katledilip yaralandığı ve Batvan Aşireti'nin 100 binden fazla kuruşluk alanını talan edildiği anlatılmıştır. Mardin Sancağı'ndan gelen heyetin hazırladığı rapora göre Miran Aşireti üyeleri, Gül Mehmed ve oğulları Hamid ile Sadun Ağaları katletmiş ve kızların bekâretini bozup üvey validesi ile gelinine zina ve 100 kadar köyü harabeye çevirmiştir. Jandarma birliğinin ise bölgede önemli bir güç olan Koçu Beyi, Batvanlı Mehmet Ağayı içlerinden çıkarmaya çalışmasının Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa'nın tekrar saldırılarına maruz kalacakları anlamına geldiğini belirterek tedbir olarak Mustafa Paşa'dan korunabilecekleri ayrı bir bölgeye yerleştirilmek istemişlerdir.[321] Bunun üzerine Sadrazam ve Yaver-i Ekrem Cevad tarafından 23 Kasım 1893'te gönderilen telgrafta Mustafa Paşa'nın adı geçen bazı aşiretler hakkında meydana gelen saldırılarından bahisle adalet talebi ile bazı aşiretlerin reisleri tarafından bir dilekçe gelmesine ve bunların aralarında bir çatışma ile asayişin ihlali olabileceğinden ötürü 4. Ordu'yu Hümayun Maraşalliği'ne görev verilerek seraskerliğe tebliğ edilmiştir.''[322]

[320] BOA., DH.MKT.128-51-1; BOA., DH.MKT.128-51-2; BOA., DH.MKT.128-51-3; BOA., DH.MKT.128-51-4/4; BOA., DH.MKT.128-51-5
[321] BOA., Y.A.HUS.284-105-2
[322] BOA., Y.A.HUS.284-105-1

Yine Mustafa Paşa'nın düşmanlık ettiği aşiretlerle ilgili olarak Serasker Rıza tarafından Umûm Erkan-ı Harbiye Dairesi'ne 16 Temmuz 1894'te ve Dahiliye'ye 23 Temmuz 1894 tarihlerinde gönderilen telgraflardan İran sınırına yakın bir bölgeden geçen Mustafa Paşa'ya bağlı aşiret üyelerinin bölgede bir saldırı yaptığı anlaşılmaktadır. Bezm-i Osmanlı Aşireti'nden Hamidiye 9. Alay eski Teğmeni Ömer Ağa ile etrafından Bekir ve Salih, İran'ın Çaldıran kazasının Nesib köyüne zahire almaya gittiği sırada İran'ın Maku kazasında Miran Aşireti tarafından İran'ın Kınri köyü basılarak ikisinin öldürüldüğü ve birinin yaralandığı, 12 baş öküzlerinin gasp edildiği anlaşılmıştır. Katillerin ise İran tarafına kaçmış olmasından ötürü hükümet tarafından katillerin yakalanması ve teslim edilmesi İran hükümetinden istenmiştir.''[323] Ancak yapılan bu yazışmalar sonucunda herhangi bir sonuç alınamamıştır.

Diyarbekir Vali Vekili Enis Bey tarafından Dahiliye'ye 8 Ocak 1895'te, Dahiliye'den Sadaret'e 14 Şubat 1895'te, Sadaret'ten Adliye'ye 20 Şubat 1895'te ve Adliye'den Seraskeriye'ye 8 Şubat 1896'da kurumların kendi aralarında yaptığı yazışmalarda Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa ile Şırnak Aşireti Reisi Surzâde Mehmed Ağa arasında geçen çatışmalara önemli ölçüde değinilmiştir. Özellikle Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa'nın mezalimlerinden dolayı Şırnak Aşireti Reisi Surzâde Mehmet Ağa'nın şikâyet etmesi üzerine bölgeye bir heyet gönderilmiş ve soruşturma açılmıştır. Her ne kadar bahsi geçen kurumlar arasındaki yazışmalardan gerekenin yapılması anlaşılmış olsa da Mustafa Paşa hakkında herhangi bir yargılama işleminin yapılmadığı anlaşılmıştır.[324]

Mustafa Paşa'nın işlediği suçlardan ötürü bir başka şikâyet ezeli düşmanı Şırnak Aşireti Reisi Surzâde Mehmed Ağa tarafından yapılmıştır. Diyarbekir Vali Vekili Mehmed tarafından Dahiliye'ye 30 Haziran 1895 tarihinde gönderilen telgrafta Mustafa Paşa'nın her sene ekinlerden pay almak için yaylaya geldiği belirtilerek buradaki nüfusu katledip zulümler yaptığı belirtilmiştir. Bölge halkının da perişan olmalarından ötürü Mustafa Paşa'nın yaylaya gelişini men etmek için Şırnak Aşireti Reisi Surzâde Mehmet Ağa tarafından telgrafla talepte bulunulmuştur.

[323] BOA., BEO.441-33010-1; BOA., BEO.441-33010-2

[324] BOA., BEO.575.43121-2; BOA., BEO.575.43121-4; BOA., BEO.575.43121-6; BOA., BEO.575.43121-7

Mustafa Paşa kış ve yaz mevsimlerinde bu bölgeye gelerek ekinlerden pay almaya çalıştığı ifade edilerek gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir.[325]

Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa'nın saldırı yaptığı aşiretlerin içerisinde Şırnak Aşireti'ne yakın bir bölgede bulunan Batvanlı Aşireti de vardı. Diyarbekir Vali Vekili Enis Bey imzasıyla Dahiliye'ye 12 Temmuz 1895 tarihine gönderilen telgrafta Miranlı Mustafa Paşa'nın yaylaya geçerken yol üzerinde güvenlik önlemlerinin arttırılması, 4. Ordu Müşiriyeti'nden Miralay İbrahim Paşa'dan istenmiştir. Özellikle Miran Aşireti'ne ait hayvan sayısının fazla olması, bölgeden geçiş esnasında bahçeleri tahrip edebileceği belirtilmiştir. Bunun yanında Eşkir boğazının orta tarafı müsait bir yol olmasına rağmen bu aşireti bu yola sevk etmenin ise Şırnak ve Batvanlı aşiretleri ile yaşanan husumetlerden dolayı sıkıntılı olduğu belirtilerek geçiş esnasında bu aşiretler arasında çıkabilecek olası bir çatışmanın engellenmesi için de Miralay İbrahim Paşa'dan bir tabur asker ile önlem alınması istenmiştir.[326]

Devlet bazen aşiretler arası çatışmaları engellemek için çeşitli tedbirler alırken, bazen aşiretleri barıştırma çabasına girişmekteydi. Bu konuda Diyarbekir Valisi Halid tarafından Dahiliye'ye gönderilen 29 Aralık 1896'da, Diyarbekir Vilâyeti'ne 13 Şubat 1897'de ve Sadaret'e 16 Şubat 1897 tarihinde gönderilen telgraflarda Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa ve Tay şeyhi Abdurrahman Bey arasındaki çatışma devam ederse olayların çok büyüyeceğine işaret edilmiştir. Ayrıca olayların daha fazla büyümesini engellemek için her iki aşiretin de barıştırılması gerektiğinden söz edilmiştir. Ancak yaşanan olaylar sırasında cinayet işleyen ya da adam yaralayanlar hakkında gerekli soruşturmanın yapılarak mahkemeye sevkleri gerektiği belirtilmiştir. Bu bakımdan Mustafa Paşa ve Abdurrahman Bey'in İl İdare Meclisi tarafından Diyarbekir'e yola çıkmaları, 4. Ordu'yu Hümayun Müşirriyeti tarafından tebliğ edildiği belirtilmiştir. Netice olarak devletin aldığı tedbirler başarılı olmuş ve iki aşiret arasında barış sağlanmıştır.[327]

1900 yılı Mustafa Paşa için çok hareketli bir yıl olmuştur. Yılın başlarında kendi adamları ile Şırnak Aşireti'nin adamları arasında çatışmalar yoğunlaşmaya

[325] BOA., DH.ŞFR.175-88-1
[326] BOA., DH.ŞFR.175-140-1; BOA., DH.ŞFR.175-140-2
[327] BOA., DH.TMIK.M.26-3-1; BOA., DH.TMIK.M.28-18-1; BOA., DH.TMIK.M.28-18-2

başladı. Mustafa Paşa komutasındaki Hamidiye birlikleri Cizre Sancağının Silopi havalisinde yirmi kadar köye saldırarak hepsini yerle bir ettiler ve yüzden fazla kişiyi öldürdüler. Yerel idarecilerden hiçbir yardım alamayan Surzâde hükümete bir dilekçe vererek aşiretine saldıranlara karşı koruma talep etti. Mustafa Paşa bundan birkaç hafta sonra Şırnak Aşireti Reisi Surzâde Mehmed Ağa'nın köylerine bir kez daha saldırdığına göre talebine karşılık almamış olması gerekir. Fransız konsolosuna göre Mehmed Ağa Mardin'de mukim Hamidiye komutanı Mirliva Bahaddin Paşa'ya şikâyette bulunmuş, o da olayı yerinde soruşturmak üzere Cizre'ye gitmişti. Ama Mustafa Paşa buluşma bahanesiyle Bahaddin Paşa'yı yakalayıp hapse atmıştı. Bunun üzerine Zeki Paşa Mustafa Paşa'dan bir açıklama istemiş, o da cevaben Bahaddin Paşa'nın asıl geliş sebebinin aşiretindeki kadın ve kızlardan istifade etmek olduğunu söylemişti. Bahaddin Paşa beş gün boyunca Mustafa Paşa'ya ait derme çatma bir damda hapis tutulmuştu. Yıl içinde gene on kadar köyün yerle bir edilmesi ve meydana gelen büyük can kaybı nedeniyle gruplar arasındaki çatışmalar tekrar başlamıştı.[328]

Yine Şırnak Aşireti Reisi Surzâde Mehmet Ağa ile yaşanan bir başka çatışma ile ilgili olarak Seraskerlik'ten 14 Kasım 1901 tarihinde gönderilen telgrafta Hafif Süvari Alayı mensubu Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa taraftarları ile Şırnak Aşireti'ne saldırmış ve taraflar arasında bir çarpışma yaşandığı belirtilmiştir. Bu durumun bir an önce sonlandırılması için de gereken önlemlerin alınması istenmiştir.[329]

Miran Aşireti'nin mücadeleye giriştiği aşiretlerden biri de Gerger Aşireti'dir. Her ne kadar bu aşiret ile geçmişte yaşanan husumetlerden ötürü sulh sağlanmış olsa bile hükümet yetkilileri barışın bozulacağından endişe duymakta ve bu konuda gerekli tedbirleri almaya çalışmaktadır. Bu konuyla ilgili Dahiliye'den Bedri Bey tarafından 20 Ocak 1902 ve Seraskerlik'ten 22 Ocak 1902 tarihlerinde gönderilen telgraflarda Miran Aşireti ile Gerger Aşireti arasında bir kaç yıldan beri devam eden mücadele, aşiret reislerinin aldıkları kararlar neticesinde barış ile sonuçlandığı belirtilmiştir. Ancak bölgede her iki aşiretin de birbirlerine karşı herhangi bir olumsuz tavır takınmayacakları anlaşılmıştır. Olası bazı sorunlarda ise aşiretlerin

[328] Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.139-140
[329] BOA., BEO.1746-130942-1

birbirlerine ait ele geçirmiş olduğu malları herhangi bir hükümet görevlisine gerek duyulmadan karşı tarafa iade edilmesi istenmiştir.[330]

2.2.5. Mustafa Paşa'nın Müslüman Ahaliye Karşı Gerçekleştirdiği Gasp ve Saldırıları

Mustafa Paşa yağma yaparken din, millet ayrımı yapmadan hareket eden biriydi. Mustafa Paşa'nın yağmalarından en çok nasibini alan kesim de bölgede nüfusun çoğunluğuna sahip olan Müslüman halk idi. Mustafa Paşa yerli halkın malını yağmalamakla kalmıyor, bazen ellerinde kalan mahsulü bile talan ettirerek onları kaderleri ile baş başa bırakıyordu. Bir keresinde Cizre'deki bir misyoner, üç Cizre köyünden kesilen haraçların bir listesini çıkarmıştı. Liste Mustafa Paşa'nın ödenmesi gereken meblağların kat kat üzerinde vergiler kesmekle kalmadığını, köylülerin kendisinden şikâyetçi olmalarına misilleme olarak son mahsulü talan etsinler diye sürülerini köylülerin tarlalarına saldığını gösteriyordu.[331]

Bu konuda Musul Valisi Abdülvehhab tarafından Dahiliye Nezareti'ne 26 Mayıs 1898 tarihinde gönderilen telgrafta Diyarbekir'den Zaho'ya nehir yoluyla gelmekte olan malların Mustafa Paşa'nın adamları ile Baş Habur muhtarının yağmaladığı belirtilmiştir. Bunun üzerine malları yağmalanan vatandaşların devam eden şikâyetleri üzerine Zaho Kaymakamlığı tarafından bir soruşturma açılmış ve netice olarak da bölgede tedbir amaçlı bir inzibat grubunun bulunması istenmiştir. Ancak buna rağmen bazı saldırılar devam etmekte olduğundan suçluların bir an evvel yakalanarak gerekli muamelenin yapılması istense de herhangi bir sonuç alınamamıştır.[332]

Miran Aşireti'nin mevsimlik göçleri de Mustafa Paşa'nın yağmaları için bir araç haline dönmüştür. Zira yol üzerindeki köyleri yağmalaması da bunun göstergesidir. Bu konuda Bitlis Valisi Hüsnü tarafından Dahiliye'ye gönderilen bir

---

[330] BOA., BEO.1782-133636-2; BOA., BEO.1782-133636-1; *Ayrıca Gerger Aşireti Kürt kökenli bir aşiret olup Adıyaman ili Kâhta ilçesi, Musul ve Urfa dolaylarında yaşamış göçebe bir aşirettir. Kâhta'nın %32'lik bir oranla en geniş aşireti nüfusuna sahiptir. Hamidiye Alayları'na katılmayan bu aşiret İslâmiyet'in Sünnî mezhebine bağlıdır. Detaylı Bilgi için bkz.* Ramazan Arslan, **XIX. Yüzyılda Hısnımansûr Behisni Gerger Ve Kâhta'nın Sosyal Ve İktisadî Durumu**, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı/İktisat Tarihi Bilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2009, s.118-120.

[331] Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.136.

[332] BOA., DH.ŞFR.224-27-1

telgrafta Mustafa Paşa ve ona bağlı aşiretinin her sene yaz mevsiminde yaylaya gitmek ve sonbaharda kışlık yerlerine dönmek için Siirt sancağının Eruh ve Pervari kazaları ve köylerin civarından geçerken mal gaspı ve katliam, evleri yakma gibi eylemleri adet etmiş oldukları, çeşitli feci cinayetler, düşmanlık ve büyük acılar veren faaliyetler gösterdiği anlaşılmıştır. Bu sene de mevsimi gelip çatınca yine aynı faaliyetleri gerçekleştirmeleri muhtemel olduğundan olası hasarların önüne geçilmesi amacıyla her sene bulunan asker sayısının bir kat arttırılması istenmiştir.[333]

Mustafa Paşa ve adamlarının yargılanmamasıyla ilgili olarak Muhakemat Dairesi tarafından 1 Ocak 1898'de ve Seraskeriye'den Serasker Rıza tarafından 15 Ocak 1898'de tarihinde gönderilen telgraflarda Diyarbekir Vilayeti'nde bulunan Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa ile 46. Hamidiye Hafif Süvari Alayı eski Binbaşısı Fettah ve 50. Hamidiye Hafif Süvari Alayı Kolağası Tahir Ağaların halktan vergi toplamalarından ötürü haklarında şikâyetlerin bulunduğu anlaşılmıştır. Yapılan soruşturma neticesinde adı geçen kişiler hakkında Diyarbekir Mahkeme-i Nizamiyesi'nde taht-ı muhakemeye alınmaları için Muhakemat Dairesi'nden gönderilen yazıya res'en gerekenin yapılması istenmiştir. Ancak Mustafa Paşa ve adı geçen diğer şahıslar hakkında bir mahkeme açılmasına rağmen kendileri herhangi bir şekilde yargılanmamıştır.[334]

Mustafa Paşa gasp konusunda bazen o kadar ileri gidebiliyordu ki, artık bu durumdan rahatsız olan köy imam ve muhtarları şikâyet dilekçesi yazarak Mustafa Paşa'dan duydukları rahatsızlığı dile getiriyorlardı. Mesela Dahiliye tarafında Diyarbekir'e gönderilen 23 Ağustos 1900 ve 25 Ağustos 1900 tarihli telgraflarda Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa'nın Anzavur nahiyesine bağlı köylere zulüm ve baskısı üzerine bu köylerin imam ve muhtarları şikâyette bulundukları ve bu konuda Diyarbekir Vilayeti'ne yapılan soruşturmanın neticesi yazılmıştır. Mustafa Paşa'nın zulüm ve baskısı her taraftan tasdik edilerek hakkındaki şikâyetler üst üste geldiği anlaşılmıştır. Ancak kendisinin asker sıfatı taşıması sebebiyle kendisi hakkında bir muamele yapılmadığı 13 Kasım 1900 tarihli yazdan anlaşılmıştır.[335]

---

[333]BOA.,DH.ŞFR.247-106-1-1;BOA.,DH.ŞFR.247-106-1-2;DH.ŞFR.247-106-1-3; BOA.,DH.ŞFR.247-106-1-4

[334] BOA., Y.MTV.171-85-1; BOA., Y.MTV.171-85-2

[335] BOA., DH.TMIK.M.92-57-1/1; BOA., DH.TMIK.M.92-57-2

Mustafa Paşa zulümlerini bazen kendi adamlarıyla bazen de dost geçindiği aşiretlerle ortak hareket ederek yapıyordu. Bu aşiretlerden biri de Millî Aşireti olup aşiretin Reisi de İbrahim Paşa'dır. Bu konuda Dahiliye Nazırı tarafından 14 Kasım 1901'de ve Diyarbekir Valisi Mehmet Halit tarafından Dahiliye'ye 22 Kasım 1901 tarihinde gönderilen telgraflarda Diyarbekir'den Hamidiye Süvari Alayları hakkında Nezaret-i Âcizîye tarafından Mustafa Paşa ve İbrahim Paşa hakkında soruşturma açılmış ve soruşturmanın sonucunda gerçeklerin ortaya çıkması için 13 Kasım 1901 tarihli yazıya atfen bir tebliğde bulunulduğu belirtilmiştir. Ancak herhangi bir sonucun alınamadığı belirtilmiştir.[336]

Daha önceden bahsettiğimiz gibi Hamidiye Alayları'nın kuruluş amaçlarından biri de bölgede devlet otoritesine sağlayarak halktan vergilerin düzenli toplanması idi. Ancak Mustafa Paşa bölgede bir devlet görevlisi gibi değil de adeta bir eşkıya gibi halkı haraca bağlamıştı. Normal şartlarda askerle birlikte hareket ederek toplanan vergilerin hazineye aktarılması gerekirken, işin içine para girdiğinde Mustafa paşa devletin otoritesini de tanımıyor ve halktan topladığı vergileri zimmetine geçiriyordu. Bu konuda Hazine Müsteşarı tarafından 18 Aralık 1901'de, Dahiliye tarafından 22 Şubat 1902'de ve Tehîzat ve Tesisat-ı Askeriye Komisyonu Evrak Müdürü tarafından 22 Şubat 1902 tarihinde gönderilen telgraflarda Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa'nın askeriye tarafından kendisine tebligat olmadığı bahanesiyle Cizre'de vatandaşın 1900 ve 1901 senelerine ait hayvan vergilerini kendi adına topladığı belirtilmiştir. Bu yıllarda vergi miktarının 136.800 küsür kuruşa ulaşmış olup, bunun Cizre kazasında Mustafa Paşa ve damadı Tahir Ağa tarafından alınmış vergi olarak toplandığı kesinleşmiştir. Gasp edilen bu vergilerin geri alınması istense de herhangi bir sonuca ulaşılamamıştır.[337]

Mustafa Paşa'nın geçen yıllar içerisinde gücü daha da artıyor ve buna paralel olarak da çevre aşiret ve köylere de saldırı ve gaspları da artıyordu. Bu konuda AdliyeNazırı tarafından Dahiliye'ye 22 Ocak 1902 gönderilen bir telgrafta Miran Aşireti'nin Babuk ve Hirfe köylerine hücum ederek büyük ve küçükbaş hayvanları gasp edip birçok kişiyi katlettiklerini belirtmişitir. Bu sebeple yaşanan olayların Mardin Müdde-i Umûmîliği savcı ve müfettişi tarafından soruşturulması, Diyarbekir

[336] BOA., Y.PRK.DH.11-101-1/1; BOA., Y.PRK.DH.11-101-2
[337] BOA., BEO.1793-134452-1; BOA., BEO.1803-135169-6; BOA., BEO.1803-135169-8

Valiliği tarafından 2 Ocak 1902 tarihinde istenmiştir. Soruşturma yapılırken Miran Aşireti ile Musul'da bulunan Gergeri Aşireti arasındaki sorun ve tecavüzlerden ötürü gelen şikâyetler üzerine gönderilen heyet sayesinde taraflar arasında barış sağlanmıştır. Yürütülen soruşma neticesinde herhangi bir mahkemenin açılmasına gerek kalmadığı belirtilmiştir.[338]

Mustafa Paşa'nın gasp girişimlerinden artık sadece bölge halkı değil, bölgede görev yapan hükümet görevlileri de nasibini almıştır. Bu konuda Dahiliye'den Diyerbekir Vilayeti'ne 7 Mart 1902 ve 2 Nisan 1902 tarihlerinde gönderilen bir telgraflarda Malatya Posta ve Telgraf Müdürü Ahmet Fehmi tarafından bir dilekçe gönderildiği belirtilmiştir. Bu dilekçede kendisi Cizre kazası Telgraf ve Posta müdürü iken Mustafa Paşa ve oğlu Abdülkerim'in kendisinin evine bir saldırı yaparak 50 lira nakit ve 40 lira değerinde bir atını gasp ettiği belirtmiştir. Bunun üzerine gerekli soruşturmanın açılması ve gasp edilen malların sahibine teslim edilmesi istenmiştir.[339]

Mustafa Paşa'nın Cizre'de bölge halkına uyguladığı zulümler yabancı gazetelere bile konu olmuş ve bu durum Bâb-ı Âlî'nin de gözünden kaçmamıştır. Bu konuda Serasker Rıza'nın 23 Temmuz 1902 tarihindeki arzında Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa ile damadı Tahir ve onun biraderi Fettah Ağaların zulüm ve saldırı olaylarından şikâyet üzerine aynı mahalden hatırı sayılır kişilerden 9 kişinin imzası ile Cizre'den hükümet makamına bir şikâyet telgrafı çekildiği belirtilmiştir. Ancak Mustafa Paşa ve adamlarının Bâb-ı Âlî'den gelen yazı üzerine askerî vazifeleri dolayısıyla Nizamiye Mahkemesi'nde yargılanamayacakları belirtilerek bu kişiler hakkındaki şikâyetlere Divân-ı Harplerce bakılması istenmiştir. Öncelikle Mustafa Paşa hakkında devam eden gasp ve, saldırı şikâyetleri peş peşe olduğundan gerekli soruşturmanın yürütülerek adaletin hemen sağlanması için 3 asker ve bu işi yürütebilecek önemli vasıflara sahip bir heyet seçilerek Divân-ı Harp teşkil edilmesi istenmiştir. Mustafa Paşa'nın saldırı olaylarına dair Roma'da çıkan La Tribuna Gazetesi'nde Ajans Pari Novel tarafından yazılan bir yazıda değinilmiş ve bu yazı Ecnebi Müdürriyeti'nden tercümesi yapılarak bir telgraf ile gönderilmiştir. Netice olarak Mustafa Paşa, Tahir ve Fettah Ağaların Meclis-i Mahsus kararı ile taht-ı

[338] BOA., BEO.1811-135815-1; BOA., BEO.1811-135815-2
[339] BOA., DH.MKT.2759-94-1; BOA., DH.MKT.467-24-1

mahkemesine alınmak üzere hemen gözaltına alınması ve Diyarbekir'e gönderilmeleri için Bâb-ı Âlî'den gelen yazı üzerine hemen yetki istenmişse de herhangi bir sonuç alınamamıştır.[340]

2.2.6. Mustafa Paşa'nın Gayrımüslim Ahaliye Yönelik Saldırı ve Gaspları

Mustafa Paşa'nın yağma ve baskınlarındna nasibini alanlar arasında gayrımüslimler de yer alıyordu. Musul'daki İngiliz temsilcisinin Şubat 1895'te verdiği rapora göre Cizre kazasındaki bir Hıristiyan Köyü'nün sakinleri patriklerine şikâyette bulunup Mustafa Paşa ile diğer yerel ağaların köylerini tekrar tekrar yağmaladıklarını ve yaptıkları şikâyetlerin cevapsız kaldığını ve bu nedenle de köylerini boşaltmanın eşiğine geldiklerini bildirmişlerdi. Diyarbekir'deki konsolos ise Mustafa Paşa'nın sadece bu köyü değil, Cizre dolaylarındaki pek çok Hristiyan ve Müslüman köyünü de harabeye çevirdiğini belirtiyor ve kış mevsiminde aşiretleri ile birlikte adı geçen sancakta yaşayıp yazları Van bölgesine göç ettiğinden gidiş gelişleri sırasında yolunun üzerindeki bütün köylere zarar verdiğinden bahsediyordu. Konsolosluk yetkilisi Bağdat yolunda olan bazı masum Müslümanlara da zarar verdiğini ilave ederek kendisi hakkında yapılan suç duyurularına ise dolgun bir kesenin yardımıyla beraat kararı aldırmayı başardığını belirtiyordu.[341] Mustafa Paşa'nın rüşvet ile yargı önüne çıkmaktan kurtulduğu J. Klein tarafından belirtilmiş ise de bu konuda yapmış olduğumuz arşiv taramasında herhangi bir belgeye rastlanılmamıştır

Mustafa Paşa, Hamidiye komutanı oluşunun yaklaşık 10. yıldönümünde ilk Kürt gazetesi "Kürdistan"da Abdurrahman Bedirhan tarafından "Mısto Keçelo" (Mahallî tabir ile Kel Mısto demek) diye tabir edilmiş ve bu kişinin birçok Ermeni ve Müslüman'ın katili olduğundan bahsedilmiştir.[342]

Mustafa Paşa'nın saldırılarından en fazla nasibini alan toplumlardan biri de Yezidilerdir. Bu konuda Musul Vilayeti'nden Bâb-ı Âlî'ye 27 Kasım 1897'de gönderilen bir telgrafta Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa'nın adamları tarafından

[340] BOA., Y.MTV.232-102-1
[341] Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.137.
[342] Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.103-104.

Zaho ve Cizre sınırında çadırda yaşayan Yezidi Heviri Aşireti üzerine 300 kadar atlı ile saldırı yapılmış ve saldırı sonucunda 62 ölü ve 77 yaralı olduğu bildirilmiştir. Ancak Heviri Aşireti'nin güzergâhı üzerinde bulunan Silopi nahiyesine gittikleri yönde ölülerin cesetleri ile yaralıların görülemediği açıklansa da aşiretin diğer üyelerinin mal ve hayvanlarından bir hayli miktarının gasp edildiği ve bunun faillerinin Miranlı Mustafa Paşa'nın emriyle oğulları İbrahim ve Abdülkerim ile mahiyeti tarafından yapıldığı Zaho Kaymakamlığı'ndan bildirilmiştir. Bu konuda gerekli soruşturma açılmış ve cevabı Diyarbekir Vilayeti'ne de bildirilmiştir. Sonuç olarak bu kişiler hakkında gerekli işlemlerin yapılması istenerek bir mahkeme açılması talep edilmiş ve bu mahkemeden de sulh edilmediği takdirde sonuçlarının daha vahim olacağı adı geçen vilayet makamına bildirilmiştir.[343]

Yine Mustafa Paşa'nın Yezidilere yönelik bir başka saldırısı 1900 yılının sonuna doğru gerçekleşiyordu. Mustafa Paşa bu saldırıda bölgedeki Yezidilerden beş kişiyi öldürüp pek çok sığır ve koyunu da kaçırmıştı. İngiliz konsolosu durumu özetle şöyle dile getirmektedir: *''Bu Musto Paşa, Hamidiye'deki rütbesinden istifade ederek rehine muamelesi yaptığı Cizre sakinlerini sürekli hırpalıyordu… Yöre sakinleri Musul ve Diyarbekir valilerinin de onayıyla Konstantinopolis'e Paşa hakkında şikâyet mektupları yolladılar; ama hiçbir netice alınmadı. Bâb-ı Âli onları Zeki Paşa'ya havale ediyor. Zat-ı Şahaneleri Musto Paşa ve diğerlerine ilgi gösterdiğinden, beriki söylenenleri yalanlıyor ve Musto Paşa ile 48. Alay Mülazım-ı Sânî Hacı Ağa hakkındaki şikâyetleri nedeniyle Zat-ı Şahanelerinin bahsi geçen valileri sert bir dille azarladığı bile oluyor.*[344]

Mustafa Paşa bölge halkına saldırı ve gasplar yaparken etnik köken seçmiyor, daha çok ekonomik olarak olaya bakıyordu. Hatta Mustafa Paşa bu konuda o kadar çok ileri gitmeye başlamıştı ki, Ermeni ahaliyi adeta Ortaçağ derebeyleri gibi kendi toprağında bir köle olarak çalıştırdığı bile olmuştur. Bu konuda Diyarbekir Vilayeti'nden Dahiliye'ye 17 Ekim 1896 tarihinde gönderilen bir telgrafta Cizre'de Mustafa Paşa yayladan Cizre'ye dönerken Van'dan getirmiş olduğu 100 hane Ermenî halkını kendisine ait köyde iskan ettirip çiftlik ve ziraatte çalıştırmakta olduğu,

[343] BOA., DH.TMIK.M.47-6-1
[344] Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.137-140.

Mardin Mutasarrıflığı'ndan bildirildiği belirtilmiştir. Bu sebeple gerekli soruşturmanın açılması istenmiştir. 18 Ekim 1896 tarihinde gelen soruşturma sonucuna göre ise Ermenilerle yapılan konuşma sonucu kendi arzuları ile buraya geldikleri anlaşılıp Van'a geri dönebilecekleri bildirilmiştir.[345]

Bazen Mustafa Paşa aşiretlere saldırı konusunda o kadar çok ileri gidebiliyordu ki, bu sebeple saldırdığı aşiretler topraklarını terk etmek zorunda kalabiliyordu. Bu durum Dahiliye Nezareti'nin 25 Eylül 1899 tarihli tahririnde Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa hakkında gelen şikâyetler ile ilgili olarak kendisinin bölgede birçok saldırı gerçekleştirerek gasp yaptığı belirtilmiştir. Hatta bu saldırıların engellenmemesi durumunda bölgedeki aşiretlerin toplanarak Şimr urbânına (Çöl Arapları) karışarak ülkeyi terk edecekleri anlaşılmış olduğundan gerekli işlemlerin yapılması istenmiştir.[346]

Hamidiye Alayları'nın kuruluş sebeplerinden birinin de bölgedeki Ermenî faaliyetleri olduğundan genişçe bahsetmiştik. Zaten alayların kuruluşuna da en çok itiraz eden millet Ermenîler olmuş ve hatta bu millet de Mustafa Paşa'nın saldırılarından nasibini almıştı. Bu noktada devletin almış olduğu tedbirler Ermenîler tarafından da memnuniyetle karşılanmıştır. Bu konuda Diyarbekir Valisi Halid tarafından Bâb-ı Âlî'ye 22 Aralık 1901 tarihinde gönderilen telgrafta devlet yetkililerinin Diyarbekir'de Mustafa Paşa'nın diğer aşiretlere karşı saldırılarını engellemek için gerekli tedbirleri almasından ötürü Ermeniler ile Müslümanların memnuniyetlerini dile getirdikleri belirtilmiştir. Bunun yanında Mustafa Paşa'nın şu anda Cizre'de bulunduğu ve kendisi ile adamlarının da zulüm ve baskıdan men edilmesi 15 ve 17 Eylül 1901 tarihlerinde gönderilen telgraflar ile istenmiştir.[347]

Mustafa Paşa'nın aslında Keldânîlerle çok da sorun yaşadığı söylenemez. Ancak Mustafa Paşa'nın Keldanilerle olan ilişkilerinde devletin bir hassasiyetinin olduğunu görmekteyiz. Bu konuda Seraskeriye'den Bahêddin tarafından 18 Eylül 1902'de ve Bâb-ı Âlî'den Hüsnü tarafından 18 Eylül 1902 tarihinde gönderilen telgraflarda Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa nezdinde ve şimdi de oğulları yanında bulunan ve kâtiplik hizmetinde bulunan Yusuf ve Maho adlı şahısların Keldânî

[345] BOA., DH.TMIK.M-19-66-1
[346] BOA., BEO.1376,103170-1
[347] BOA., DH.TMIK.M.116-3

olduğu anlaşılmıştır. Cizre'den gelen Yusuf'un biraderi Andon'la yakınlığından, diğer birinin ifadelerinden anlaşıldığı ve aşiretin içlerine hususen Hamidiye Süvari Alayları'na mensup Kürtler arasında bu takım kâtibin yer alamasının bazı sorunlara sebep olabileceği belirtilerek Yusuf ve Maho'nun Cizre'den gönderilmesi gerektiği belirtilmiştir.[348]

2.2.7. Mustafa Paşa Hakkındaki Şikâyetler

Hamidiye Alayları'na katılan bazı aşiretler, görevlerini kötüye kullanıyor ve hiçbir ceza görmeksizin kendilerinde aşiret üyelerini soyma ve baskı altında tutma, topraklarına ve hayvanlarına el koyma, köyleri yakıp yıkma hakkı görüyorlardı. Sivil makamlar artık bırakın onlarla baş etmeyi, üstelik korkuyorlardı. Hamidiye Alayları öncelikle Osmanlıyı hedef alan bir güce dönüşmüştü. Kürt aşiretlerinin reisleri ve büyük toprak sahipleri, hükümetin güçsüzlüğünü fark ediyorlar ve bu güçsüzlükten kendi çıkarları için yararlanıyorlardı. Bu arada birçok Kürt vatandaşının da hoşnutsuzluğu giderek artıyordu.[349] Artan bu hoşnutsuzluk aşiret reislerine karşı öfkeyi büyütüyor ve her defasında devlet makamına yoğun şikâyetlerde bulunuyorlardı. Ancak yapılan şikâyetler, çeşitli kesimlerin koruması sebebiyle sonuç vermiyordu. Tamamıyla yerel sivil yetkililerin denetimi dışında olan ve çoğu zaman *''askerî kılıklı eşkıyalar''* olarak tarif edilen bu alaylar, hem askerî okullara hem de 4. Kolordu'ya komuta eden ve sadece sultana hesap veren Zeki Paşa'nın koruması altında hareket ediyorlardı.[350] Özellikle Mustafa Paşa Zeki Paşa'nın koruması altına girdikten sonra çok daha tehlikeli bir kişi haline dönmüştü. Ebubekir Hâzim Tepeyran Zeki Paşa'nın Mustafa Paşa'yı korumasını şöyle ifade etmektedir: *"Bu haydut Paşa'nın Hamidiye Alayları'na girmesinden sonraki cinayetlerinden dolayı muhakeme altına alınması için gereken irade bir türlü çıkmadığından bu cinayetlerde kendisiyle ortak olanlardan ele geçirilebilen şahıslar yıllardan beri muhakemesiz, hükümsüz Musul hapishanesinde bulunmakta idiler. Ben Musul'da iken Miran Aşireti, bölgedeki aşiretlerden Gergerilere taarruz ederek yapılan çarpışmada pekçok kişiyi öldürülmüş ve birçok hayvanı ele geçirmiş olduğu, Mustafa Paşa ile telgrafla muhabere edilerek çarpışmayı ve güya bilmukabele aldıkları*

[348] BOA., DH.TMIK.M.132-53-1; BOA., DH.TMIK.M.132-53-2
[349] A. M. Menteşaşvili, **Dünden Bugüne Kürtler**, Çev: Ayşe Hacıhasanoğlu, İstanbul: Evrensel Yayınları, 2004, s.184-185.
[350] Abdulla, **İmparatorluk Sınır Ve Aşiret**, s.270.

hayvanların kısmen geri verildiğini açıkça itiraf ettiği halde 4 Ordu Müşiri: ***'Mustafa Paşa Asakir-i Saltanat-ı Seniyye'dendir. Bu türlü hareketlerde bulunmaz'*** *diye hiç utanmadan, sıkılmadan onu müdafaaya ve temize çıkarmaya kalkıştığında öbür cinayetlerinden başka ika ettiği katil fiillerinden dolayı suç ortakları Musul hapishanesinde dururken Mustafa Paşa'yı suç işlemekten tenzih etmesi hayret vericidir.''*[351]

İşte Hamidiye Alaylarının vermiş olduğu gücü kontrolsüzce kullanan aşiret reislerinden bir de Mustafa Paşa idi. Mustafa Paşa sık sık yasa ve düzeni ihlal ediyor; ama bu eylemleri sivil yöneticilerin girişimlerine karşın cezasız kalıyordu. İşte Mustafa Paşa'nın adı devlet yetkililerinin onu koruması neticesinde bölgede uzunca bir süre için korku ile anılmış ve ailesine Cizre'de büyük saygı gösterilmiştir.[352]

Mustafa Paşa ve adamları hakkındaki şikâyetlerin ilki Musul'dan gönderilen bir telgraftır. Musul Emlâk-ı Hümayûn Komisyonu Reisliği'nden 20 Nisan 1892 tarihinden itibaren birkaç şikâyet telgrafı çekilmiştir. Bu telgraflarda, Miran Aşiret Reisi Mustafa Paşa'nın çok sayıdaki atlılarıyla beraber Musul'un bazı köylerine baskınlar düzenlediği ve bir kısım insanların çatışmalarda öldüğü kaydedilmiştir. Bu hücumların birkaç kez tekrarlandığı, iki taraf arasında çatışmaların gerçekleştiği, 8 kişinin öldüğü ve 20 kişinin de ağır şekilde yaralandığı belirtilmiştir. Miranlıların çok sayıda eşya ve silahı gasp ettikleri, evleri yıktıkları, ekili alanlara zarar verdikleri de ilâve edilmiştir.[353] Ancak kendisi hakkında herhangi bir muamele yapılmamıştır.

Sadece Mustafa Paşa değil onun gibi diğer birçok aşiret reisinin Zeki Paşa ve diğer yetkililer tarafından korunduğunun bir göstergesi olarak Sadettin Paşa'nın anılarında Başkale'deki bir birliğini teftişe giderken birçok eksiklikleri gördüğünü ifede eder. Oradaki Hamidiye Nizamiye Miralayı Emin Bey'in başkanlığında bir komisyon kurar. Askerler, köylerin etrafını sarıp, silahlı baskınlar yaparak para tahsil ettiklerini itiraf ederler. Birçok odalı evleri yaktıklarını anlatırlar. Sonunda bu taburun Van'a alınarak terbiye edilmesi için Ferik Şemsi Paşa'ya yazar; ancak uygun görülmez. Sonra Müşir'e yazar o da uygun görmez. Ardından ona da zehir zemberek

[351] Tepeyran, **Hatıralar: 1**, s.317-318.
[352] Bruinessen, **Ağa Şeyh Devlet**, s.288-289.
[353] Yiner, ''Miranlı Mustafa Paşa Örneğinde Hamidiye Alayları Askerî Gücünün Kötüye Kullanımı'', **History Studies İnternational Journal of History Dergisi**, s.452.

bir cevap yazar ve bölgenin ileri gelenlerini toplayarak nasihatlar verir. Hemen sonrasında isim belirtmeden bazı şahısları Şakir Paşa'ya şikâyet eder; ancak Şakir Paşa'nın lütfedip cevap vermediğini söyler.''[354]

Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa'nın İran Devleti'nin tarafına geçebilceği yönündeki bir şikâyet üzerine Diyarbekir Valisi Halid tarafından Dahiliye'ye 10 Kasım 1901 tarihinde gönderilen telgrafta Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa'nın Cizre'de Kayseri'ye ismiyle yaptırdığı bedestenin iki kapısında da İran Devleti'nin arması olan Şir-i Hurşid arması bulunduğu, kendisinin de İran nişanını taktığına dair şikâyet olduğundan Cizre Kaymakamlığı'nın bu durumu soruşturduğu belirtilmiştir. Ancak İran Devleti'nden nişan aldığı rivayet edilse de bu durumun tam olarak netleştirilemediği ifade edilmiştir. Nişan hakkında gerek kaymakamlık gerek askeriye hiçbir suretle resmî malumata uygun bir şeyler bulamamıştır. Ancak Paşa'nın her sene Van'a doğru yola çıkmasından dolayı İran tarafına gitmesine dikkat etmek gerektiğinden bu hale göre lüzum olan şeyler yapılması gerektiği belirtilmiştir.[355]

Mustafa Paşa'nın işlediği suçlardan ötürü kendisi hakkında sık sık şikâyetler yapılsa da genel olarak kendisi hakkında soruşturmalar açılıyordu; ancak herhangi bir yargılanma yapılamıyordu. Bu durumun ortaya çıkmasında Zeki Paşa'nın Mustafa Paşa'yı korumuş olduğu birçok kez açık bir şekilde görülmüştür. Bu konuda Seraskeriye tarafından 22 Mayıs 1902 tarihinde gönderilen bir telgrafta Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa ile damatları Tahir ve Fettah Ağaların işlediği cinayetler şahitlerin ifadeleriyle ispatlanmış olmasına rağmen herhangi bir mahkemeye gerek görülmediği belirtilmiştir. 4. Ordu-yı Hümayûn Müşiri Zeki Paşa'nın Mustafa Paşa'yı korumasından ötürü başka bir şey yapılamayacağı anlaşıldığından mahkemenin 6. Ordu-yı Hümayun'a mensup olan Musul'a nakledilmesi uygun görülmüştür. Bununla beraber Mustafa Paşa ve adamlarının Diyarbekir'e getirilerek Divân-ı Harp'e teslim edilmesi ve gerekli soruşturmanın yapılması istenmiştir. Ancak adı geçen müşirin emri üzerine mahkeme Cizre'ye nakledilmiştir. Hemen peşinden ise Dahiliye tarafından Divân-ı Harp heyetinin de buraya gitmesi

[354] 18-23 Nisan 1896 tarihlerinde geçen anılar detaylı bilgi için bkz. Önal, **Sadettin Paşa'nın Anıları Ermeni-Kürt Olayları (Van, 1896)**, s.132-133.
[355] BOA., DH.ŞFR.269-69-1

istenmiştir. Netice olarak Mustafa Paşa ve adamlarının işlediği suçlardan ötürü mahkeme açılması gerekirken Diyarbekir Valisi Halid Bey'in İstanbul'da olmasından ötürü Divân-ı Harp heyeti ile görüşme yapmamış olduğundan bunlar hakkında hüküm verilemeyeceği bildirilmiş olup Müşir Zeki Paşa'nın müdahalesinden dolayı gerekli olan delillerin kanuna uygun biçimde yeniden toplanması istenmiştir.[356] İşte görüldüğü gibi Zeki Paşa açık bir şekilde Mustafa Paşa'yı işledikleri suçlardan ötürü korumuş ve bir devlet görevlisi olarak hukuk kurallarını hiçe sayarak bir mahkemenin toplanmasını engellemek için elinden geleni yapmıştır.

2.2.8. Mustafa Paşa'nın Saldırılarına Karşı Devletin Aldığı Önlemler

Mustafa Paşa'nın yapmış olduğu tüm yağma, tecavüz, gasp, katletme gibi faaliyetlerine karşı devlet çeşitli tedbirler almaya çalışmıştır. Ancak incelemiş olduğumuz belgelerin neredeyse tamamında alınan bu önlemler daha önceki yıllarda yaşanan olaylar tecrübe edinildiğinden daha çok askerî tedbirler olmuştur. Bunun yanında yaşanan olaylar defalarca müfettişler tarafından soruşturulup Mustafa Paşa'nın yargılanması istenmişse de kendisini koruyan Zeki Paşa sayesinde herhangi bir yargılanma olmamıştır. Devletin almış olduğu tedbirlere örnek olarak Bitlis Valisi Hüsnü tarafından Dahiliye'ye 30 Mayıs 1900 tarihinde gönderilen telgrafta Mustafa Paşa'nın yaz mevsiminde yaylaya gitmek üzere yola çıkmış olmasından bahsedilerek yaşanabilecek sorunların giderilmesi için de her sene önlem olarak bölgeye konuşlanan asker sayısının bir kat daha arttırılması gerektiği belirtilmiştir.[357] Yine benzer bir olayda, Diyarbakır Vilayeti'ne gönderilen bir telgrafta Diyarbakır'da bulunan Miran Aşireti üyelerinin aralıksız ve şiddetli olan tecavüzcülerinin yayla zamanından önce engellenmesi gerektiğinden Bitlis Vilayeti'nden alınan yazının sureti ile durumun önemi anlaşılmış olup gereğinin yapılması için bölgeye jandarma birliklerinin yerleştirilmesi gerektiği belirtilmiştir.[358]

Mustafa Paşa'nın gasp ve saldırıları hususunda birçok örnek bulunmaktadır. Bunlardan biri de Mustafa Paşa'nın Şammar Aşireti Şeyhi Berciş işbirliği yaparak her yıl hediye adı altında halkı haraca bağlaması üzerine devlet yetkilileri de bazı

[356] BOA., BEO.1855-139115-1
[357] BOA.,DH.ŞFR.247-106-1-1; BOA., DH.ŞFR.247-106-1-2; BOA.,DH.ŞFR.247-106-1-3; BOA., DH.ŞFR.247-106-1-4
[358] BOA., DH.MKT.1611-112-1

önlemler almıştır. Bu konuda Hazîne-i Hassa-i Şâhâne Nezareti'ne 21 Mart 1893 tarihinde gönderilen bir telgrafta bu hususun tekrarlanma olasılığı bulunduğundan gerektiğinde kullanılmak üzere adı geçen mahallenin önemli bölgelerinde devamlı bir kuvvet bulundurulması gerektiği belirtilmiştir.[359] Miran Aşireti ile Şammar Aşireti arasında arasında her ne kadar bazı mücadeleler yaşanmış olsa da bu belgeden görüldüğü kadarıyla bazen bu iki aşiret arasında işbirliği yaşanmıştır.

Hükümet yetkilileri Mustafa Paşa'nın alışıldık saldırılarını engellemek için bazen Miran Aşireti'nin göç yolunu değiştirmek gibi tedbirleri almaya çalışsa da, bu türden tedbirler genelde yetersiz kalmıştır. Bu konuda Diyarbekir Vali Vekili Enis Bey imzasıyla Dahiliye'ye 12 Temmuz 1893 ve 13 Temmuz 1893 tarihinde gönderilen telgraflarda Miranlı Mustafa Paşa'nın 11 Temmuz 1893 tarihinde yaylaya geçirilme görevi 4. Ordu Müşirriyeti'nden Miralay İbrahim Paşa'ya verildiği belirtilerek çeşitli önlemler alındığından bahsedilmişitir. Ayrıca aşiretin üyelerinin hayvanları ile beraber geçeceği yolun müsait olmadığı ve mamur olan köylerden kalabalık bir aşiret topluluğuyla geçmesinin sakıncalı olduğu ifade edilmiştir. Eşkir boğazının orta tarafı müsait bir yol olmasına rağmen bu bölgededen geçerken Şırnaklı ve Batvanlı Aşiretleri ile Miran Aşireti'nin husumet yaşamasından dolayı sıkıntılı olmasından ötürü aşiretin geçiş yolu üzerine bir tabur asker konularak gerekli tedbirlerin alınması gerektiği belirtilmiştir.[360] Ancak devletin bir tabur asker göndererek Miran Aşireti'nin yolunu değiştirmeye çalışması bir sonuç vermemiştir. Mustafa Paşa geçiş yolu üzerinde iken Batvanlı aşiretinin Dirgül nahiyesindeki 3 köyünün hanelerine saldırarak ekinleri tahrip edip iki Müslüman ile bir Hıristiyan'ı katletmiş ve Şırnak İle Batvan Aşiretlerine ait arazi ve hayvanlara büyük zararlar vermiştir.[361]

Mustafa Paşa'nın bazı adamlarının Şırnak ve Batvan Aşiretlerine bir saldırı yapacakları tespit edildiğinden devlet görevlileri bu adamların bazılarını geçici olarak başka alaylara aldırmaya çalışıyor. Bu konuda Seraskeriye tarafından Diyarbekir Vilayeti'ne 4 Aralık 1895 ve 12 Aralık 1895 tarihlerinde gönderilen telgraflarda Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa ile Şırnak ve Batvan aşiretleri arasında

[359] BOA., DH.MKT.1961-108-1
[360] BOA., DH.ŞFR.175-140-1; BOA., DH.ŞFR.175-140-2
[361] BOA., DH.ŞFR.176-2-1; BOA., DH.ŞFR.176-2-2

sürtüşmeler olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Mustafa Paşa'nın refakatinde bulunan Binbaşı Mahmud Efendi, Fettah Ağa, Kolağası Tahir ve Yüzbaşı Züraf Ağaların Şırnak ve Batvanlı aşiretlerine saldırarak asayişi bozma durumundan söz edilmiştir. Bu sebeple Tahir ile Züraf'ın Zaho kazasında olan alaylarına ve Mahmut Efendi ile Fettah Ağa'nın da vilayet dahilindeki alaylardan birine aldırılmalarının gerekliliği belirtilmiştir.[362]

Osmanlı Devleti'nin Mustafa Paşa'nın bölgedeki saldırılarına önlem alma hususunda Diyarbekir Valisi Mehmed Halid tarafından 11 Eylül 1901 ve 25 Eylül 1901 tarihleri arasında yaşanan 15 günlük olaylar cetveline göre alınması gereken tedbirlerle ilgili telgrafta Cizre'de Mustafa Paşa, Alay Binbaşılarından Fettah, Kolağalarından Tahir ile Mustafa Paşa'nın yardımcılarından Abdullah Ağa ve Cizreli Molla Sadıkzâde Osman Efendi'nin bölgede zulümler yaptıkları belirtilmiştir. Bununla beraber Tahir Ağa ve adamlarının Meman Nahiyesinin Hezak Köyü halkına bir saldırı düzenleyeceğine dair bilgi Mardin Mutasarrıflığı'ndan gelince, Mardin'de bulununan Çöl Alaybeyi, 20 jandarma ile adı geçen nahiyeye gönderilmiş ve paşa ile adı geçen adamlar hakkında gereğinin yapılması için bir soruşturma açılmıştır. Bu soruşturma neticesinde Mustafa Paşa ve adamlarının bölge halkına zulüm ettiği, birçok köyü yakıp haneleri yıktığı anlaşılmış ve de üstelik meşhur eşkıyalar Ahmet Mikdad, Mahmud, Mecid, Termeneli Ali Şeyho, Hasan Bereket ile adamlarına hilat giydirip bunları da Tahir Ağa'nın emrine soktuğu ve bu adamları da alaybeyinin bulunduğu Meman nahiyesinin üç tarafında toplandığı anlaşılmıştır. Bu sebeple bölgede daha kötü olayların cereyan etme durumu ortaya çıkmış olduğundan acilen Mustafa Paşa'nın yakalanması ve gereğinin yapılması istenmiştir. Aksi takdirde bu yaşanan olayların vilayetin her yerine sıçrayacağından duyulan şüphe dile getirilmiştir.[363]

Mustafa Paşa ile ilgili olarak bazen devlet kurumlarının hiçbir şey yapamayacağı ve ancak padişah makamının devreye girmesinin gerektiği de ortaya çıkmıştır. Bu hususta Umûm-ı Erkan-ı Harbiye Dairesi 4. Şubesi'nden Serasker Rıza tarafından 23 Kasım 1901 tarihinde gönderilen telgrafta Miran Aşireti Reisi Mustafa

[362] BOA., A.MKT.MHM.636-39-1; BOA., A.MKT.MHM.636-39-2
[363] BOA., HR.SYS.83

Paşa ile adamlarının saldırılarına dair Dahiliye'den üç kıta yazının geldiği belirtilmiştir. Bunun üzerine bu yazı gerekenin yapılması için 19 Kasım 1901 tarihinde Erkan-ı Harbiye Umumiye Dairesi'ne havale edilmiştir. Ancak Hamidiye Süvari Alayları hakkında Diyarbekir'den Dahiliye Nezareti'ne gelen yazının padişahlık ve gereken emir ile fermanın halifelik makamından olmasından dolayı bu konuda herhangi bir şey yapılamayacağından acele ile adı geçen nezarete iadesi istenmiştir. Yani Mustafa Paşa hakkında seraskerliğe sunulan yazı padişah katına takdimi gerekli olduğundan bu hususta seraskerlik tarafından bir şey yapılamayacağı anlatılmaktadır. [364]

Yine Mustafa Paşa'nın saldırılarına devlet yetkilileri tarafından alınan tedbirler hususunda Diyarbekir Valisi Halid tarafından Dahiliye Nezareti'ne 24 Şubat 1902 tarihinde gönderilen bir telgrafta Mustafa Paşa'nın Cizre'de saldrılara devam ettiği ve değirmenlerin yollarını keserek askeri yiyecekleri zorla aldığı belirtilmiştir. Bunun yanında hayvan sayımında da çeşitli hile yollarına başvuran Mustafa Paşa'nın bölgedeki Müslüman ve Hristiyan halka da kötülükler ettiği saptanmıştır. Bu sebeple tedbir olarak Mustafa Paşa'nın daha fazla kötülük etmesini engellemek adına acilen Diyarbekir'e aldırılması veya asayiş için Mardin'de Süvari Nizamiye Bölüğü'yle Cizre'ye gönderilmesi istenmiştir. Ancak 4. Ordu'yu Müşiri Zeki Paşa tarafından bu konuda 19 Şubat 1902 tarihli telgrafta bu durum bildirilmiş ise de Mustafa Paşa'nın henüz hareket etmemiş olmasına nazaran gerekenin yapılması için adı geçen müşiriyete tekrar yazı yazıldığı ifade edilmiştir.[365]

2.2.9. Mustafa Paşa ve Said-i Nursî Arasında Geçen Olay

Said-i Nursî içinde birçok din adamının yetişmiş olduğu bir ailenin çocuğu olarak 12 Mart 1878 yılında Bitlis'in Hizan ilçesine bağlı Nurs Köyü'nde dünyaya geldi.[366] Babası yoksul bir köy mollası olup "Mirza"[367] olarak bilinirdi. Bunun yanında Said-i Nursi, soyunun Hz. Muhammed'e kadar dayandığını İleri sürmektedir. Çocukluğunda Nurs Köyü sakinleri ile akrabaları Nakşibendi Tarikatı'na bağlı iken

[364] BOA., DH.TMIK.M.114-30-1
[365] BOA., DH.ŞFR.278-7-1; BOA., DH.ŞFR.278-7-2
[366] Şerif Mardin, **Bediüzzaman Said-i Nursi Olayı**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, s.110.
[367] Eskiden Kürt ve İranlılarda bir tür soyluluk unvanı olarak kullanılan Mirza kelimesi Kürtçede Mir'in oğlu anlamında kullanılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Mardin, **Bediüzzaman Said-i Nursi Olayı**, s.110; Komisyon**, Türkçe Sözlük**, s.1689.

kendisinin daha 8-9 yaşlarında Kadirî Tarikatı'nın kurucusu Abdülkadir Geylani'nin takipçisi olduğunu çevresine ve akrabalarına büyük bir cesaret ile söylemiştir. 9 yaşına kadar babasının yanında kalıp dinî eğitim aldıktan sonra gittiği ilk medreselerden biri, Tag Köyü'nde bulunan Molla Mehmet Emin Efendi'nin Medresesi idi. Sonrasında ise pekçok din adamından eğitim alan Said-i Nursî daha gençlik yıllarında iken normal olarak 20 yılda alınacak bir eğitimi 3 ay gibi kısa bir süre içerisinde almıştır. Bir tür Sûfî icazetnâmesi olan ilk diplomasını ise 15 yaşında almıştır.[368] Dinin yaşanabilmesi için siyaseti gerekli görmeyen Said-i Nursî,[369] Şeyh Sait isyanı (13 Şubat 1925) sonrası gerçekleşen siyasi çalkantılar sonucunda birçok kere sürgün edildi. Burdur ilinde sürgünde iken Risale-yi Nur adında bir eser kaleme aldı ve bu eser doğrultusunda talebeler yetiştirmeye başladı. Ancak bu durum yeni sürgün ve tutuklanmalara neden oldu.[370]

Büyük acılar içerisinde bir hayat geçiren Said-i Nursî, 1960 yılında Urfa'da hayatını kaybetti ve orada defnedildi. Vefatından üç ay sonra da askerî bir darbe sonucu Demokrat Parti iktidarı devrildi. 1960 senesinin Temmuz ayında Said-i Nursî'nin mezarı açılarak kemikleri buradan alındı ve askerî bir uçakla Isparta dolaylarında dağlık bir alanda, kimsenin bilmediği bir yere götürüldü.[371]

Said-i Nursî'yi burada işlememizdeki en büyük amaç kendisi ile Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa ile arasında geçen bir olaydır. Aslında Said-i Nursî, Hamidiye Alayları'na karşı negatif bir tutum besleyen biri değildi. Hatta Hamidiye Alayları'nı Kürtler açısından millî birlik ve medenileşme aracı olarak da görüyordu. Mustafa Paşa gibi zulüm, yağma, cinayet ve tecavüzleri ile namı bütün Kürt bölgelerinde korku ve dehşetle yürüyen bir adama da yaptıklarından ötürü müdahale etme gereği duyuyordu. Öyle ki, bu ikili arasında önemli bir hadise yaşanmıştır.

Saidi Nursî, Tillo'da iken, bir gece Şeyh Abdülkadir Geylânî'yi rüyasında görür. Abdülkadir Geylânî kendisine hitaben, *"Molla Said! Mîran Aşireti Reisi Mustafa Paşaya gidiniz ve kendisini tarik-i hidayete dâvet ediniz. Yaptığı zulümden*

---

[368] Mardin, **Bediüzzaman Said-i Nursi Olayı**, s.111-117.
[369] Maksut Çetin "Said Nursi'nin Siyaset Anlayışı", **Ekev Akademi Dergisi**, S: 62, Erzurum: Erzurum Kültür Eğitim Vakfı Yayınevi, 2015, s.101.
[370] Alparslan Açıkgenç, "Said Nursi", **DVİA**, C: 33, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, s.565.
[371] Mardin. **Bediüzzaman Said-i Nursi Olayı**, s.166.

vazgeçerek namaza ve emr-i mârufa müdavim olmasını tavsiye ediniz. Aksi takdirde öldürünüz." der. Said-i Nursî de bu rüyayı görür görmez, hemen Cizre'ye gider ve Mustafa Paşa'nın çadırına girer. Bir süre sonra da Mustafa Paşa içeri girer. Orada bulunanların hepsi Mustafa Paşa'yı görünce ayağa kalkarlar; ancak Said-i Nursî herhangi bir tepki göstermez. Mustafa Paşa, Said-i Nursî'nin bu tavrını görünce aşiret binbaşılarından Fettah Bey'e kim olduğunu sorar. Fettah Bey ise bu kişinin meşhur Molla Said olduğunu söyler. Said-i Nursî'ye niçin buraya geldiğini sorunca, Said-i Nursî de *"Seni hidayete getirmeye geldim. Ya zulmü terk edip namazını kılacaksın veyahut seni öldüreceğim"* diye cevap verince Mustafa Paşa sinirlenerek dışarı çıkar. Bir süre sonra geri gelerek aynı soruyu tekrar eder; ancak Said-i Nursî aynı cevabı yine verir. Bunun üzerine Mustafa Paşa çadırın direğinde asılı bulunan Said Nursî'nin kılıcına işaret ederek, *"Bu pis kılıçla mı?*" diye sorunca Said-i Nursî *"Kılıç kesmez, el keser"* cevabını verir. Bunun üzerine Mustafa Paşa, Said-i Nursî'ye *"Benim Cezire'de çok âlimlerim var. Eğer hepsini ilzam edebilirsen senin dediğini yaparım. Eğer ilzam edemezsen seni Fırat Nehri'ne atarım."* diye sert bir tepki gösterir. Said-i Nursî de *"Bütün ulemayı ilzam etmek benim haddim olmadığı gibi, beni de nehre atmak senin haddin değildir. Fakat ulemaya cevap verince sizden birşey isterim ki, o da mavzer tüfeğidir. Şayet sözünde durmazsan, seni onunla öldüreceğim"* diye cevap verir. Mustafa Paşa ile Said-i Nursî arasında geçen bu karşılıklı sözlerden sonra Cizre'ye giderler. Yol boyu Mustafa Paşa Said-i Nursî ile tek bir kelime dahi etmez. Bani Hani (Banê Xanî- Mustafa Paşa'nın karakol olarak kullandığı yer) dedikleri yere geldiklerinde ellerinde kitaplarla kendisini bekleyen Cizreli âlimleri görür. Cizreli önceden Said-i Nursî'nin şöhretini duymuş olduklarından hazırlıklı gelmişlerdir. Bir süre sohbet ederler. Birçok âlim Said-i Nursî'ye hayran bir durumda çaylarını içmeyi unutunca Said-i Nursî âlimlerden birkaçının çayını da içer. Bu durumu fark eden Mustafa Paşa, âlimlere *"Ben okumuş değilim; fakat Molla Said ile mücadelenizde mağlûp olacağınızı şimdi anlıyorum. Zira bakıyorum ki, siz düşünmekten çaylarınızı unuttuğunuz halde, Said-i Nursî kendi çayını içtikten başka, iki-üç bardak da sizin çayınızı içti."* diye tepki gösterir. Said-i Nursî âlimlere *"Efendiler! Bendeniz vaad etmişim, hiç kimseye sual sormam. Binaenaleyh, suallerinize muntazırım"* der. Kendisine 40 civarı soru sorulur. Hepsine cevap veren Said-i Nursî, bir sorunun cevabını ise bilinçli bir şekilde yanlış cevaplar.

Ancak âlimler bu cevabı da doğru olarak onaylarlar. Bu toplantı dağılınca da Said-i Nursî, âlimlere *"Affedersiniz, bir sualin cevabını yanlış söylediğim halde farkına varmadınız."* diyerek cevabını düzeltir. Âlimler de "İşte şimdi hakkıyla bizi tam ilzam ettiniz!" diye cevap verirler. Sonra o âlimlerden bir kısmı Said-i Nursî'den ders almaya gelirler. Bundan sonra Mustafa Paşa sözünde durur ve namaz kılmaya başlar. Said-i Nursî ve Mustafa Paşa birgün at yarışına çıkarlar. Mustafa Paşa hiç binilmemiş bir at hazırlanmasını ister. Said-i Nursî henüz on altı yaşındadır. Kendisi bu serkeş atı biraz dolaştırdıktan sonra koşturmaya başlar; ancak at, kontrolden çıkar ve farklı bir istikamete girerek küçük çocukların bulunduğu yere girer. Burda hayvan bir anda iki ayağını kaldırıp küçük bir çocuğun omuzlarına vurunca çocuk yere düşerek hayvanın ayakları altında kalır. Çocuk hareketsiz bir şekilde yere yığılınca etraftakiler çocuğun öldüğünü sanarak Said-i Nursî'yi öldürmeye kalkarlar. Bunun üzerine Said-i Nursî orda bulunanlara *"Hakikate bakılırsa, çocuğu Allah öldürmüş. Zâhire bakılırsa, at öldürmüş. Sebebe bakılırsa, Kel Mustafa öldürmüş; çünkü bu atı bana o verdi. Durunuz, ben gelip çocuğa bakayım; ölmüşse sonra muharebe edelim"* diyerek attan inerek çocuğu kucağına alır ve soğuk bir suyun içine batırıp çıkarır. Çocuk gülerek gözünü açar. Bunun üzerine orada kalanlar Said-i Nursî'ye hayran kalırlar. Bu olaydan bir süre sonra Said-i Nursî, talebesi Molla Salih ile bedevî Arapların meskeni olan Biro'ya giderler. Orada bir süre kaldıktan sonra Mustafa Paşa'nın tekrardan zulme başladığını duyar. Bunun üzerine ikinci kez yanına gider ve onu hem nasihat hem de tehdit eder. Bir gün bir konuşma sırasında Mustafa Paşa'ya *"Yine mi zulme başladın? Seni Hak namına öldüreceğim"* tehdidinde bulunur. O sırada Said-i Nursî Mustafa Paşa'ya zulmünden onur kırıcı sözler sözler. Bunun üzerine Mustafa Paşa bu sözlere tahammül edemeyerek, Said-i Nursî'yi öldürmek için üzerine saldırır; ancak orada bulunanlar Mustafa Paşa'yı zaptederler. Sonuç olarak Mustafa Paşa'nın oğlu Abdülkerim, Said-i Nursî'ye yaklaşarak *"Onun akidesi yanlıştır; rica ederim, şimdilik buradan başka yere teşrif ediniz"* der. Bunun üzerine Said-i Nursî Abdülkerim'in sözüne uyarak yalnız başına Biro'ya tekrar gider.[372]

[372] Bu olayın tüm detayları hakkında bkz. Said Nursî, **Tarihçe-i Hayatı**, İstanbul: Envar Neşriyat, 1995, s.40-43.

Her şeyden önce İslâm dininin önde gelen bir mollasının zulümleriyle meşhur olan birini zulümlerinden vazgeçirmeye çalışması normal bir olaydır. Çünkü İslâm'da bir Müslüman'ın mal, can, namus ve onuruna bir saldırı olduğu vakit tepki göstermek gayet normal bir tutumdur. Zira Said-i Nursî'nin birçok tanınan sima ile de halka adil davranmaları konusunda görüştüğü bilinmektedir. Ancak bu konuda yapmış olduğumuz incelemeler neticesinde herhangi bir arşiv belgesi ile karşılaşılmamıştır.

2.2.10. Ölümü

Hamidiye Alayları'nın oluşturulmasından on yıl sonra Bedirhan Bey'in oğullarından bazıları Hamidiye Alayları'na ve Miran Aşireti'nden Mustafa Paşa'ya karşı sözünü esirgemeyen bir muhalefet kampanyası başlattılar. Sürgündeyken muhalefet kampanyalarını yürüten ve gazetelerini yayımlayan Abdurrahman Bedirhan ile kardeşi Mikdad Mithat, Mustafa Paşa ve Hamidiye Alayları'nı gazeteleri Kürdistan'da daha fazla eleştirmeye başladılar. Kürdistan'ın yayın hayatı süresince Hamidiye örgütlenmesine, Zeki Paşa'ya ve Sultan'a karşı pek çok eleştiri yazısı yazıldı.[373]

Mustafa Paşa'nın mahvını isteyen Bedirhanların bu dileği paşanın 1902'de aşiretleri ile birlikte göç yolundayken[374] Bedirhanların yeni müttefiği Şırnak Aşireti Reisi Surzâde Mehmed Ağa ve adamları tarafından pusuya düşürülerek öldürülmesi ile gerçek oldu.[375] Olayda Mustafa'nın oğullarından birinin de öldüğü belirtilmektedir. Katiller Mustafa'nın hayatta kalması halinde babasının yerini

---

[373] Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.164. *Ayrıca Kürdistan Gazetesi ilk beş sayıya kadar Mikdad Mithad Bedirhan tarafından, sonraki sayılar ise Abdurrahman Bedirhan tarafından yayımlanmıştır. Daha ilk sayıdan itibaren Kürt milliyetçiliği ve özgürlüğü adına yayımlar yapması Abdülhamid ve yönetiminin de dikkatinden kaçmamış ve daha ilk sayının Kahire'de yayımlanmasından hemen sonra, henüz ikinci sayısı yayımlanmadan imparatorluk illerine girişi yasaklanmıştır. Bu konuda detaylı bilgi için bkz.* Malmîsanij, **İlk Kürt Gazetesi Kurdistan'ı Yayımlayan Abdurrahman Bedirhan 1868-1936**, İstanbul: Vate Yayınları, 2011, s.121.

[374] Eliaçık, ''Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa'nın Bölgedeki Vukûatıyla İlgili Arşiv Belgeleri'', **Uluslararası Şırnak Sempozyumu**, s.136; Eliaçık, ''Cizre Alayları ve Eşkıyalık'', **Uluslararası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyum Bildirileri**, s.112; Baz-Şarman-Cengiz-Ölgen, **Şınak Aşiretleri Ve Kültürü**, s.69; Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.171; www.cizre.gen.tr.

[375] Baz-Şarman-Cengiz-Ölgen, **Şınak Aşiretleri Ve Kültürü**, s.69.

alacağından korkuyorlardır. Böylece Miran Aşireti kendilerinin bölgedeki konumunu güçlendirmeyi başarmış olan bir önderini kaybetti.[376]

Mustafa Paşa'nın ölümüyle ilgili olarak Diyarbekir Valisi Faik Bey tarafından Sadaret'e 15 Eylül 1902 tarihinde gönderilen telgrafta Bitlis'te Ateşgir Boğazı'nda aşiretler arasında meydana gelen silahlı çatışmada Mustafa Paşa'nın öldürüldüğü ve cenazesinin de askerler tarafından Cizre Kaymakamlığı'na getirildiği belirtilmişitir. Bu çatışmada Mustafa Paşa'nın büyük oğlu İbrahim ile mühürdarının da yaralı olduğu, karşı taraftan Şırnak Aşireti Reisi Surzâde Mehmed Ağa'nın oğlu Ali Ağa'nın da öldüğü belirtilmiştir.[377] Mustafa Paşa'nın naaşı Cizre'ye getirilerek kendi adı ile anılan türbesine gömülmüştür.[378] Bu türbe Cizre'nin güneyindeki mezarlığın doğusunda yer almaktadır.[379]

Ayrıca Mustafa Paşa'nın ölümünden sonra çatışmaların tekrardan yaşanmaması için alınan önlemler doğrultusunda Bitlis'ten Bâb-ı Âlî'ye 4 Nisan 1903 tarihinde gönderilen telgrafta Mustafa Paşa'nın ölmesinden dolayı Miran Aşireti'nin çatışma içerisinde olduğu aşiretlerle tekrardan sorunlar yaşayabileceği belirtilmiştir. Bu sebeple Miran Aşireti'nin Üstü Şekir Boran adlı yerden topluca geçmesine müsaade edilmeyip ufak kafileler halinde geçirilmesinde yarar olacağı ifade edilmiştir. Alınacak önlemler hususunda ise askerî memurun gerekeni yapması ve neticeyi de 4. Ordu'yu Hümayun'a bildirilmesi istenmiştir.[380] Ayrıca Mustafa Paşa'nın alınan önlemler doğrultusunda bazı kişilerin aracı olarak görevlendirilmesi de istenmiştir. Bu hususta Dahiliye'den 12 Ekim 1903 tarihinde gönderilen telgrafta Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa'nın ölümüyle beraber Miran ve Şırnak aşiretleri arasında saldırı olabileceği ifade edilmiştir. Bu sebeple iki aşiret arasında da söz sahibi olan ve Siirt'te Peygamber soyundan gelen Said Ahmet ile Belediye Reisi Hami Efendiler seçilmiş ve bu kişiler iki kere bölgeye giderek taraflar arasında sulh etmeye çalışmışlardır.[381]

---

[376] Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.171-172.
[377] BOA., DH.TMIK.M.131-28-3
[378] Yaşın, **Tarih Kültür Ve Cizre**, s.109.
[379] M. Zahir Ertekin, **Cizre'deki Mimari Eserler**, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Snat Tarihi Ana Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005, s.69.
[380] BOA., DH.TMIK.M.141-35-1
[381] ŞD.2733.41-1

Mustafa Paşa'nın ölümüyle ilgili olarak Osmanlı Devleti'nin şark bölgesine geniş bir gezi yaparken Cizre'ye de uğrayan Mark Sykes, bazı bilgilere değinmişitir. 1902'de öldürülen Mustafa Paşa'nın türbesinin önünden geçerek kasabaya doğru ilerlediklerini ifade eden Sykes, Mustafa Paşa'nın küçük bir Kürt kabilesinin reisi iken Sultan tarafından Hamidiye Alaylarında komutan olduğuna değinmiştir. Mustafa Paşa'nın bu görevi yaparken işlediği cürümlerinden dolayı herkes tarafından nefretle bakılan birine dönüştüğünü ifade eden Sykes, Paşa'nın cesedinin düşmanları tarafından çalınarak yakılmasından korkulduğundan dolayı korunduğunu belirtmiştir. Mustafa Paşa'nın ölümüyle ilgili olarak birkaç farklı hikâye duyan Sykes, bunlardan ilkinin bir geçit töreni sırasında kendi aşiret alayının önünden geçerken kahraman bir asker tarafından öldürüldüğü hikâyesi olduğunu ifade etmiştir. Diğer hikâyelerde ise gözü kara bir düşmana karşı yapılan saldırıya liderlik ederken, bir vadiden gece saatlerinde bir başına at sürerken, bir çatışmada adamlarıyla beraber pusuya düşürülüp son kişiye kadar savaşırken, adamlarını teşkil eden düzenli ordu tarafından öldürüldüğü yönünde olduğunu belirtmiştir. Ancak bu hikâyelerin eğlendirici yönleri olduğunu da belirten Sykes, Mustafa Paşa'nın gerçek ölüm nedenini 2 Hıristiyan kâtip ve Şırnak Kürtlerinin verdiği bilgiler sayesinde öğrendiğini belirtmiştir. Aşireti ve sürüleri ile yaz mevsimini Van Gölü'nün güneyinde geçiren Mustafa Paşa büyük düşmanı olan Şırnak Kürtlerinin bölgesi üzerinden geri dönerken, Şırnak Aşiret üyeleri Şırnak geçidinde durdurarak, onu iki gün boyunca alıkoymuşlardır. Sabrını kaybeden Mustafa Paşa da bir saldırı girişiminde bulunarak *"Bu geçitten ya bugün geçeriz ya da asla!"* diye bağırarak dikkatli bir nişan alıp Şırnak Aşireti'nin adamlarından birini öldürünce adamın yoldaşları geri çekilmişlerdir. Sonra Mustafa *"ilerlemeden önce yemek yiyelim."* demiş. Kendisine ekmek getirilmiş. Tam ekmeği ağzına götürdüğü sırada nerden geldiği belliği olmayan bir kurşunla alnından vurulmuş ve hiçbir ses çıkarmadan öylece yere yığılmıştır. Bu şekilde Mustafa Paşa'nın asıl ölüm şeklini öğrenen Sykes, Türkiye'nin Asya topraklarındaki huzurunu kaçıran maceraperest bir şahsın sonunun böylece gelmiş olduğunu belirtmiştir.[382]

Mustafa Paşa'nın ölümü ile birlikte Miran Aşireti'nin başına Mustafa Paşa'nın oğlu Abdülkerim geçti. Gözlemcilere göre Abdülkerim de bölgede aşiretinin gücünü babasıyla aynı yöntemleri kullanarak (talan, gözdağı, cinayet) arttırmaya çalıştı.

[382] Sykes, **Darül İslam Osmanlının Şark Bölgesine Seyahat**, s.164-166.

Ancak artık kendisine de aşiretine karşı daha büyük bir ittifakla karşı karşıya olduğundan onca şiddet kullanmasına rağmen ilk başta o kadar başarılı olamadı. Ama Abdülkerim ve başka Hamidiye reisleri Hamidiye bağlantıları sayesinde oluşturdukları küçük emirlikler sayesinde yine denetim mekanizmalarını oluşturdular. Sultan II. Abdülhamid'in devrilmesine ve Zeki Paşa'nın yeni rejim tarafından görevden azledilmesine kadar da güçlerini korudular.[383]

2.2.11. Mustafa Paşa'dan Sonra Miran Aşireti

Mustafa Paşa öldüğünde İbrahim, Aldülkerim, Naif, Şelaş ve Berces isimlerinde beş tane oğlu vardı. İbrahim Bey çok sinirli bir yapısı olmasından dolayı aşiret reisliğine uygun görülmedi. Bu yüzden tüm aşiretin desteğini alan ikinci oğlu Abdülkerim aşiret reisliğine seçildi. Bu durum İstanbul'a bildirildi ve olumlu karşılık alındı.[384]

Abdülkerim Bey aşiret reisliği yaptığı 14 yıllık süre içerisinde göstermiş olduğu faaliyetler ile babasını pek de aratmadı. Diğer aşiretlere saldırılar, gasp, tecavüz ve yağma benzeri birçok suç işlediyse de babası gibi o da mahkemeye çıkmadı. Abdülkerim Bey'in faaliyetleri hakkında da birçok arşiv belgesi bulunmaktadır.

Mâbeyn-i Hümayun Başkitabet-i vasıtasıyla Atebe-i Hazret-i Mülükâneye 22 Aralık 1892 tarihinde gönderilen telgrafta Abdülkerim Bey'in aşiret reisi olduktan sonra bu durumun İstanbul'a bildirildiği belirtilmiştir. Ayrıca Padişah tarafından Miran Aşireti Reisinin oğlu Abdülkerim'e ihsan olan livadan dolayı teşekkür edilmiştir. Abdülkerim Bey de bu ihsana cevap olarak halife hazretlerinin her türlü emirlerine seve seve uyacağını belirterek halife uğruna kendisinin ve adamlarının canını feda etmeye hazır olduğunu söylemiştir.''[385]

Abdülkerim Bey de tıpkı babası gibi gasp faaliyetlerinde bulunuyordu; ancak özellikle babasıMustafa Paşa'nın ölümü diğer bazı aşiretlere cesaret vermiş olacak ki, bazen Miran Aşireti de gaspa uğrayabiliyordu. Bu tür duumlarda Miran Aşireti'nin gasp edilen malları yetkililer aracılığıyla gasp edenlerin elinden alınarak

[383] Klein, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, s.172.
[384] Yaşın, **Tarih Kültür Ve Cizre**, s.109.
[385] BOA., Y.PRK.AZJ.23-19-1

aşirete iade ediliyordu. Bu hususta Van Talisi Tahir tarafından Dahiliye'ye 14 Ekim 1902 tarihinde gönderilen bir telgrafta Müküs nahiyesinin 150 haneden ibaret Tinis Köyü ahalisi Bitlis'e göç ederken o sırada yaylada bulunan göçer Miran Aşireti'nden 500 koyun ve 3 katır ile bir atı gasp ettikleri belirtilmiştir. Ayrıca Nahiye Müdürriyeti vekâletine tayin edilen mahallî eşrafından Mufî'ullah Bey aracılığıyla, gasp edilen hayvanların geri alındığı ve sahibine teslim edildiği ve taraflar arasındaki huzursuzluk kaldırıldığı ifade edilmiştir.[386] Yine Miran Aşireti'nin saldırıya uğrayıp mallarının gasp edilmesiyle ilgili olarak Dahiliye'ye 2 Mayıs 1904 tarihinde gönderilen telgrafta Musul'dan Haçiş Aşireti, Cizre'deki Miran Aşireti'ne saldırarak birçok büyükbaş hayvanı gasp ettiği, birçok kişiyi yaraladığı ve iki kişiyi de katlettiği belirtilmiştir. Ayrıca yağmalanan malların iade edilmemesi sebebiyle iki aşiret arasındaki düşmanlığın da devam ettiği belirtilmişir. Çatışmaların daha fazla büyümemesi için de gereken tedbirlerin alınması istenmiştir.[387]

Abdülkerim Bey ve aşiret üyeleri bazen saldırı olaylarında çok ileri gidebiliyor ve bu durum da hükümet yetkililerinin gözünden kaçmıyordu. Bu konuda Sadaret'ten IV. Orduy-ı Hümayûn Müşirriyeti'ne 4 Ağustos 1905 tarihinde gönderilen bir telgrafta Miran Aşireti Reisi Abdülkerim, kardeşleri ve aşiret halkı Musul'dan gelen yolculara tecavüzat eyledikleri gibi herhangi bir sorun olmadığı halde saldırıya başlayacakları belirtilmiştir. Ayrıca adı geçen Kürt aşireti reis ve mensuplarının son zamanlarda daha fazla kanuna aykırı hareketlerde bulunması, dikkat çeken bir dereceye varınca bunların bir an evvel sükûnete alınması ve tutuklanması gerekli olduğundan gereken tedbirlerin önemle alınması istenmiştir.[388]

Abdülkerim Bey'in Fransız konsolosuna yönelik bir saldırı girişimi iddiası ortaya atılmış olsa da yapılan soruşturma neticesinde kendisininbu olayla alakasının olmadığı ifade edilmiştir. Bu hususta Diyarbekir'den 17 Aralık 1906 tarihinde gönderilen telgraflarda 6 Aralık 1906 günü Musul'un Fransa Konsolosu'na saldırı olayı isim benzerliği dolayısıyla Zemar-ı Emlâk Hümayûn'u çiftçilerinden Abdulkerim'e atfedilmek isteniyor ise de saldırının Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa'nın oğlu Abdülkerim'in ve yanındaki 10 adamı tarafından yapıldığı

[386] BOA., DH.TMIK.M.135-3-1
[387] BOA., BEO.2325-174301-1
[388] BOA., BEO.2637-197728-1

belirtilmiştir. Bu hususun ise konsolosun ifadesi ve soruşturmadan teyit edildiği Musul'dan bildirildiğinden adı geçen vilayet ile haberleşilerek bu olaya kalkışanların gerekli cezayı alması için gerekenin yapılması istenmiştir. Ancak alınan cevapta böyle bir saldırının yaşanmadığı ve bu hususun Cizre'ye yarım saat mesafede yaşandığı bildirildiği halde Cizre'ye uğrayan konsolos tarafından bu konuda herhangi bir şey söylemediği ve yanına verilen jandarmaların da böyle bir taarruz olduğuna dair bir şey söylemedikleri belirtilmiştir. Bunun yanında saldırı yapılan yerde yapılan soruşturmada iddia edilen saldırıya dair kimsenin bilgisinin ve haberinin olmadığı da beyan edilince işin aslının anlaşılarak gerekenin yapılması istenmiştir.[389] Yine aynı olayla ilgili olarak Sadaret'ten Dördüncü Orduy-ı Hümayûn Müşiriyeti'ne 24 Aralık 1907 tarihinde gönderilen telgrafta Musul'un Fransa Konsolosluğu'na iddia edilen saldırı, Miran Aşireti Reisi Abdülkerim Bey'in mıntıkasında meydana gelmediğine göre bu saldırının kendi ve adamları tarafından meydana gelmediğini Abdülkerim Bey inatla beyan etmişse de bu olayın soruşturması için izin istendiği belirtilmiştir. Bu konudaki evrakın soruşturulması ve toplanan malumatın gönderilmesi 4. Ordu Mareşalliği tarafından alınan telgrafta bildirilmiş ve bu konuda gerekenin yerel daire tarafından yapılan soruşturma evrakının ele geçtiği takdim edilmiştir.''[390]

Bir başka olayda Miran Aşireti üyelerinin Cilve kasabası halkına yönelik saldırı ve gaspları tespit ediliyor. Bunun üzerine 20 kadar aşiret üyesi hakkında tutuklama kararı çıkarılsa da gıyaben aflarına karar veriliyor. Bu konuda Dahiliye'den Diyarbekir Vilayeti'ne 15 Şubat 1913'te, Sadaret'ten Dahiliye'ye 11 Şubat 1913'te ve Umûm-i Erkan-ı Harbiye Dairesi 4. Şubesi tarafından 8 Şubat 1913 tarihinde gönderilen telgraflarda Miran Aşireti tarafından Cilve Kasabası halkına ve kasabanın bazı nüfuz sahibi şahıslarının yönelik ev, mal ve büyükbaş hayvanlarının gasp edidiği belirtilmiştir. Bunun üzerine aşiret üyelerinden bir hayli kişinin gıyaben mahkûm edildiği; ancak bu kişilerin işlediği suçlardan ağır olanlarının afları istenmiştir. Bunun için Miran Aşireti adına 20. Aşiret Süvari Alayı komutanı tarafından Harbiye Nezareti'ne verilen bu istek nezaret tarafından Sadaret-i Uzma'ya takdim edilmiştir. Sadaret-i Uzma da bu konuda gerekenin yapılması için gönderilen

[389] BOA., BEO.2964-222228-1; BOA., BEO.2964-222228-2
[390] BOA., BEO.2964-222228-3

mahkeme kararı suretleri ile beraber yapılacak olan soruşturmanın neticelenmesi ve hakikatin bildirilmesi için gerekenin yapılmasını istemiştir.[391]

Abdülkerim Bey, reisliğinde 1911 ve 1912 yıllarında Cizre alayları Balkan Savaşlarına katılmak için İstanbul'a çağırıldılar. Abdülkerim Bey Tayan, Keçan, Müsareşan, Hirkan, Spertan, Düderan, Soran, Baruvan ve Miran Aşiretlerinin ne kadar asker çıkaracaklarını tespit ettirir. Her aşiret de ne kadar adamla hazır olacağını bildirir. Savaştan Cizre bölgesi askerleri büyük bir başarı ile döner. Yol üzerinde Edirne, İstanbul ve Diyarbekir'den geçerken halk onları büyük bir coşku ile karşılar ve üzerlerine çiçekler atar.[392] Bu olayın ağızdan ağza anlatılan bir olay olması muhtemeldir. Zira yapmış olduğumuz arşiv taramasında bu olayla ilgili olarak herhangi bir belgeye rastlayamadık.

Abdülkerim Bey I. Dünya Savaşı için 1916'da askerlerini *''Bani Hani''* (Mustafa Paşa'nın karakol olarak kullandığı yer) mevkiinde hazırlamış, Erzincan'daki müşirlik tarafından Ruslara karşı yapılacak savaşa gidecekken orada ölmüştür. Onun yerine Mustafa Paşa'nın büyük oğlu İbrahim reis olarak seçilir ve hareket ederler. Osmanlı Rus Savaşı'nda çok yıpranan İbrahim Bey ölünce yerine Tahir Ağa geçer. Tahir Ağa'nın da basit bir kazayla ölmesi ile yerine oğlu Hacı Naif geçmiştir.[393]

Miran Aşireti'nin başına geçen Tahir Ağa'nın çok ilginç ve alaycı bir kişiliği vardır. Bu durumla ilgili olarak Mark Sykes şunları söylemektedir: *''Cezire'de iken acı içinde ölmüş olan Mustafa Paşa'nın yeğeni ve bu kasabanın 7 yıl boyunca despotu, aptalı ve mizahçısı olan Tahir Ağa beni ziyaret ederek şereflendirdi. Tıknaz, şişkin yanaklı, soluk tenli, boğuk sesi ile kaba karakterli, kalın kafalı, cırlak gülüşlü, yalpalayarak ve ağır ağır yürüyen biriydi. Hayli şöhretli biri. Mustafa Paşa memleketin hapishanesinden sultanın sadık kulluğu ve generalliğine tarifi ettirildiğinde, gelişen kasabanın belediye işlerine bakması için Tahar Ağa'yı seçti. Mustafa'nın ölmesi ile Tahar Ağa'nın rejimi sona ermiş ve şimdi evinde sessiz sakin yaşıyor. Zalimliği ve şakaları tam da Kürt tarzında ve bu açıdan çok ilginç''.*[394]

[391] BOA., DH.H.31-47-1/2; BOA., DH.H.31-47-2; BOA., DH.H.31-47-3
[392] Yaşın, **Tarih Kültür Ve Cizre**, s.109-110.
[393] Yaşın, **Tarih Kültür Ve Cizre**, s.111.
[394] Sykes, **Darül İslam Osmanlının Şark Bölgesine Seyahat**, s.166-168.

1925 yılında Mustafa Paşa'nın oğlu Naif Bey, Türkiye'ye karşı işlediği suçların affedilmesi karşılığında Türkiye Cumhuriyeti'ne bir uçak hediye ederek silahlı kuvvetlere yardım etmiş olduğu halde cezası affedilmediği için Suriye'ye kaçmak zorunda kaldı. Bu kişi daha sonra Türkiye ile Suriye sınırının kesinleşmesinden sonra Miran Aşireti ile birlikte Suriye'de kaldı.[395] Naif Bey'in dönemin şartları düşünülürse Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne bir uçak almış olması biraz zor bir ihtimal olarak görülmektedir. Zira yapmış olduğumuz araştırmalar neticesinde bu bilgiye belirtmiş olduğumuz bir kaynak dışında rastlayamadık.

[395] Yaşın, **Tarih Kültür Ve Cizre**, s.115.

SONUÇ

Kürtlerde önemli bir dinamik yapı olan aşiretler sosyal, siyasal, hukukî ve askerî alanlarda hâlâ önemli bir örgütlenme yapısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Modernleşen dünya ile beraber, aşiretlerin her ne kadar eski gücü ve otoritesi azalmış olsa da günümüzde de hatırı sayılır bir güç olduğunu söyleyebiliriz. Kürt toplumu üzerinde bazen bir bölgede herhangi bir aşiretin önemli bir güç haline geldiğini görmekteyiz. Bu tür aşiretlerin genellikle popülaritesinin büyük bir aşiret reisi sayesinde önemli bir güce ulaştığını söyleyebiliriz. Bu bakımdan bu türden aşiretlere Miran Aşireti ve bu aşireti de güçlü bir konuma getiren aşiret reisi Mustafa Paşa'yı örnek gösterebiliriz.

Sultan II. Abdülhamid Hamidiye Alayları'nı kurarak Doğu Anadolu Bölgesi'nde otorite kurmak, Ermeni olaylarına karşı bir set oluşturmak ve Batılı devletlerin bölgede oluşmaya başlayan etkisini kırmak istiyordu. Bu bakımdan Osmanlı Devleti'nin bu amaçlarına ulaşabilmesi için aşiret reislerini kontrol altına alması gerekiyordu. Çünkü aşiretleri kontrol altına almak demek bir nevi bölgeyi ve de bölgede asayişin azalması sonucu artan eşkıyalık faaliyetlerini de kontrol altına almak demekti. Ancak Hamidiye Alayları her ne kadar bölgenin denetim altına alınması konusunda başarılı olmuş olsa da bu başarı, beraberinde birçok sancılı durumu da meydana getirmiştir. Mesela Hamidiye Alayları'na giren bazı aşiretler devletin kendilerine vermiş olduğu gücü kötü niyetle kullanıp aşiretler arası hegemonya çatışmalarında kullanmışlardır. Bu çatışmaların içerisinde yer alarak adeta kendi emirliğini kurmaya çalışan bir aşiret Mustafa Paşa nezdinde Miran Aşireti olmuştur.

Kimdi bu Mustafa Paşa ve amaçları neydi? Her şeyden önce kendisi bir aşiret reisi idi. Sonra ise devlet tarafından aranan bir eşkıya ve son olarak da Hamidiye Alayları'nda bir paşa idi. Aşiret reisliği ve eşkıyalığın kendisine belli bir güç verdiği

hele ki, Hamidiye Alayları'na girdikten sonra gücünün kat be kat arttığı ve de kontrolden çıktığı kesindir.

Özellikle Hamidiye Alayları'nın kurulduğu andan itibaren bünyesinde bulundurduğu ve ağırlığını Kürtlerin oluşturduğu aşiretler vasıtasıyla oluturmuş olduğu etki, sadece bölge halkı üzerinde değil, Osmanlı Devleti'nin ulusal ve uluslar arası politikalarının belirlenmesinde de önemli bir etkiye sahip olduğu göz önüne getirilirse Mustafa Paşa'nın Hamidiye Alayları'na katılması, Miran Aşireti için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Öyle ki, bu durum bölge üzerinde ekonomik, hukuki, siyasi, sosyal ve askerî alanlarda birçok gelişmeyi de beraberinde doğurmuştur. Özellikle Mustafa Paşa'nın gasp ve saldırılarla kendi kesesini doldurmaya çalışması, ağır ekonomik sonuçlar doğurmuştur.

Mustafa Paşa'nın yaptığı zulümleri saymakla bitirmemiz mümkün değildir. Özellikle işlediği türlü türlü suçlar sabit olmasına rağmen, kendisinin bazı devlet görevlileri tarafından korunmasından ötürü hiçbir zaman yargı önüne çıkmamış olması da hukukî açıdan derin yaralar açmıştır. Kendisi yaptığı zulümlerin cezasını canını vererek ödese de tüm yaptıkları yanına kâr kalmıştır.

EKLER

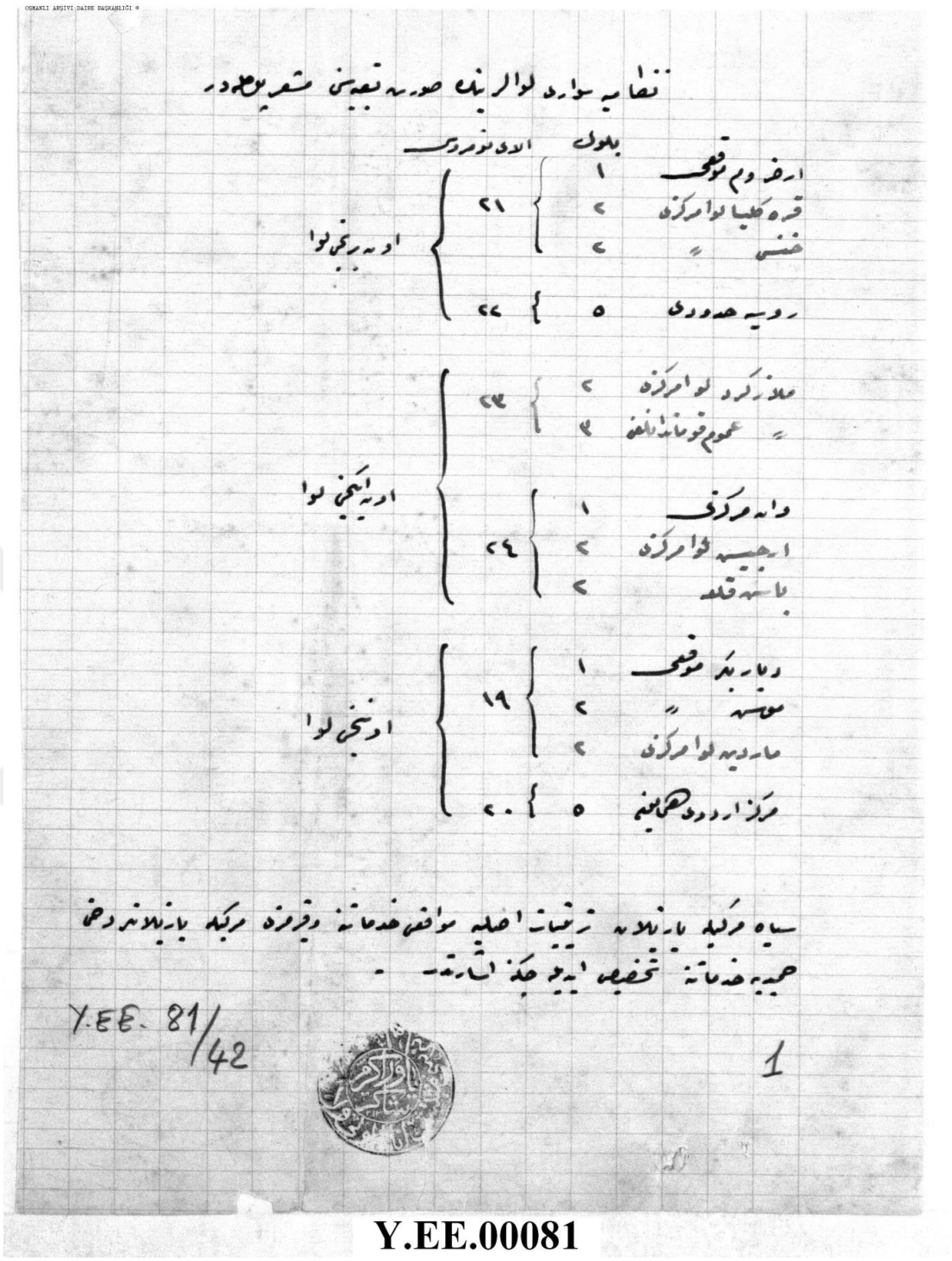
Foto: *Diyarbakır'da teşkil olunan Hamidiye Alayı'na sancak teslim töreni. Zeki Paşa ön sırada soldan ikinci sıradaki uzun boylu kişi.*[396]

[396] Erbengi-Kutluğ, **Müşir Mehmed Zeki Paşa Ve Belgelerle Ermeni Olayları**, s.271.

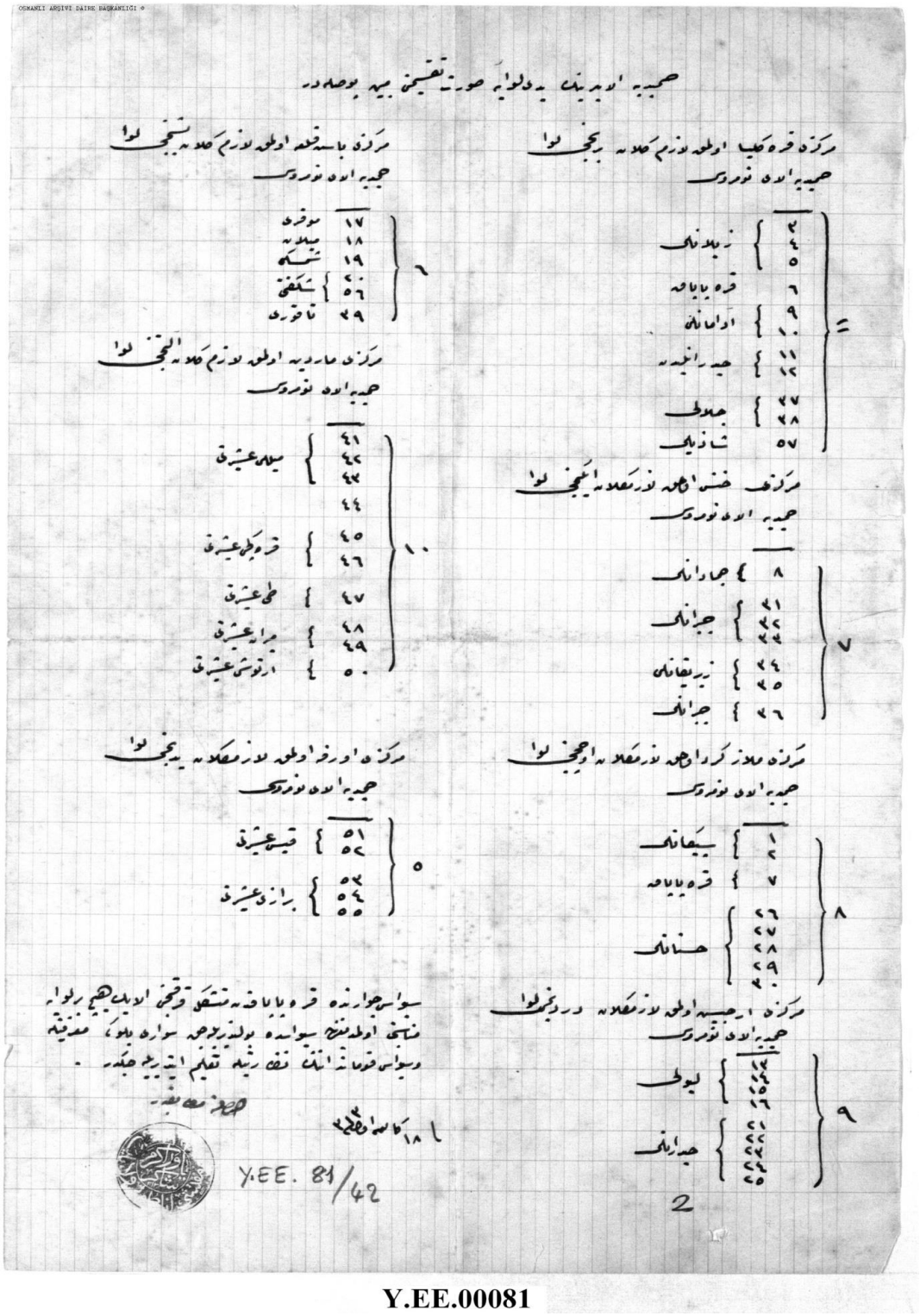

Foto: *Diyarbekir Hükümet Konağı avlusunda Dakori Aşiretinden 40. ve Karakeçi aşiretinden 43. Hamidiye Alayı teşkilatı için düzenlenen resmî nişan töreninden bir kare.*[397]

[397] BOA., FTG.f.1626-M

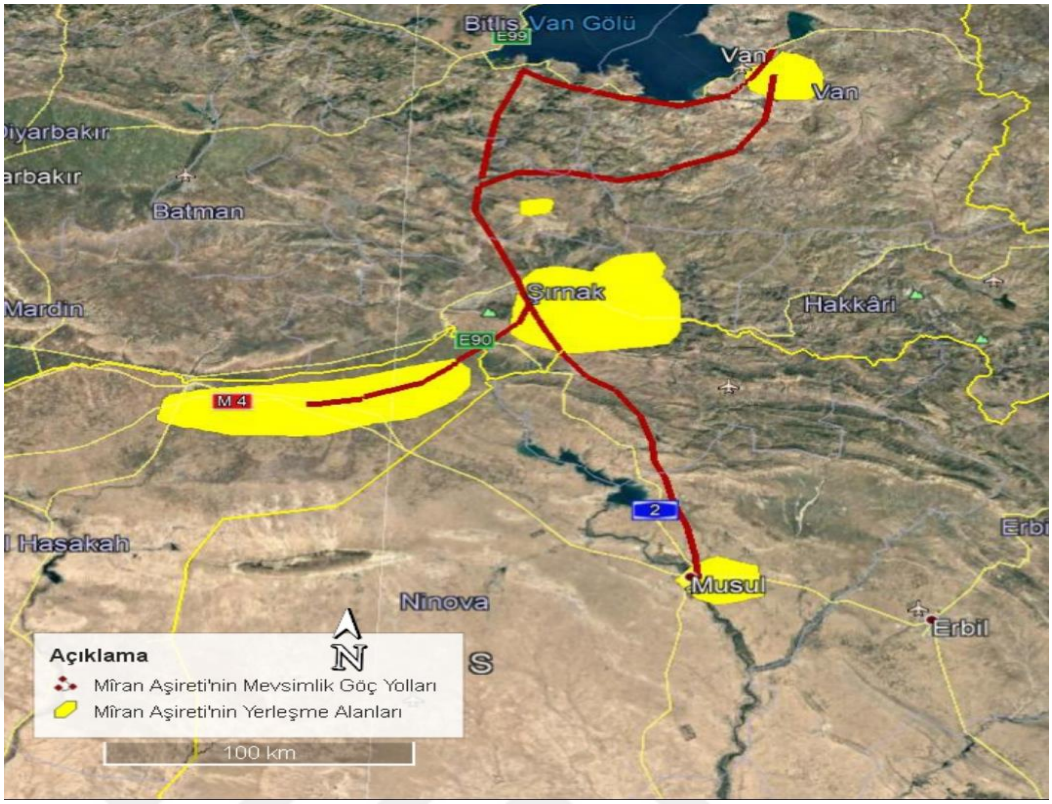

Hamidiye Alayları'na katılan aşiretlerin listesi.

Y.EE.00081

Hamidiye Alayları'na katılan aşiretlerin listesi.

Miran Aşireti'nin mevsimlik göç yolları ile yerleşme alanları.

Foto: *Miranlı Mustafa Paşa'nın Malumat Dergisi'nde çıkan bir fotoğrafı.*[398]

[398]http://www.ekrembugraekinci.com/makale.asp?id=449;http://www.bitlisname.com/wpcontent/uploads/2015/11/miran1.jpg

Merhum
Prof. Halil Nimet Öztürk
Kitaplığı
Oğlu Aydın Cahit Bağışı)

ثروت فنون

پنجشنبه کونلری چیقار . ادبی . فنی . صناعی و تجاری مصور عثمانلی غزتهسی

N° : 195
Rédacteur en chef
Ahmed IHSAN

SERVET-I-FUNOUN
JOURNAL ILLUSTRÉ TURC PARAISSANT LE JEUDI
CONSTANTINOPLE

4me Année
BUREAUX:
54, rue Ebu-Suoud, Près de la Sublime Porte

عدد : ۱۹۵ — بحشنبه — ۲٤ تشرین ثانی سنه ۱۳۱۰ — دردنجی سنه — سکزنجی جلد

S. Exc. Zéki Pacha, Commandant du 4me corps d'Armée d'Erzinkan avec les chefs des régiments Hamidié de Cavalerie

Foto: *Oturan IV. Ordu Komutanı Zeki Paşa ve en solda duran Mustafa Paşa'nın mahdumu Abdülkerim ve yanında duran Mustafa Paşa*[399]

[399] **Servet-i Fünun**, No:195, 24 Teşrin-i Sani 1310, s.1.

Foto: *Miran Aşireti'ne bağlı Hamidiye Süvari Alayı.*[400]

[400] **Servet-i Fünun**, No:115, 13 Mayıs 1309, s.1.

Foto: *Diyarbekir Hükümet Konağı avlusunda Miran Aşireti'nden 49. Hamidiye Alayı teşkilatı için düzenlenen resmî nişan töreninden bir kare. Fotoğrafta Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa, oğlu Abdülkerim ve geniş bir heyet bulunmaktadır.*[401]

[401] BOA., FTG.f.1664-M

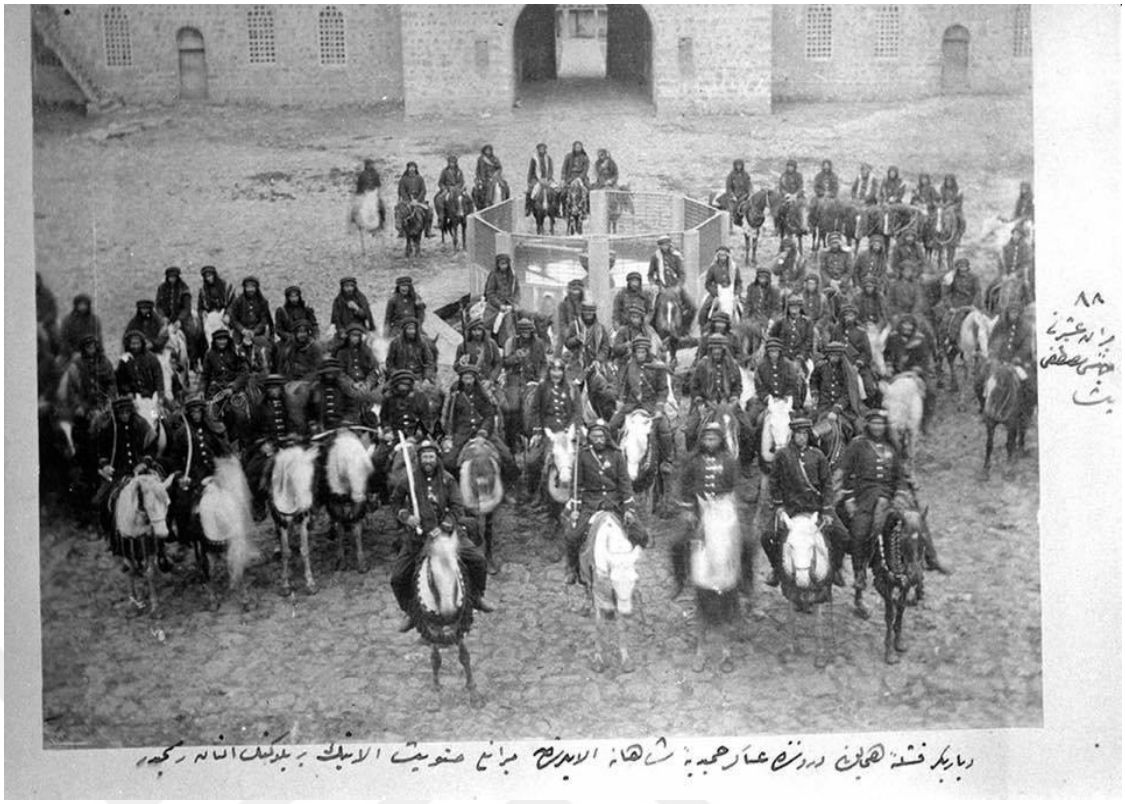

Foto: *Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa ve aşiretten oluşan bir bölük asker ile Diyarbekir Kışla-ı Hümayûn'da.*[402]

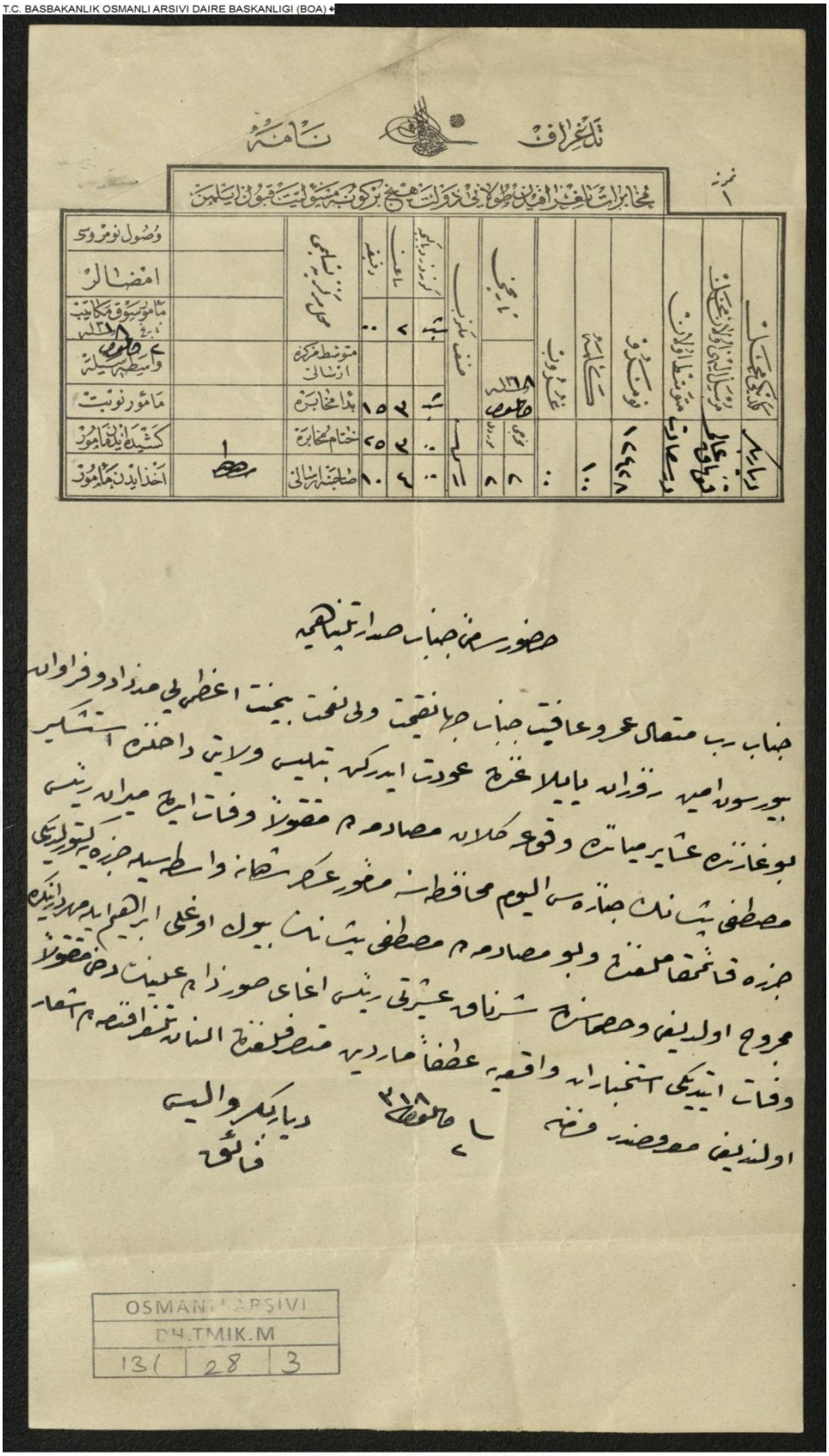
[402] file:///C:/Users/Ahmet/Desktop/miran%20a%C5%9Fireti%20hamidiye%20fotosu.html

Foto: *Ban-i Hani (Banê Xanê) Mustafa Paşa'nın karakol gibi kullandığı bir yapıdır.*[403]

[403] Yaşın, **Tarih Kültür Ve Cizre**, 484.

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

تلغراف نامه

نمره ١

محابرات تلغرافيه دولايه دولت هيچ بر كونه مسئوليت قبول ايلمز

وصول نومروسي		محل تسليم	ساعت	دقيقه							
امضالر											
مأمور سوق مكاتيب			٧	٠٠							
واسطه سيله		متوسط مركز ارنائي									
مأمور نوبت		بدا محابره	٧	١٥							
كشيده يلدامأمور		ختام محابره	٧	٢٥							
اخذايدن مأمور		صاحبنه ارسالي	٧	١٠							

حضور سامي جناب صدارتپناهيه

جناب رب متعال عمر وعافيت جناب حريانصيب ولي نعمتي بيمنت اعطا بيلي مدادو فراوان

بيورسونلر امين رقزايله يايلا مخرج عودت ايدركه تبليس ولايتي داخلنده آشاغير

بوغازنده عشاير مياتي وقوعه كلان مصادمه م مقتولا وفات ايچ ميدانه رئيس

مصطفى پاشانك جنازه سي اليوم محافظه سنه مشروعاً مخاره واسطه سيله جزيره يه تورلديكي

جزيره قائمقامي ملفخ ولبو مصادمه م مصطفى پاشانك يولداشي اولغلى ابراهيم ميدانده

مجروح اولديغي وحصه سنه شرناوه عشيرتي رئيسي اغاي صوزداغ عشيرتندن مقتولا

وفات ايتديكي استخبار ايله واقعه عطفاً مادريه مخصوص ملفخ السنه تمدقاتم اشعار

اولنديغي معروضه فتنه

فائق

OSMANLI ARŞIVI
DH.TMIK.M
131 | 28 | 3

DH.TMIK.M.00131.00028.003

Mustafa Paşa’nın ölümünden bahseden arşiv belgesi.

KAYNAKÇA

ABDULLA, Nejat, **İmparatorluk Sınır Ve Aşiret**, Çev: Mustafa Aslan, İstanbul: Avesta Yayınları, 2009

AÇIKGENÇ, Alparslan, "Said Nursi", **DVİA**, C: 33, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 565-572

AKGÜL, Suat, ''Doğu Anadoluda Osmanlı-Rus Rekabeti ve Kürtler'', **Osmanlı**, C: II, Editör: Güler Eren, Ankara: Türkiye Yayınları, 1999, 540-550

ALİ EMİRÎ EFENDİ, **Osmanlı Doğu Vilayetleri**, İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılık, 2015

ARSLAN, Ramazan, **XIX. Yüzyılda Hısnımansûr Behisni Gerger Ve Kâhta'nın Sosyal Ve İktisadî Durumu**, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı/İktisat Tarihi Bilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2009

ARTAN, Mihriban, **Mühimme Defterlerine Göre Osmanlı Devleti'nde Eşkıyalık Hareketleri (1626-1631)**, Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yükseklisans Tezi, 2016

ARTUK, İbrahim, "Nişan", **İA**, C: 32, Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayaınları, 154-156

ASLAN, Şaban, **Tarih Sayfalarında Kürtler**, Diyarbakır: Veng Yayınları, 2005

Aşiretler Raporu, Ed: Doğu Perinçek, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2014

AVCI, Mustafa, "Osmanlı Uygulamasında İnfazı Özellik Gösteren Hapis Türleri: Kalbentlik, Kürek Ve Prangabentlik", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, http://dergipark.ulakbim.gov.tr

AVERYANOV, P. İ., **Osmanlı-İran-Rus Savaşlarında Kürtler (19. Yüzyıl)**, Çev: İbrahim Kale, İstanbul: Avesta Yayınları, 2010

AYCAN, Azmi, **Osmanlıda Devlet Aşiret İlişkileri: Hemvend Örneği (1876-1918)**, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yakın Çağ Tarihi Bilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017

BAHADIR, İbrahim, **Ümmetten Millete Türk Ulusu'nun İnşası (1860-1945)**, Ankara: Kalan Yayınları, 2001

BARDAKOĞLU, Ali, ''Eşkıya'', **TDVİA**, Cilt: XI, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 463-466.

BARLAK, Yasemin**, Kabilecilik Anlayışı'nın Hz. Ali Siyasi Gelişmelerine Etkisi**, Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Ve Sanatları, Basılmamış Yükseklisans Tezi, 2006, 6.

BAZ, İbrahim, Nurdan Şarman, Gazal Cengiz, Şahin Ölgen, **Şınak Aşiretleri Ve Kültürü**, Ed: İbrahim Baz, Nurdan Şarman, Şırnak: Şırnak Ticaret Ve Sanayi Odası, 2015

BERKAY, Fügen, **Tarih Ve Toplum Köy Ve Kent (Yerleşme Sosyolojisine Başlangıç)**, Bursa: Ekin Yayınları, 2009

BİÇER, Bekir, **Kürt Tarihinin Kaynakları ve Kürdoloji Çalışmaları**, İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2017, 210.

BOA., A.MKT.MHM.636-39-1

BOA., A.MKT.MHM.636-39-2

BOA. A.MKT.MHM. 676.14. 03

BOA., BEO.441-33010-1

BOA., BEO.441-33010-2

BOA., BEO.575.43121-2

BOA., BEO.575.43121-4

BOA., BEO.575.43121-6

BOA., BEO.575.43121-7

BOA., BEO.1376,103170-1

BOA., BEO.1667.124983-1

BOA., BEO.1667.124983-3

BOA., BEO.1746-130942-1

BOA., BEO.1782-133636-1

BOA., BEO.1782-133636-2

BOA., BEO.1793-134452-1

BOA., BEO.1803-135169-6

BOA., BEO.1803-135169-8

BOA., BEO.1811-135815-1

BOA., BEO.1811-135815-2

BOA., BEO.1855-139115-1

BOA., BEO.2325-174301-1

BOA., BEO.2637-197728-1

BOA., BEO.2964-222228-1

BOA., BEO.2964-222228-2

BOA., BEO.2964-222228-3

BOA., DH.H.31-47-1

BOA., DH.H.31-47-2

BOA., DH.H.31-47-3

BOA., DH.MKT.128-51-1

BOA., DH.MKT.128-51-2

BOA., DH.MKT.128-51-3

BOA., DH.MKT.128-51-4

BOA., DH.MKT.128-51-5

BOA., DH.MKT.467-24-1

BOA., DH.MKT.1611-112-1

BOA., DH.MKT.1651.109-1

BOA., DH.MKT.1657.67

BOA., DH.MKT.1854-75-1

BOA., DH.MKT.1961-108-1

BOA., DH.MKT.2759-94-1

BOA., DH.ŞFR.175-88-1

BOA., DH.ŞFR.175-140-1

BOA., DH.ŞFR.175-140-2

BOA., DH.ŞFR.176-2-1

BOA., DH.ŞFR.176-2-2

BOA., DH.ŞFR.224-27-1

BOA., DH.ŞFR.247-106-1-1

BOA., DH.ŞFR.247-106-1-2

BOA., DH.ŞFR.247-106-1-3

BOA., DH.ŞFR.247-106-1-4

BOA., DH.ŞFR.269-69-1

BOA., DH.ŞFR.278-7-1

BOA., DH.ŞFR.278-7-2

BOA., DH.TMIK.M-19-66-1

BOA., DH.TMIK.M.26-3-1

BOA., DH.TMIK.M.28-18-1

BOA., DH.TMIK.M.28-18-2

BOA., DH.TMIK.M.47-6-1

BOA., DH.TMIK.M.92-57-1

BOA., DH.TMIK.M.92-57-2

BOA., DH.TMIK.M.114-30-1

BOA., DH.TMIK.M.116-3

BOA., DH.TMIK.M.131-28-3

BOA., DH.TMIK.M.132-53-1

BOA., DH.TMIK.M.132-53-2

BOA., DH.TMIK.M.135-3-1

BOA., DH.TMIK.M.141-35-1

BOA., FTG.f.1626-M

BOA., FTG.f.1664-M

BOA., HR.SYS.83

BOA., İ.DH.1057.82980

BOA., ŞD.2733.41-1

BOA., Y.A.HUS.284-105-1

BOA., Y.A.HUS.284-105-2

BOA., Y.EE.81.42-1

BOA., Y.EE.81.42-2

BOA. Y.EE. 112.10

BOA. Y.EE. 113.10.05

BOA., Y.MTV.171-85-1

BOA., Y.MTV.171-85-2

BOA., Y.MTV.212-117-1

BOA., Y.MTV.212-117-2

BOA., Y.MTV.232-102-1

BOA., Y.PRK.A.11-61-1

BOA., Y.PRK.A.11-61-2

BOA., Y.PRK.A.11-61-3

BOA., Y.PRK.ASK.70.96.0105

BOA., Y.PRK.ASK.71-52-1

BOA., Y.PRK.AZJ.23-19-1

BOA., Y.PRK.DH.11-101-1

BOA., Y.PRK.DH.11-101-2

BOZAN, Oktay, "20. Yuzyılın Başında Eşraf-Aşiret Çatışması: Millî Aşireti Ve Diyarbakır Eşrafı Örneği", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S: 33, Ankara: Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Kurumu Yayınları, 2017, 1-46

BRUİNESSEN, Martin van, **Ağa Şeyh Devlet**, Çev: Banu Yalkut, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015

BRUİNESSEN, Martin van, Hendrik Boeschoten, **Evliya Çelebi Diyarbekir'de**, Çev: Tansel Güney, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015

BRUİNESSEN, Martin von, **Kürdistan Üzerine Yazılar**, Çev: N. Kıraç, B. Peker, L. Keskiner, H. Turansal, S. Somuncuoğlu, L. Kafadar, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015

BUĞRA, Ayşe, ''Küreselleşme Ekonomik Yaşam Ve İnsan Hakları'', **50 Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye'de Ve Dünyada İnsan Hakları**, Ed: İonna Kuçuradi, Bülent Peker, Ankara: Hacettepe Üniversitesi İnsan Hakları Ve Felsefesi Uygulama Ve Araştırma Merkezi, 1999, 233-239

ÇETİN, Maksut, "Said Nursi'nin Siyaset Anlayışı", **Ekev Akademi Dergisi**, S: 62, Erzurum: Erzurum Kültür Eğitim Vakfı Yayınevi, 2015, 95-120

DEMİRTAŞ, Hüseyin, **Celali İsyanları Ve Canboladoğlu Ali Paşa İsyanının Karşılaştırılması**, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Anabilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018

DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-**Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara: Aydın Kitabevi, 2005

EBİNÇ, Sait, **Doğu Anadolu Düzeninde Aşiret-Cemaat-Devlet (1839-1950)**, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2008

ELİAÇIK, Muhittin**, ''Cizre Alayları ve Eşkıyalık''**, **Uluslararası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyum Bildirileri**, Editör: M. Nesim Doru, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, İstanbul-2012, 111-119

ELİAÇIK, Muhittin, ''Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa'nın Bölgedeki Vukûatıyla İlgili Arşiv Belgeleri'', **Uluslararası Şırnak Sempozyumu**, Editör: M. Nesim Doru, Şırnak Üniversitesi Yayınları, Ankara-2010, 135-174

EKİNCİ, Mehmet Rezan, **Osmanlı Devleti Döneminde Milli Aşireti XVIII. – XIX. YY.**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2017

EKİNCİ, Mehmet Rezan, ''1897 Tarihli Hamidiye Hafif Süvari Alayları Taksimatı'', **e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 2, Kasım-2017, 703-724.

ERBENGİ, Türkan, Emin Kutluğ, **Müşir Mehmed Zeki Paşa Ve Belgelerle Ermeni Olayları**, İstanbul: Kastaş Yayınları, 2005

ERTEKİN, M. Zahir, **Cizre'deki Mimari Eserler**, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Snat Tarihi Ana Bilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005

FIRAT, M.Şerif, **Doğu İlleri Ve Varto Tarihi**, İstanbul: Kamer Yayınları, 1998

GEORGEON, François, **Sultan Abdülhamid**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012

GÜLTEKİN, Ahmet Kerim**, ''Aşiret Ne Anlatır?'', Kürt Tarihi Dergisi**, Sayı: 32, Ed: Ercan Çağlayan, İstanbul: Roni Yayınları, 2018, 13-19

GOFFMAN, Erving, **Damga (Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar)**, Ankara: Heretik Yayıncılık, 2014

GÖKALP, Ziya, **Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler**, İstanbul: Toker Yayınları, 2013

ĞANDUR, Muhammed Yusuf, **Ortaçağ Cizre Tarihi (M.S. 815-1515)**, Çev: Fadıl Bedirhanoğlu, Ankara: Beşir Ant Yayınları, 2018

GÜLTEKİN, Metin, "Siirt Duderan Aşireti: Yapı Ve Değişim", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C: 27, S: 1, Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınları, 2017, 187-205

HALAÇOĞLU, Yusuf, *''Aşiret''*, **TDVİA**, C:IV, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991, 9

HALAÇOĞLU, Yusuf, **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı Ve Sosyal Yapı**, Ankara: TTK, 2003

HOBSBAWM, Eric J., **Eşkıyalar**, Çev: Osman Akınhay, İstanbul: 2011

HÖFFE, Otfried, ''Kültürlerarası Tartışmada İnsan Hakları'', **50 Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye'de Ve Dünyada İnsan Hakları**, Ed: İonna Kuçuradi, Bülent Peker, Ankara: Hacettepe Üniversitesi İnsan Hakları Ve Felsefesi Uygulama Ve Araştırma Merkezi, 1999, 130-162

IZADİY, Mehrdad R., **Bir El Kitabı Kürtler**, Çev: Cemal Atila, İstanbul: Doz Yayınları, 2004

İHSAN NURİ PAŞA, **Kürtlerin Kökeni**, Çev: Mehmet Tayfun, İstanbul: Doz Yayınları, 1991

İLYAS, Ahmet, **Türkiye'de Aşiret-Siyaset İlişkisi: Urfa Örneği (1950-2003)**, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009

İLYAS, Ahmet, **Türkiye'de Aşiret-Siyaset İlişkisi (1923-1973)**, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Atatürk İlke Ve İnkılâpları Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2014

JWAİDEH, Wadie, **Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri Ve Gelişimi**, Çev: İsmail Çeken - Alper Duman, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999

KAHRAMAN, Ahmet, **Kürt İsyanları Tedip ve Tenkil**, İstanbul: Evrensel Yayınları, 2003

KAPLAN, Yaşar, ‘’Kürtlerde Kan Bağı, Aşiret, Şehir Ve Ulus’’, **Kürt Tarihi Dergisi**, Sayı: 32, Ed: Ercan Çağlayan, İstanbul: Roni Yayınları, 2018, 20-25

KARACA, Ali, **Anadolu Islahatı Ve Ahmed Şakir Paşa (1838-1899)**, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1993

KARADEMİR, Nihat, **Sultan Abdülhamid Ve Kürtler**, İstanbul: Nubihar Yayınları, 2016

KARATAŞ, Yakup, ‘’Zilanlı Eyüp Paşa’nın Tarihi Kişiliği Üzerine Bazı Notlar’’, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 20, Samsun, 2012, 200-205

KAYA, Reyhan, **Aşiret Ve Ağalık Düzeninde Dinin Sosyal Hayat Üzerindeki Etkisi (Van-Iğdır-Ağrı)**, Iğdır: Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Sosyolojisi Bilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015

KAYGI, Abdullah, ‘’Geçmişle Gelecek Arasında Kimlik’’, **50 Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye’de Ve Dünyada İnsan Hakları**, Ed: İonna Kuçuradi, Bülent Peker, Ankara: Hacettepe Üniversitesi İnsan Hakları Ve Felsefesi Uygulama Ve Araştırma Merkezi, 1999, 71-83

KAZICI, Ziya, **Osmanlıda Toplum Yapısı**, İstanbul: Bilge Yayıncılık, 2003

KIRAN, İsmail, **Doğu Ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Bulunan Aşiret Şeyh Ve Ağa Oluşumlarının Yönetsel Sosyoloji Açısından İncelenmesi**, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1997

KLEİN, Janet, **Hamidiye Alayları Devletin Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri**, Çev: Renan Akman, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014

KOCADAĞ, Burhan, **Doğu’da Aşiretler Kürtler Aleviler**, İstanbul: Can Yayınları, 2004

KODAMAN, Bayram, **Sultan Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1987

KODAMAN, Bayram, **Şark Meselesi Işığında Sultan Sultan II. Abdülhamid’in Doğu Anadolu Politikası**, İstanbul: Orkun Yayınları, 1983

KODAMAN, Bayram, ‘’Ermeniler Aşiret Süvari Alayları Ve Sultan II. Abdülhamid’’, **Kırgızistan Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 24, Kırgızistan: 2010, 1-12

KOMİSYON, **Türkçe Sözlük**, Ankara: TDK Yayınları, 2011

KOTTAK, Conrad Phillip, **Antropoloji (İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış)**, Çev: Komisyon, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2002

LAZAREV, M. S., Ş. X. Mihoyan, **Kürdistan Tarihi**, Çev: İbrahim Kale, İstanbul: Avesta Yayınları, 2010

MALMÎSANİJ, **İlk Kürt Gazetesi Kurdistan'ı Yayımlayan Abdurrahman Bedirhan 1868-1936**, İstanbul: Vate Yayınları, 2011

MARDİN, Şerif, **Bediüzzaman Said-i Nursi Olayı**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017

MEDYALI, A., **Kürdistanlı Yahudiler**, Ankara: Berhem Yayınları, 1992

MENTEŞAŞVİLİ, A. M., **Dünden Bugüne Kürtler**, Çev: Ayşe Hacıhasanoğlu, İstanbul: Evrensel Yayınları, 2004

MİLES, Robert, **Irkçılık**, Çev: Sibel Yaman, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 2000

MUHAMMED EMİN ZEKİ BEG, **Kürtler Ve Kürdistan Tarihi**, Çev: Vahdettin İnce, Mehmet Dağ, Reşat Adak, Şükrü Aslan, İstanbul: Nubıhar Yayınları, 2012

NİŞANCI, Şükrü, **15 ve 16. Yüzyıllarda Osmanlı İktisat Zihniyeti**, İstanbul: Okumuş Adam Yayınları, 2002

NİKİTİN, Bazil, **Kürtler**, Çev: Hüseyin Demirhan, Cemal Süreya, İstanbul: Deng Yayınları, 2013

ODABAŞI, Seher, **Ata Büyük Sözlük**, Ankara: Ata Yayıncılık

ORAT, Jülide A., Fadimana Çelik, "Diyarbakır Hapishaneleri", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S: 7, Kars: Kafkas Üniversitesi Yayınları, 2011, 73-95

ÖGEL, Bahaeddin, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, Cilt: I, İstanbul: MEB Yayınları, 2001

ÖGEL, Bahaeddin, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, Cilt: II, İstanbul: MEB Yayınları, 2001

ÖNAL, Sami, **Sadettin Paşa'nın Anıları Ermeni-Kürt Olayları (Van, 1896)**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003

ÖZDEMİR, Şakir, **1514 Amasya Antlaşması Kürt-Osmanlı İttifakı ve Mevlana İdris-i Bitlisi**, İstanbul: Pêrî Yayınları, 2005

ÖZER, Ahmet, ''Birukan Aşiretine Sosyolojik Bir Bakış'', **Kürt Tarihi Dergisi**, Sayı: 32, Ed: Ercan Çağlayan, İstanbul: Roni Yayınları, 2018, 51-57.

SAİD NURSÎ, **Tarihçe-i Hayatı**, İstanbul: Envar Neşriyat, 1995

Salnâme-i Diyarbekir, C: 4, Ed: Ömer Tellioğlu, Ahmet Zeki İzgöer, Sıbğatullah Kaya, Diyarbakır: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 1999

Salnâme-i Askeriye Matbaa-i Amire, Dersaadet, 1895 (1311)

SAMİ, Şemseddin, **Kâmûs-ı Türkî**, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2005

SAMİ, Şemseddin, **Tarihteki İlk Türkçe Ansiklopedide Kürdistan Ve Kürdler**, Çev: M. Emin Bozarslan, İstanbul: Deng Yayınları, 2001

SENCER, Muammer, **Osmanlılarda Din Ve Devlet**, İstanbul: Erk Yayınları, 1974

Servet-i Fünun, No:115, 13 Mayıs 1309

Servet-i Fünun, No:195, 24 Teşrin-i Sani 1310

SOANE, E. B., **Mezopotamya Ve Kürdistan'a Gizli Yolculuk**, Çev: Fahriye Adsay, İstanbul: Avesta Yayınları, 2007

SORGUN, Taylan, **İttihat Ve Terakkî**, İstanbul: Beyaz Balina Yayınları, 2001

SOYSAL, Mümtaz, ''İnsan Hakları Ve Kültürel Kimlikler'', **50 Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye'de Ve Dünyada İnsan Hakları**, Ed: İonna Kuçuradi, Bülent Peker, Ankara: Hacettepe Üniversitesi İnsan Hakları Ve Felsefesi Uygulama Ve Araştırma Merkezi, 1999, 84-90

SUNAR, Mehmet Mert, ''Doğu Anadolu Ve Kuzey Irak'ta Osmanlı Devleti Ve Aşiretler: Sultan II. Abdülhamid'den Meşrutiyete'', **Kebikeç Dergisi**, Sayı: 10, Ankara, 2000, 115-130

SÜPHANDAĞ, Kemal, **Büyük Osmanlı Entrikası Hamidiye Alayları**, İstanbul: Komal Yayınları, 2006

SÜPHANDAĞ, Kemal, **Hamidiye Alayları Ağrı Kürt Direnişi Ve Zilan Katliamı**, İstanbul: Perî Yayınları, 2012

SYKES, Mark, **Darül İslam Osmanlının Şark Bölgesine Seyahat**, Çev: Hikmet İlhan, İstanbul: Avesta Yayınları, 2017

ŞEREFHAN BİTLİSİ, **Şerefname**, Cilt: 1, Çev: Abdullah Yegin, İstanbul: Nûbihar Yayınları, 2016

TAN, Altan, **Hz. İbrahim'in Ayak İzlerinde Ortadoğu**, İstanbul: Çıra Yayınları, 2016

TAŞ, Nazmiye**, 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Çukurova Bölgesinde Eşkıyalık Faaliyetleri**, Kars: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakın Çağ Tarihi Bilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015

TEKİN, Ferhat, **Hakkari Örneğinde Aşiret Cemaat Ve Akrabalık Örgütlerinin Modernleşme Ve Kırsal Çözülme Sürecindeki Siyasal Ve Toplumsal Sonuçları**, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yükseklisan Tezi, 2005

TEKİN, Kemal Hakan, **"Osmanlı Devleti'nde Gelenekten Yeniliğe Geçişin Anlamlı Bir Sembolü: Mecidi Nişanları"**, **International Journal of Social Science**, C: 28, 2014, 393-411

TEPEYRAN, Ebubekir Hâzim, **Hatıralar: 1**, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1944

TİKİCİ, Naci, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Aşiret-Devlet İlişkisi: Millîli Aşireti Örneği**, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilimi Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010

TİMUR, Taner, ''Küreselleşme İnsan Hakları Ve Türk Demokrasisi'', **50 Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye'de Ve Dünyada İnsan Hakları**, Ed: İonna Kuçuradi, Bülent Peker, Ankara: Hacettepe Üniversitesi İnsan Hakları Ve Felsefesi Uygulama Ve Araştırma Merkezi, 1999, 240-244

TORÎ, **Kürtlerin Ortaçağ Ve Yeniçağ Tarihi**, İstanbul: Berfin Yayınları, 2000

TÜRKDOĞAN, Orhan, **Doğu ve Güneydoğu Kabile-Aşiret Yapısı**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005

UÇMAZ, Ahmet, **Ermeni Sorunu Ve Mavi Kitap**, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yayımlanmamış Bitirme Tezi, 2008

ULUÇ, Abdulvahap, **Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Toplumsal Ve Siyasal Yapısı: Mardin Örneğinde Siyasal Katılım,** Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Ve Sosyal Anabilim Dalı, 2007

UYANIK, M. Zeki, "Batı Ve Doğu Kültüründe Hapishane", **Mîzânü'l Hak İslâmî İlimler Dergisi**, S: 4, İzmir: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Yayınları, 2017, 87-134

ÜNER, Mehmet Emin, **Aşiret Eşkıya Ve Devlet**, İstanbul: Yalın Yayıncılık, 2009

VANLI, İsmet Şerif, **Batılı Eski Seyyahların Gözüyle Kürtler ve Kürdistan**, Çev: M. Demirci, İstanbul: Avesta Yayınları, 1997

YALÇIN-HECKMANN, Lale, **Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri**, Çev: Gülhan Erkaya, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012

YAŞİN, Abdullah, **Tarih Kültür Ve Cizre**, İstanbul: Kent Işıkları Yayınları, 2011

YETKİN, Sabri, **Ege'de Eşkıyalar**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003

YILMAZÇELİK, İbrahim, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)**, Ankara: TTK, 1995

YİNER, Abdulnasır, ‘’Miranlı Mustafa Paşa Örneğinde Hamidiye Alayları Askerî Gücünün Kötüye Kullanımı’’, **History Studies İnternational Journal of History Dergisi**, 2012, 449-464

YİNANÇ, Mükrimin Halil, **‘’Aşîret’’**, İA, C:I, Ankara: MEB, 1997, 709-710

YURTÇİÇEK, Bayram, **Kürt İsyanları Bedirhan Bey'den Dersim'e**, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2016

www.cizre.gen.tr

http://www.bitlisname.com/wp-content/uploads/2015/11/miran1.jpg

http://www.ekrembugraekinci.com/makale.asp?id=449

file:///C:/Users/Ahmet/Desktop/miran%20a%C5%9Fireti%20hamidiye%20fotosu.html

http://www.semskiasireti.com/?Syf=18&Hbr=497400&/M%C4%B0RANA%C5%9E%C4%B0RET%C4%B0.